

Іван Торбина

Жив колись на світі веселий парубок. Завжди ходив з порожньою торбиною. Люди його й назвали Іваном Торбиною.

Йде він дорогою і бачить: над шанцем¹ сидять два жебраки. Шкода стало Іванові старців. Дав їм свої два леї² і хоче йти далі. А один із жебраків каже:

— Дав ти нам, бідним, все, що мав. Попроси тепер чогось у нас.

Іван подумав і відповів:

— Поблагословіть мені цю торбу, аби я міг загнати в неї усе, що захочу, і аби нічого не вилізло з неї без мого слова.

Діди щось пошептали над торбиною і зчезли, ніби їх ніколи й не було. Іван протер очі — дуже здивувався, що дідів не видно. І почвалав далі. Як стемніло, зайшов у село і попросився переночувати в одного багача. А той каже:

— До моєї хати щоночі приходять чорти на гуляння. Якщо ти їх виженеш, дам тобі торбу грошей.

— Як треба, то вижену, — відповів Іван.

Зайшов до хати й ліг на ліжко.

Опівночі чорти позлазилися і такий гармидер учинили, аж хата затряслася. Іван прокинувся й гукнув:

— Сидіть, рогаті, тихо, бо я спати хочу.

А дідьки це й за вухом не мали. Гейкали, свистали, витропували, як п'яні. Іван дуже розсердився. Він підвівся й крикнув:

— Ану, машір до торби!

Чорти один за одним, як котята, полізли до торби. Він узяв її, вийшов на подвір'я і сказав багачеві:

— Давай сюди ціпа.

Молотив по торбі та приповідав:

— Нате, аби-сьте знали, як то добрим людям сон перербивати. Коли ще раз приплентається, буде вам тут амінь.

¹ Шанець — рів.

² Леї — румунська грошова одиниця.

— Скільки житимем, Іване, свого носа сюди не покажемо. Висипав він чортів із торбини, і за ними тільки загуло. Іван каже багачеві:

— Давай сюди гроші, бо треба йти у світ...

— Ніц не дам, бо то все дуже легко було зроблено! — надувся багач.

— А тобі гроші тяжко дістаються? Ану, багачику, залазь і ти до торби!

Багач мусив залазити, а Іван узяв у руки ціпа:

— Ну, тепер посипляться із тебе грошенята?

— Все дам, тільки випусти мене.

Іван випустив газду. Наповнив торбу грішми і поманджав далі. Якого бідного здивав у дорозі — давав жменю лей. Коли все пороздавав, то і сам став бідним, як турецький святий. А куди йти святому? До неба. І легінь пішов. Стукає в браму раю.

— Хто там є? — спитав святий Петро.

— Це я — Іван Торбина. У вас є музики?

— Нема.

— А дівчата?

— Нема.

— А гуляєте?

— Ні.

— То якого дідька ви живете?

Святий Петро висунув крізь віконце голову і пробурчав:

— Іди геть, волоцюго!

Іван стукає до другої брами.

— Чого гримаєш? — спитав святий Миколай.

— У вас музики є?

— Я тобі дам таких музиків, що нараз оглухнеш! — погрозив старий.

— А дівчата у вас файні?

— Мой ти, дрантюху, що говориш!

— Горілка у вас моцна?

— Рай — це не якась садагурська корчма.

— Пусте все те, що Абрамко пише, — відповів Іван і постукав у третю браму. Йому ніхто не відповів, бо за брамою стояв страшний гармидер.

— Гей, чуєте? У вас є музики?

Хтось відповів:

— Аякже! Все в нас є!

Брама отворилася, Іван увійшов і аж за голову схопився: там чорти і всілякі грішники так верещали і скакали, що тяжко було дивитися. І Торбина крикнув:

— Тут має бути порядок, як у війську цісаря! Ану, чорти!..

Чорти зібралися всі до купи й витрутили Івана за браму. Сказали йому у шпаринку:

— Іди зицируй³ свого цісаря, не нас. Ми не дурні.

— Немає, мой, правди для бідного! — каже собі легінь. —

Піду я до Бога, може, хоч він порядний чоловік.

Став перед Господом і просить:

— Дай мені, Боже, таку службу, аби-м десь порядки робити...

Господь відповів:

— Замітати в раю є кому. Ти ліпше йди на землю, знайди смерть і скажи їй, аби одного тижня гризла старих людей, другого — молодших, а третього — цілком молодих.

«Ади, людей гризти! — розсердився Торбина. — Старі люди ще на світ досить не надивилися, молодші ще не натапцювалися, а цілком молоді — й не нажилися!»

Знайшов Іван костомаху й каже:

— Господь хоче, аби-сь ішла в хащу й чотири роки гризла старі дуби, чотири роки — молодші, а чотири роки — цілком молоді...

Смерть пішла в ліси. Дванадцять років люди не вмирали. Їх стало так багато, що на землі не було де ногою стати. Господь розлютився, що аж іскри з нього скакали. Покликав смерть і кричить:

— Ти ніц-нічого не варта! Людей наплодилося, як трави і листя, а ти ходиш і гризеш дерева.

— Та мені казав Іван...

— Іван? Знайди того гуцульського батярина і чвахни косою!

Пішла смерть на землю і шукає хлопця. А той сам до неї вийшов:

— Добридень, кумо! Добре, що ти прийшла. Понеси мене до раю.

— Понесу, бо сам Господь казав, аби тебе чвахнути косою. Роби дерев'яще.

³ Зицирувати — муштрувати.

Іван Торбина взяв сокиру й майструє труну. Вона в нього вийшла велика і мощна.

— Вже готова! — крикнув.

Смерть подивилася і каже:

— Лягай у неї горіляць.

— Я не знаю, як треба лягати, бо ще ніколи не вмирав. Покажи мені.

Смерть лягла, склала руки на грудях і промовила:

— Отак.

Іван трахнув віко труни. Замкнув труну на три колодки і закинув її в Черемош.

— Як не хотіла понести мене живого до раю, не понесеш і мертвого.

Іван ходить горами, гуляє і співає. Одного разу глип — а смерть стоїть перед ним і зубиська шкірить. Почала казати:

— Співай та гуляй, доки світу й сонця, я тебе не зачеплю. Аби-сь знав!

І не зачіпає. Іван Торбина й досі ходить горами і нічим не журиться. Такий, як був, веселий!

Калинова сопілка

Були собі чоловік та жінка, і мали вони три доньки. Дві старші любили чепуритись та по гостях ходити, а найменша все дома сиділа та в роботі матері помагала, з сестрами ніколи не сперечалась, у всьому їм поступалась.

От зібрався раз батько на ярмарок та й питає дочок, яких їм гостинців привезти. То дві старші і сережок захотіли, і перстенів, і намиста; а менша сидить у кутку і словом не обзивається.

Жаль стало батькові своїї дитини, він і питає:

— А тобі, доню, що привезти?

— Нічого, — відповідає дівчина. — Нічого мені, татусю, не треба.

А як став уже батько дуже допитуватись, чого б таки хотіла, то сказала:

— Ну, то купіть мені срібне блюдечко і наливне яблучко;
а більше нічого не купуйте.

Пообіцяв їм батько всі ті гостинці купити та й поїхав на ярмарок.

На ярмарку повелося йому добре, вторгував він чимало грошей та й став купувати гостинці. То старшим дочкам швидко всього роздобув, а меншій ніде срібного блюдечка та наливного яблучка не знайде. Три дні ходив, питав — так кожний або сміється, або дивується. І хотів уже він без дарунка, вертатись, коли, виїжджаючи з міста, почув раптом пісеньку:

Котись, котись, яблучко,
По срібному блюдечку!

Оглянувся — а попід тином старчиха сидить, а біля неї по срібному блюдечку наливне яблучко котиться. Скочив він з воза та до старої:

— Продай! — каже.

— Візьміть! — відказує.

— Що тобі дати?

— Що дасте.

Обдарував щедро стареньку та й поїхав додому, такий радий, що й меншій дочці гостинця везе.

Тож старші дочки ще на вулиці батька зустріли. Чи привітались, чи ні — розпитують, одна одну перебивають, що привіз та яке воно; а менша — в хаті батька привітала, принесла вмитись, на стіл накрила, а за гостинець не питає. Обділив батько усіх подарунками. То старші вбираються, до лиця міряють, сперечаються, що кому буде; а менша сіла в куточок та й приспівує потихеньку до яблучка та до блюдечка:

Котись, котись, яблучко,
По срібному блюдечку!
Покажи мені, яблучко,
І гір висоту, і небес красоту,
І сині моря, і зелені поля!..

Співає вона, а по срібному блюдечку наливне яблучко котиться і на блюдечку всяке диво показується: по морю синьому — кораблі плывуть; між полями — гаї шумлять; в містах чудесних — дивні люди ходять.

Зацікавився батько, як-то дочка з яблучком грається? Та як глянув — дивом здивувався, жінку й сусідів на чудо дивитися закликав, а тут і сестри прибігли. Як побачили сестрину забавку, то свої гостинці геть покидали; нічого не хотять, тільки сестрин подарунок собі взяти.

Та не дозволив їм батько цього зробити. І як вони не плакали, як не сперечались, не стало по-їхньому. І затаїли старші сестри в серці злобу, і змовились удвох меншу сестру вбити.

Як поспіли в лісі суніці, кажуть вони до неї:

— Ходім, сестричко, по ягоди, та візьми із собою блюдечко і яблучко: як наберем ягід, будеш нам показувати.

Вона й пішла з ними.

Назбирали вони ягід у лісі та й сіли відпочивати, і менша сестра почала котити своє яблучко по блюдечку. А старші сестри приготувались зарані: принесли з дому довгого гострого ножа, і котрась як ударить меншу сестру ножем у серце — так та й упала мертва. Тоді викопали вони тим ножем яму, закопали туди вбиту сестру, а її одіжку закривавлену порвали і шматки в лісі порозкидали. Додому прийшли вже поночі, плачучи, що сестра від них відбилась і не могли її знайти.

Цілу ніч батько з сусідами ходили по лісі з ліхтарями, цілу ніч і другий день шукали дівчину, але знайшли тільки закривавлене шмаття, що сестри в лісі порозкидали, та й вирішили, що її вовки розірвали. Тяжко побивалися батько з матір'ю, та зарадити лихові не було як.

Минуло літо, і надійшла осінь. Стали вертатися з Криму чумаки. І якась валка одного дня проїжджала шляхом через той ліс. А серед чумаків був один, що вмів добре на сопілку грати. Побачив він на бугрику такий гарний калиновий кущ та й каже:

— Піду я, браття, та виріжу собі з того куща сопілку, славна сопілка буде!

Та й пішов витнув з калини гілку та й зробив дудочку. Тільки став грати, а вона як затужить, заплаче і словами промовляє:

Помалу-малу, чумаченьку, грай!
Не врази мого серденька вкрай!

Мене сестри вбили, із світу згубили,
Ніж мені в серденько та й устромили!

Як почули те чумаки та й кажуть:

— Тут щось є, якась причина. Давай звернемо із шляху в село, може, довідаємось, що тут трапилось.

Та й заїхали вони в те саме село, звідки дівчина була, і стали на ніч в найбільшому дворі, а то саме двір її батька був.

Запросив господар чумаків на вечерю, а за вечерю став їх розпитувати, де вони бували, що бачили.

А чумацький отаман і каже:

— Багато ми по світу їздили, багато всякого дива бачили, але такого, як у вас у лісі є, ще не бачили зроду.

— А яке ж у нас диво в лісі є? — питає господар. — Скільки я вже прожив тут, а не чув, щоб у нас в лісі яке диво водилося!

— Та ось наш чумак сопілку з калини у вашому лісі вирізав; послухайте, як вона грає!

Та й звелів тому чумаку заграти. І тільки той притулив сопілку до уст, а вона як затужить, заплаче і так виразно промовляє:

Помалу-малу, чумаченьку, грай!
Не врази мого серденька вкрай!
Мене сестри вбили, із світу згубили,
Ніж мені в серденько та й устромили!

Похолов батько, те почувши. Чи не його то дитина з тієї сопілки озивається? Взяв він у чумака його дудочку, приклав собі до уст, а вона як заспіває:

Помалу-малу, батьку рідний, грай!
Не врази мого серденька вкрай!
Мене сестри вбили, із світу згубили,
Ніж мені в серденько та й устромили.

Дали й матері цю сопілку, вона й матері заграла:

Помалу-малу, матусеньку, грай!
Не врази мого серденька вкрай!
Мене сестри вбили, із світу згубили,
Ніж мені в серденько та й устромили.

Догадався вже батько про все, що сталося, та ще хоче, щоб і старші сестри на ту сопілку заграли, а вони не хочуть, на піч поховалися, за комин чіпляються, не дають себе з печі стягнути.

Проте їх таки з печі стягли і силоміць до уст сопілку приклали. І кожній сопілка заграла:

Помалу-малу, рідна сестро, грай!

Не врази мого серденька вкрай!

Ти мене вбила, із світу згубила,

Ніж мені в серденько та й устромила.

Мусили тепер сестри все розказати: як вони заздрили меншій сестрі за яблучко та блюдечко, як заманили її в ліс, як убили. Хрестяться чумаки з дива, а батьки плачуть, батьки тужать!

На ранок усе село з батьками й чумаками пішло в ліс, і сестри показали, де вони меншу сестру закопали; а то саме той бугрик був, що на ньому калина виросла...

Розкопали могилку — а в ній дівчина лежить, така хороша, свіжа, ніби вчора похована. Ще тяжче затужили батьки над тілом. А отаман козацький вийняв з гаманця два слоїки з живущою і мертвою водою, що він їх з Криму вивіз, та й полив дівчину. Як полив він мертвою водою — зрослася рана на серці; як полив живущою — дівчина ожила. Скільки тут радості було, втіхи!

А старших сестер тут же судили і присудили живих в ту саму яму закопати, з якої менша сестра встала. Та вона не дала, випросила, щоб їм простили.

Хлібороб

Жив собі такий багатий пан, що міг би закупити сіл з десять, а в того пана та було багато землі; тільки де він уже не шукав, не міг знайти такого чоловіка, щоб добре знав хліборобське діло. Коли це раз приходить до його чоловік та й каже:

— Я добре вмію хліб робити і служити буду вірно, прийміть мене, пане!

Пан прийняв. Служить той чоловік уже п'ять років, і хліб при йому такий родить, що, здається, кращого уже й не буває. На п'ятий рік хлібороб і каже панові:

— Прослужив уже я вам, пане, чималенько, тепер і розчитайте: піду в свою дорогу!

А панові не хотілось утратити такого чоловіка. Поміркував собі, а далі й каже:

— А що ж тобі, чоловіче, дасть за службу?

— Та дайте, пане, мені оцього білого коня.

Пан згодивсь.

А той кінь та був такий, що на війні як почне скакати межі неприятелем, та так усього й перетопче; а його ніяка ні куля, ні шабля не бере; тільки про це ніхто не знав, окрім хлібороба. Чоловік-хлібороб узяв тоді коня, подякував панові та й поїхав. Іде та й іде та заїхав у такий густий та темний ліс, що й Господи! Дивиться, аж стоїть маленька хата... Хлібороб увійшов у ту хату, аж там сидить стара та жовта баба. Він запитав її, куди це він заїхав. А баба похитала головою та й каже:

— Нещасний ти, що сюди заїхав: тут щонаочі злітаються відьми, все хочуть звести мене зі світу.

— Та вже ж що Бог дасть, те й буде! — відказав чоловік і зостався у тій хаті.

Баба дала йому повечеряти та й каже:

— Поможі мені, чоловіче добрий: переночуй у цій хаті хоч три ночі, а я за це дам тобі велику плату; я навчу тебе як і оборонятись.

— То й навчіть, а я вже й переночую, — згодився хлібороб.

Баба каже:

— На тобі оцей хрест, піди в ту хату, обчеркни круг навколо себе оцим хрестом, тоді візьми хрест у руки та й сиди, а як налітаються відьми, то ти не бійся.

Хлібороб узяв хрест, пішов у другу хату, зробив так, як казала баба, та й сидить. Коли це як загуде щось коло хати, коли і влетіла відьма у хату, далі друга, третя... Та багато таких назбиралось, що не помістяться і в хаті; танцюють, кричать, у долоні вибивають, кругом хлібороба бігають та ніяк не можуть перейти через кружок; оце розженеться

відьма, добіжить до кружка та так назад і одскочить; що вже не робили,— нічого не вдіють. Коли півень на хаті у баби: «Ку-ку-рі-ку!»

Відьми так і шелеснули у вікна, аж хата затрусилась. Хлібороб перехрестивсь і пішов у хату до баби. Та, як побачила його, так і зраділа:

— Ти щасливий, чоловіче, ти ще небагато нагрішив, і відьми тебе бояться.

— Та я ж чесно робив дома хліб, а далі теж чесно служив у пана, а може, й нагрішив, то нехай Бог простить!

Отак переночував хлібороб ще дві ночі. Як переночував третю ніч, баба каже:

— Спасибі тобі, чоловіче добрий, що ти визволив мене з великої біди, бо мені трудніше сидіти: я більше нагрішила; на ж тобі за це меч-самобієць: як трапиться тобі воювати, то ти тільки скажи: «Меч-самобієць, берись!» То він тобі переб'є усе військо. Іще я тобі даю пораду: як оженишся, то нічого великого не довіряй своїй жінці до семи років і семи тижнів.

Хлібороб уклонився бабі, подякував та й поїхав. Приїхав у те місто, де живе цар, коли там тривога: наступає великий ворог на город, уже побив усе царське військо і скоро візьме й город. Хлібороб і каже:

— Ану, поведіть мене до царя!

Його й повели.

— Чого тобі треба? — запитав цар.

— Та кажуть, що на город наступає великий ворог!

— Еге ж.

— Я вам, як Бог допоможе, поб'ю його; тільки що ж ви мені дасте за це?

— Половину царства дам.

— Ні, мені не треба царства, а оддайте за мене свою дочку, я її люблю!

Цар покликав свою дочку і запитав її, чи вона ж піде за хлібороба.

— Таточку-голубчику, віддайте мене за його, я його люблю, віддайте, я за вас Бога благодію!

Цар згодився. От тоді хлібороб і каже:

— Дайте ж коневі три мірки вівса, а мені вина.

Цар давав усього, що тільки хлібороб просив. От тоді він сів на коня й поїхав. Виїхав за город, коли ж дивиться:

стоїть військо така сила, що й ліку нема. Хлібороб як крикнув:

— Меч-самобієць, берись!

Меч-самобієць як полетить понад головами, та й валить одну за одною. А кінь як скаконе поміж військом, так і б'є копитами. Отак усе військо й перебили. Хлібороб вернувся назад у город. Цар щиро подякував йому. А ворог таки не хотів покинути своє діло; він зібрав знову військо ще більше. Знов зробилась тривога. Хлібороб поїхав битись. Він побив ворога і повернувся назад. Інші царі позавидували цьому цареві, зібрали свої війська разом і пішли війною. Цар боявся: він думав, що такої сили хлібороб уже не поб'є. Та хлібороб побив і се військо. Тоді вернувся у город і оженився з царською дочкою. Щиро він любив свою жінку, любила і його жінка. Проминуло три роки. Жінка стала питать у хлібороба, чим він так б'є ворога. Хлібороб не втерпів і сказав: А ворог таки не кидав свого, він став випитувать та підкупив хліборобову жінку, щоб вона сказала, у чому її чоловік має силу. Та поласувала на великі гроші, вкрала меч-самобієць і віддала ворогові, а чоловікові підложила другий, а коня не змогла вкрати: хлібороб беріг його, як око, і спав з ним. Та той ворог розпочав війну знов. Хлібороб сів на коня, взяв меч і поїхав супроти ворога. Як приїхав туди, так і крикнув:

— Меч-самобієць, берись!

Не береться.

— Меч-самобієць, берись!

Не береться. Хлібороб здивувався; коли як роздивився на нього, то дізнався, що це вже другий; він здогадався, де меч-самобієць дівся, і заплакав. Та робить було нічого, меч-самобієць чesав уже його військо; ось він прилетів і до хлібороба; з одного разу він зняв йому голову. Кінь тоді дуже розсердився, що вбили його хазяїна, і пішов лютувати. Він перебив усе військо, тоді прийшов і до тіла хліборобового та й стоїть. Цар те тіло перевіз у город і хотів ховать; коли приходить така стара баба з іконкою та й каже:

— Пустіть мене до хліборобового тіла.

Її пустили. Баба взяла умочила ікону в воду; тоді тією водою облила тіло хліборобове. Хлібороб ожив. Баба йому й каже:

— Бач, ти не послухався мене: сказав велику тайну

жінці та трохи й не згинув навіки. На ж тобі знову меч, я його знайшла...

Хлібороб оженився із другою жінкою й живуть удвох собі. Живуть не горюють, хліба не купують. Отака-то казка!

Батько й три сини

Жив собі чоловік, а в його було три сини; найменший був дурний. От як умирав батько, та й сказав своїм синам, щоб вони кожні Різдвяні свята носили йому вечерю. Прийшла черга старшому братові нести вечерю; він узяв цеглину, води та й пішов. Приходить на могилу та й каже:

— Тату, вставай, їж вечерю!

Батько встав, погриз цеглини, напивсь води, спитавсь, од якого сина вечеря, та й поліз знову у могилу. Прийшла черга середньому нести; він боїться та й став просить найменшого брата, щоб той за його поніс вечерю. Середній брат дав найменшому цеглину й води, той і поніс. Прийшов на могилу та й каже:

— Уставай, тату, вечерять!

Батько встав, погриз цеглини, напився води, спитав, од якого сина вечеря, та й поліз знов у могилу. Надійшли треті Різдвяні свята; найменший брат узяв борщу, хліба та й поніс вечеряти батькові. Прийшов на могилу, покликав батька.

Батько наївся та й спитав:

— Од якого сина вечеря?

— Од найменшого.

Батько тоді як свиснув! Коли це прибігає до його три коні, — такі гарні! Батько вирвав з їх по волосинці, дав синів та й каже:

— Якщо тобі треба буде якого коня, то ти запали з його волосинку, він так і буде.

Син узяв волосинки, поклонився та й пішов додому.

Коли це пішла чутка по всьому царству: хто доскоче конем до царівни (а царівна сиділа у високому теремі), зніме з неї перстень, то той візьме її за себе. Брати повибирали собі

коней та й збираються в дорогу. Найменший син попросив і собі кобилу.

— Та куди тобі! — казали брати, а проте дали поганеньку кобилу. Він виїхав з села, узяв ту кобилу убив, обідрав шкуру та й кричить:

— Сороки, ворони, свіже м'ясо!

Тоді сам вийшов у поле, запалив волосинку, коли прибігає до його сивий кінь. Він і каже йому:

— Неси мене до царя!

— Пане мій милий, пане мій любий! Лізь у ліве вухо, а в праве виліз та бери мені убрання хороше, а собі ще й лучче.

Найменший брат поліз у ліве вухо, а в праве виліз та зробився таким козаком, що й не придумати! Кінь і питається його:

— Як же тебе, пане, нести: чи поверх дерев, чи в половину дерев?

— Неси в половину дерев

Кінь як поніс його! Ото нагнали вони братів; найменший брат і кричить:

— Гей, ви! Простилайте сіряки, щоб кінь копитів не помазав.

Брати йому й послали сіряки. От розігнався кінь, як стри-боне! Підскочив до половини терема та й назад. Люди аж роти пороззявляли.

А брат найменший приїхав додому, поліз коневі в праве вухо, а в ліве виліз таким дурнем, як і був, прийшов додому та й сидить за грубою. Приїхали й брати та й хваляться:

— От так плигнув, — до половини терема!

Дурень виткнув голову з-за груби та й каже:

— Може, то я?

Брати аж за животи беруться та сміються. Дурень і поліз знов за грубу.

Стали збираться брати вдруге.

— Дайте й мені кобилу, і я поїду! — просить дурень.

— А та ж де? — спитали брати.

— Здохла!

Брати засміялись та й дали йому другу кобилу. Дурень убив і ту, обідрав шкуру та й кричить:

— Сороки, ворони, свіже м'ясо!

А сам вийшов у поле, запалив волосинку,— до його й прибіг кінь гнідий. Дурень і сказав йому:

— Неси мене до царя!

— Пане мій милий, пане мій любий! Лізь у ліве вухо, а в праве виліз та бери мені гарне вбрання, а собі ще й краще!

Дурень поліз у ліве вухо, а в праве виліз таким козаком! Кінь і питає його:

— Як тебе, пане, нести: чи поверх дерев, чи до половини дерев?

— Неси поверх дерев!

Кінь і поніс його поверх дерев. Нагнали вони братів, дурень і кричить:

— Гей, ви! Простиайте сіряки, щоб кінь копитів не помазав.

Брати й прослали сіряки. От розігнався кінь, як стрибнув,— на сажень до царівни не доплигнув, тоді назад і вернувся.

Як приїхав найменший брат додому, вліз коневі в праве вухо, а в ліве виліз таким дурнем, як був і перше; прийшов додому, заліз за грубу та й сидить. Прийшли брати та й хваляться тим, що бачили.

— Може, то я? — сказав дурень з-за груби. Брати тільки засміялись.

От збирались брати і втретє. Дурень і собі попросив кобилу.

— А та ж де? — спитали брати.

— Здохла!

Вони дали й третю кобилу. Дурень обідрав з неї шкуру й кричить:

— Сороки, ворони, свіже м'ясо! — та й кинув. А сам вийшов у поле та й запалив волосинку,— до його прибіг вороний кінь. Дурень і сказав йому:

— Неси мене до царя!

Кінь каже:

— Пане мій милий, пане мій любий! Лізь у ліве вухо, а в праве виліз, та бери мені убрання хороше, а собі ще краще!

Дурень поліз у ліве вухо, а в праве виліз таким козаком, що й Господи! Кінь і каже йому:

— Як же тебе, пане, нести: чи поверх дерев, чи до половини дерев?

— Неси поверх дерев!

Кінь як поніс його вище лісу, нижче хмари. От догнали вони братів; дурень і кричить:

— Гей, ви, простиайте сіряки, щоб кінь копитів не помазав!

Брати й попустили сіряки. От кінь розігнався, як стрибнув,— доскочив до царівни. Найменший брат узяв у неї перстень, поцілував її та й поїхав назад. Як приїхав додому, поліз коню в праве вухо, а в ліве виліз таким дурнем, як був перше, прийшов додому та й заліз за грубу. Приїхали й брати та й балакають:

— От так плига! Він хороший, та й кінь до його!..

Дурень виткнув голову з-за груби та й каже:

— Може, то я?

— Чи не згубив ти останнього розуму? — засміялись брати.

Дурень і поліз назад за грубу.

Тим часом цар знов послав сказати, щоб збирались до його в дворець усі: й старі, й малі, й калішне.

Брати й балакають між собою:

— Як нам вести дурня — сором; та треба вести — такий наказ!

От як зібрались усі в дворець, цар став їх гостити і медом, і вином,— усього такого багато! На останнє стала частувати усіх царівна. Частувала вона, частувала, коли прийшла й до дурня; дурень і бере чарку лівою рукою. Вона спитала:

— А правою чого ж ти не береш?

— Та забив палець.

— Ану покажи, чи здорово?

Дурень розв'язав палець, а перстень так і осіяв хату. Царські слуги тоді та того дурня умили, вимили з голови попід, причесали, він і оженився з царівною, та й живуть собі!

Царівна-жаба

Десь-не-десь, в деякімсь царстві, в деякімсь господарстві жили собі цар та цариця; а в них три сини, як соколи. От дійшли вже ті сини до зросту — такі парубки стали, що ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать! Дійшли до літ — час їм женитись. Цар, порадившись гарненько зі старою, прикликає синів і каже:

— Сини мої, соколи мої! Дійшли ви до літ — час уже вам подружжя шукать.

— Час,— кажуть,— таточку, час.

— Забирайте ж,— каже,— діти, сагайдаки срібні, накладите стрілочки мідні і пускайте у чужі землі далекі: хто до кого попаде в двір, там тому й молоду брать.

От вони вийшли на двір, понатягали сагайдаки — давай стрілять. Старший стрельнув — загула стріла під небесами та й упала аж у іншому царстві, у царя в садочку. Царівна на той час по саду проходжувалась, підняла стрілку, любує. Прийшла до батька, хвалиться:

— Яку я, таточку, гарну стрілку найшла!

— Не 'ддавай же,— каже цар,— її нікому, тільки оддай тому, хто тебе дружиною візьме.

Коли так: через яку там пору приїздить старший царевич, просить у неї стрілку.

— Не дам я,— каже,— цієї стрілки нікому — тільки оддам тому, хто мене дружиною візьме.

— Я,— каже царевич,— тебе візьму.

Намовились. Поїхав він.

Другий царевич стрельнув — звилась стріла нижче хмари, вище лісу та й упала у княжецький двір. Князівна на той час на рундучку сиділа, побачила, підняла стрілку і понесла до батька:

— Яку я, таточку, гарну стрілку найшла!

— Не оддавай же її,— каже князь,— нікому, тільки хіба оддай тому, хто тебе дружиною візьме.

От приїжджає і другий царевич, просить стрілку. Вона сказала так, як і та. І цей каже:

— Я тебе візьму.

Погодились, поїхав.

Приходиться третьому стрілять. Іван-царевич,— його звали Іваном-царевичем,— як стрельне — загула стріла ні високо, ні низько — вище хат, та й упала ні далеко, ні близько — коло села в болоті. На купині сиділа жаба і взяла ту стрілку.

Приходить Іван-царевич, просить:

— Верни мою стрілку!

— Не дам я,— каже жаба,— цієї стрілки нікому — тільки оддам тому, хто мене дружиною візьме.

Іван-царевич подумав: «Як-таки його зелену жабу за дружину брати?» Постояв над болотом, пожурився,— пішов додому, плачучи.

От уже їм час до батька йти, казати, хто яку собі молоду найшов. Ті ж два — старший і підстарший — такі раді, що Господи!

А Іван-царевич іде та й плаче. Батько питає їх:

— Ну, розкажіть же, сини мої, соколи мої, яких ви мені невісток понаходили.

От старший каже:

— Я, тату, найшов царівну.

Підстарший:

— Я — князівну.

А Іван-царевич стоїть та й слова не вимовить: так плаче, так плаче. Батько його питає:

— А ти чого, Іван-царевич, плачеш?

— Як же,— каже,— мені не плакати, що у братів жінки, як жінки, а мені доведеться з болота зелену жабу брать... Чи вона мені рівня?

— Бери,— каже цар,— нічого робить: така вже, видно, твоя доля!

От і одружилися царевичі: старший взяв царівну, середуший князівну, а Іван-царевич зелену жабу з болота.

От вони одружились та живуть собі. А це якось цар забажав: яка з невісток уміє краще рушники ткати. Оддає приказ: «Щоб на завтра на ранок рушники виткали і принесли показати: яка з них лучча ткаля».

Іван-царевич іде додому, вона вилізла назустріч, питає:

— Іван-царевич, чого ти плачеш?

— Та як же мені не плакати, що так і так: загадав наш

батько, щоб на завтра на ранок кожна невістка йому рушники виткала.

— Не плач, усе гаразд буде, лягай та спи!

Він ліг, заснув. Вона взяла, козушок з себе скинула, вийшла надвір, крикнула, гукнула, свиснула — тут де не взялись дівичі-прислужниці, виткали рушники, гарно орлів понашивали, оддали їй. Вона взяла положила коло Івана-царевича, знову козушок наділа — і стала такою жабою, як і була.

Прокидається Іван-царевич — аж такі рушники, що він ще й не бачив таких зроду! Він зрадів, поніс до царя. Батько йому дякує за рушники дуже. Тих же рушники так собі, простенькі — цар на кухні пооддавав, а жабині у себе на образи понавешував.

От батько дає знов приказ, щоб невістки напекли гречаників і принесли йому: хто лучче пече. Іван-царевич іде додому та й знову плаче. Вона вилізла проти його, квакає:

— Іван-царевич, чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, що загадав батько гречаники пекти, а ти не вмієш!

— Не плач — справимся! Лягай та спи!

Він ліг, заснув. А ті, другі невістки, пішли під вікно піддивляться — як вона буде робить. От вона взяла ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замісила; потім полізла на піч, пробила дірку, вилила туди — гречаники так і розпливлися по черені... Ті невістки швидше додому та давай і собі так робить. Напекли таких гречаників, що хіба тільки собакам повикидять. А вона, як ті пішли, козушок із себе, вийшла надвір, крикнула, гукнула, свиснула — тут де не взялись дівичі-прислужниці. Вона їм приказала, щоб до світа були гречаники. Ті незабаром принесли їй гречаники — як сонце, такі гарні! Вона взяла, положила коло Івана-царевича, сама козушок на себе — і знов стала такою зеленою жабою, як і була.

Іван-царевич прокидається, бачить: біля його гречаники, як перемиті; він зрадів, поніс до царя. Батько йому дуже вдячен. Тих же невісток гречаники собакам пооддавав, а ції звелів до столу подавать.

От знов цар загадав своїм синам, щоб у такий, в такий день «були до мене з жінками на бенкет». Ті ж старші брати

радіють, а Іван-царевич іде додому, повісивши голову, та й плаче. Жаба вилізла назустріч, питає:

— Іван-царевич, чого ти плачеш?

— Як же, — каже, — не плакати, що батько загадав нам з жінками на бенкет приїхати... Як я тебе повезу?

— Не плач, — каже, — лягай та спи: якось поїдемо!

Він ліг, заснув. От діждали того дня, що бенкет, — Іван-царевич знов зажурився.

— Не журись, — каже, — Іван-царевич, їдь попереду сам! А як стане дощик накрапати, то знай, що твоя жона дощовою россою вмивається; а як блискавка заблище — знай, що твоя жона у дороге вбрання прибирається; а як грім загримить — то вже їде.

Іван-царевич убрався, сів і поїхав.

Приїздить, аж старші брати зі своїми жінками вже там; самі повбирані гарно, а жінки у золоті, у саєті¹, у намистах дуже дорогих... Брати стали з його сміятися:

— Що ж ти, брате, сам приїхав? Ти б її хоч у хустку зав'язав та привіз.

— Не смійтесь, — каже, — потім приїде.

Коли це став дощик накрапати. Іван-царевич і каже:

— Це моя жіночка люба дощовою россою умивається! Брати сміються з його:

— Чи ти, — кажуть, — здурів, що таке торочиш?

Коли це блискавка блиснула, Іван-царевич і каже:

— Це моя жіночка в дороге вбрання прибирається!

Брати тільки плечима здвигують: був брат такий, як і треба, а то й здурів! Коли це як зашумить, як загримотить грім — аж дворець затрясся; а царевич і каже:

— Оце вже моя голубочка їде!

Коли так: приїхала під крильце карета шестьоркою коней, як зміїв, вийшла вона з карети... Аж поторопіли всі — така гарна!

От посідали обідать; і цар, і цариця, і обидва старші брати і не надивляться на неї: сказано — така гарна, така гарна, що й не можна! Обідають; то вона оце шматочок у рот, шматочок у рукав, ложку в рот, ложку в рукав. А ті невістки дивляться на неї, та й собі: ложку в рот, ложку в рукав, шматочок у рот, а шматочок у рукав.

¹ Саєт — оксамит.

От пообідали; вийшли на двір; стали музики грати — батько став запрохувати у танок. Ті невістки не хочуть: «Нехай вона танцює!» От вона як пішла з Іваном-царевичем, як зачала танцювати, то й до землі не черкнеться — легко та гарно! А це: махнула правим рукавом, що шматочки кидала, — став сад, у тому саду стовп, і по тому стовпу кіт ходить: угору йде — пісні співає, а вниз йде — казки каже. Танцювала-танцювала — далі махнула й лівим рукавом — у тім саду стала річка, а на річці лебеді плавають. Усі так дивуються тим дивом, як малі діти. От потанцювала вона, сіла спочивати. А це й другі невістки пішли у танок. Танцюють, та як махнули правим рукавом — кістки вилетіли та прямо цареві в лоб; махнули лівим — цареві очі позабризували. Цар на них:

— Годі, годі... Ви мені очі повибиваєте.

Вони й перестали. Посідали на призьбі усі; музика грає, а царедворці вже танцюють.

А Іван-царевич дивиться на жінку та й собі дивується: як-таки з такої зеленої жаби та зробилась така гарна молодичка, що й очей не одірвеш! Далі сказав собі подати коня, махнув додому довідаться: де вона усе те понабирала. Приїжджає, пішов у кімнату, де вона спить, — аж там лежить жаб'ячий тулупець. У комині топилося, — він той тулупець у огонь — тільки димок пішов... Він тоді знову вертається до царя — саме поспів на вечерю. Довго вони ще там гуляли — перед світом вже пороз'їжджалися. Поїхав і Іван-царевич зі своєю жінкою.

Приїздять додому, ввійшла у кімнату, огляділася — аж козушка й нема... Шукала-шукала...

— Чи ти, — пита, — Іван-царевич, не бачив моєї одежі?

— Якої?

— Тут, — каже, — я козушок скинула.

— Я, — каже Іван-царевич, — спалив!

— Ох, що ж ти наробив мені, Іван-царевич! Якби ти не займав, то я б вічно була твоя, а тепер прийдеться нам розлучитись, може, й навіки.

Плакала-плакала, кривавими сльозами плакала, а далі:

— Прощай! — каже. — Шукай мене в тридесятих государстві, у Баби Яги — костяної ноги.

Махнула рученьками, перекинулась зозулею; вікно було одчинене — полинула...

Довго Іван-царевич побивався за жінкою, довго плакав гірко, розпитувався, що йому робити. Ніхто нічого не ввадив. От він узяв сагайдачок срібний, набрав у торбину хліба, тикви почепив через плече, — пішов шукати.

Іде та й іде — коли зустрічає його дід, такий як молоко сивий, і питає:

— Здоров, Іван-царевич! Куди тебе Бог несе?

— Іду, — каже, — дідусю, світ за очі — шукати своєї жінки: вона десь у тридесятих царстві, у тридесятих государстві, у Баби Яги — костяної ноги. Іду, та й не знаю куди... Чи ви, дідусю, не знаєте, де вона живе?

— Чому, — каже, — не знаєш? Знаю.

— Скажіть, будь ласка, дідусю, і мені.

— Е, що тобі, сину, казати: кажи не кажи — не потрапиш!

— Потраплю не потраплю, скажіть: я за вас буду цілий вік Бога молити.

— Ну, коли вже, — каже, — тобі так треба, то от тобі клубочок: пусти його — куди він буде котиться, туди й ти йди за ним: якраз дійдеш до Баби Яги — костяної ноги.

Іван-царевич подякував дідові за клубочок, узяв пухляк клубочок покотився, а він пішов.

Іде та й іде таким густим лісом, що аж темно. Зустрічається йому ведмідь. Він наложив мідну стрілу на срібний сагайдак — хотів стріляти. Ведмідь йому й каже:

— Іван-царевич, не бий мене: я тобі в великій пригоді стану!

Він пожалував його, не вбив. От так і сокола пожалував — не вбив.

Іде та йде: клубочок попереду котиться, а він позаду йде за ним. Та й дійшов аж до синього моря. І бачить: на березі лежить щука зубата, без води пропадає на сонці. Він хотів її взяти та з'їсти, а вона й просить:

— Іван-царевич, не їж мене, кинь лучче мене в море, я тобі за те в великій пригоді стану!

Він її вкинув у море, пішов далі.

От та й зайшов уже аж у тридесяте царство, в тридесяте государство — аж стоїть хатка на курчій ніжці, очеретом підперта, а то б розвалилася. Він увійшов у ту хатку — аж на печі лежить Баба Яга — костяна нога, ноги на підкидала, голову на комин положила.

— Здоров був, Іван-царевич! Чи по волі, чи по неволі прийшов сюди?

— І по волі, — каже, — і по неволі.

— Чи сам од кого ховаєшся, чи кого шукаєш?

— Ні, — каже, — бабусю, не ховаюся, а шукаю я свою жінку любу — жабу зелену.

— Знаю, знаю! — каже Баба Яга. — Вона у мене в голові нужу шукає, як прийде в гості.

— Де ж вона, бабусю, скажіть мені!

— У мого братика за наймичку служить.

От він як узяв просить, щоб сказала, де її брат живе; вона й каже:

— Там на морі є острів — там його й хата. Тільки гляди, щоб тобі лишенька там не було: ти її як побачиш, то хватай швидше та й тікай з нею, не оглядаючись.

От він подякував Бабі Язі, пішов.

Іде та йде, дійшов до моря; глянув — море, і кінця йому не видно... І де той острів, хто його зна. От він ходить понад морем, голову повісивши, журиться.

А це впливає щука:

— Іван-царевич, чого ти журишся?

— Так, — каже, — і так: на морі є острів, так ніяк не можу туди дістатись.

— Не журись, — каже.

Ударив хвостом об воду — став такий міст, що й у царя нема такого: палі срібні, перила золоті, а поміст шклом настелений, — як ідеш, так мов у дзеркалі. Іван-царевич і пішов по тому мосту та й дійшов аж на острів.

Дійшов на острів — аж там такий ліс, такий густий, що ні пройти, ні просунуться, та темний-темний. Іван-царевич ходить понад тим лісом та й плаче, ходить та й плаче... А тут уже й хліба не стало — нічого й їсти. От він сів на піску та й зажурився: «Пропав!» — дума. Коли це біжить заєць мимо його; тут де не взявся сокіл, ударив того зайця, убив. Іван-царевич узяв того зайця, оббілував, витер огню дерево об дерево, спік і з'їв.

От наївся та й став думати: як його до дворця добитись? Знову ходить понад лісом; а ліс — сказано — і просу- нуться не можна. Ходив-ходив, коли — зирк! — іде вед- мідь.

— Здоров, Іван-царевич! Чого ти тут ходиш?

— Хочу, — каже, — як-небудь у дворець дістатись, та не можна за лісом.

— Я тобі поможу.

Як узяв той ведмідь дуб'я трощить: такі дуби верга, що по півтора обіймища! Вергав, вергав — аж утомився; пішов напився води, як зачав знову ламать... От-от стежечку про- ламає! Знову пішов води напився, знову ламає. Проламав стежку аж до дворця. Пішов Іван-царевич.

От пішов Іван-царевич по тій стежці — аж серед лісу така гарна долина, а на тій долині шкляний дворець стоїть. Він туди пішов у той дворець. Одчинив одні двері, залізні, — нема нікого, одчинив другі, срібні, — і там нема нікого, як одчинив треті, золоті, — аж там, за золотими дверима, си- дить його жінка, мички миче, — і така зажурена, що й ди- виться на неї страшно... Як побачила Івана-царевича, так і впала йому на шию:

— Ти ж мій голубе сизий, як я за тобою скучила! Якби ще трохи — не багато — може б, ти мене більше й не по- бачив ніколи!

Аж плаче з радощів. А він — то вже не знає, чи на сім, чи на тім світі... Обнялися, гарно поцілувалися; вона знову перекинулась зозулею, взяла його під крила — полетіли.

От прилетіли у його царство, вона перекинулась оп'ять людиною і каже:

— Це мій батенько мене прокляв і зміяці завдав аж на три годи на послуги; а тепер уже я свою покуту одбула! Прийшли додому та стали гарно собі жити...

Три сестри

Був собі цар, і мав той цар одного тільки сина. Як виріс царевич і прийшла пора його женить, то цар і послав гінців по всьому царству пошукать царевичеві невісти. Поїхали гінці; два роки провештались, бо царство було дуже велике, та й знайшли три сестри, одна в одну, та такі гарні, що кра- щих на всьому світі не знайти. Поїхав цар із царевичем подивиться на тих сестер; глянули — справді, як одна, не

знає царевич, яку з них і брати за себе. От цар йому й каже:

— Сину мій, усі вони однаково гарні, так вибирай собі ту, котра більш у пригоді стане твоєму царству.

Став царевич прислухуватися, що вони між собою розказують; от раз чує — старша каже:

— Якби царевич одружився зо мною, то я б йому одним окрайчиком усе військо нагодувала!

— А я, — каже середуща, — оцією мичкою, що пряду, усе б його військо зодягла!

— А я, — каже менша, — родила б йому дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

Розказав царевич батькові, що почув од сестер. От цар йому й каже:

— Бери меншу, бо од таких синів буде велика слава твоєму царству.

Вже старша сестра думала, що царевич її буде сватать, як прийшли старости і посватали меншу. Розсердились старша й середуща та й стали казна-що вигадувать і наговорювать на меншу.

— Вона, — кажуть царевичу, — нікчемна, вона тобі не дванадцять синів родить, а дванадцять кошенят приведе!

Однак що вже сестри з заздрощів не вигадували на меншу, а царевич з нею одружився. Після весілля цар недовго жив. От царевич став царем, а менша сестра — царицею. Живуть вони собі у превеликій дружбі рік, другий, а діток Бог не дає. От сестри знов почали набріхувати на меншу, так цар розсердився на неї та й каже:

— Як бачу, ти мене обманила: обіцяла мені дванадцять синів родить, та й досі й одного не родила.

— Постривай, — одказує менша сестра, — я тобі рожу разом дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

Минув ще рік, а діточок усе-таки Бог не дає. От цар і заслав меншу сестру аж на край свого царства ік морю і звелів, щоб вона до його не приїздила і листів не посилала, аж поки не родить дванадцять синів до пояса в золоті, а од пояса в сріблі. Живе вона собі там над морем не як цариця, а як проста мужичка: у невеличкій хатці, тільки й дав їй цар до послуги одного чоловіка та стару бабу. І року не минуло, як її туди заслали, родила вона дванадцять синів до пояса

в злоті, а од пояса в сріблі. Написала лист до царя та й каже тому чоловікові, що при ній живе:

— Одвези оцей лист до царя і розкажи, що мені і йому Бог послав, та гляди: що б з тобою не сталось, ні до кого не заїзди і нікому про се не розказуй.

Поїхав чоловік; їде день, другий; на третій як ушкварить дощ, а тутечки бачить — край дороги хатка стоїть, так чоловік у ту хатку, дивиться — аж там цариціні сестри, старша й середуща. Пізнали й вони чоловіка, зараз почастували його, нагодували, розпитують про сестру, так чоловік нічого їм не каже. От вони й стали улещувать чоловіка, щоб він заночував у них.

— Спочинеш у нас, — кажуть, — а завтра раненько поїдеш.

Чоловік бачить, що так широко його просять, — і згодивсь, бо дуже-таки і втомивсь. Уночі, як він заснув, сестри витягли з сумки сестрин лист до царя та й спалили, а замість його написали другий, буцім менша сестра дає звістку царю, що привела йому дванадцять кошенят.

Дуже розсердився цар, як прочитав той лист, що сестри написали, порвав його на шматки, а чоловіка звелів з двору вигнать і на очі до себе не пустив. Вернувся чоловік до меншої сестри і розказав їй усе, як було. От вона зараз і догадалась, що се, мабуть, її сестри обмінили лист; зараз подумала, погадала, що їй робить, та й вигадала. Ще як жила вона з царем і сестри на неї наговорювали і набріхували, цар дав їй перстень та й сказав:

— Як спітка тебе яке лихо через твоїх сестер, то пришлеш мені оцей перстень, то я знов до тебе прихилюсь!

От вона узяла той перстень, заховала в коробочку та, написавши вдруге лист, знов послала того чоловіка до царя.

— Тільки вже, — каже йому, — гляди, крий Боже, що б тебе не спіткало, ні до кого не заїзди; а як приїдеш до царя, то оддаси йому оцей лист і сю коробочку.

Знов поїхав чоловік до царя. Тільки став доїжджати до тієї будови, де живуть сестри, знов линує дощ як з відра. Однак, яке вже не лихо, обминув він ту будову. Їде далш, а тут як набіжить друга хмара з громом, з блискавкою, як ушкварить град з куряче яйце, а тут дивиться сердешний чоловік — стоїть край дороги невеличка хатка; от він з коня — та й став під стріхою. Коли виходить з хатки стара

бабуся і запрошує його в хату обсушитися і спочить. А чоловік і думає собі: «Нічого мені боятися старої». Та й увійшов у хату. А ся бабуся була не хто, як нянька старшої сестри, злюща-презлюща баба; вона ж то-найдужче й сердилась на меншу сестру за те, що помішала старшій бути царицею. Нагодувала стара Яга чоловіка, учасувала і положила спати, а сама, витягнувши з сумки лист та коробочку, мерщій до сестер. Вийняли сестри з коробочки перстень, а замість його положили дванадцять мишенят та й написали до царя лист, буцім од меншої сестри, що вона посила царю мишенят, що дітки його, кошенята, наловили йому на гостинець. Поки чоловік спав, стара нянька вернулася додому і знов сховала лист і коробочку у сумку. Прокинувся уранці чоловік, огледів сумку — бачить, що усе так, як і було, подякував Язі за хліб-сіле та й поїхав до царя. Дуже розлютувався цар, як прочитав той лист та глянув на мишенят; зараз-таки звелів тому чоловікові, що привіз гостинець, одчесати голову, а царицю витурити зі свого царства, щоб і духу її не було. Як дійшла ся вістка до меншої сестри, то вона й стала думати та гадати, що їй на світі робити з дванадцятьма синами. Зоставила собі одного старшенького, а одинадцять понесла ік морю та, сівши з дітками на скелю, гірко плаче жемчужними сльозами і так молиться до моря:

— Море широке, море глибоке! Прийми до себе моїх діточок, безталанних сиріток, будь їм рідним батьком та рідною матір'ю.

Три дні плакала цариця; на четвертий прокинулось море і почуло матір. Стрепенулось хвилями, підняло догори білу гриву і послало кита-рибу забрати діточок. Виринула перед царицею кит-риба, викинула на берег матчині жемчужні сльози, а діточок ухопила і понесла у кришталевий будинок аж на саме дно. Зібрала менша сестра свої сльози та, узявши старшенького сина, і пішла з царства світ за очі. Йде та йде, притомилась, сердешна, вже і запас, що з собою узяла, з'їла; од журби і без харчів не стало й покорму: нічим годувати сина. От вона сіла на могилі, плаче і так до степу промовляє:

— Степу мій широкий, степу мій просторий! Прийми до себе останнього мого сина і будь йому рідним батьком та рідною матір'ю!

Закрутився перед царицею ігрець, піднявся до неба стовп

пилу, вхопив царевича і помчав у зелений гай, де пасеться печений бугай, де й кабан гуляє, що зубом оре, вухом засіває, а хвостом загібає. Зосталась цариця серед степу одним одна. Однак не покида її Господь: підійде до неї дика коза, от вона надієть молочка та й нап'ється; поналітають до неї дрозди, хохіт¹ і нанесуть яєчок.

Не так швидко в світі діється, як швидко казка кажеться. Довго блукала менша сестра по степах. Раз чує: щось позади її тупотить; озирнулася, аж бачить — їде на доброму коні богатир і веде за собою печеного бугая і кабана, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загібає. Цариця злякалась та хотіла була сховатися в травичку, а богатир їй і каже:

— Не ховайся, моя матінко рідная, од свого сина, що степ випестував тобі на радість та на підмогу!

Та, се кажучи, розкрив жупан, а золоті груди, неначе сонце, заблищали.

— Сину мій милий, сину мій любий! — скрикнула мати. — Який же ти хороший-прехороший, і хто ж тебе наділив конем, бронею і сими дивами, що ведеш?!

— Сими дивами, — одказує царевич, — наділив мене на-речений мій батько — степ. З ними ні в кого не будемо хліба просити, а ще й увесь світ нагодуєм. Теперечки, — каже, — моя матінко, буде кому тебе доглядіть і заспокоїть.

Се кажучи, посадив її на коня і помчав. Надвечір вже, як зовсім посутеніло, доїхали вони до широкої річки і заночували. На другий день прокинулись, дивляться — по той бік річки високі-превисокі гори і скелі, вкриті лісом. Перевіз царевич на той бік матір, обрав місце та й збудував великий та гарний будинок і вкрив його голубиними крилами. Тим часом, поки він будував, кабан наорав зубом, насіяв вухом і заскоротив хвостом. Як Бог уродив пшеницю, царевич випустив на царину печеного бугая; де він пройде, там пшениця сама у копи складається й молотиться, і віється, і в закроми засипається.

Живе менша сестра з царевичем у превеликому багатстві; з далеких країв їдуть до них купці купувати пшеницю; а прийдуть бідні, то й даром їх наділяють.

Раз їдуть побіля двору купці з крамом, дивляться — аж гарний будинок стоїть на горі, вкритий голубиними крилами,

¹ Хохіт¹ — стрепет, степовий птах.

а в садочку пасуться печений бугай та кабан, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загібає. Дуже вони дивувались, дивлячись на ті дива, а далі зайшли поклонитися їм хазяїнам. Цариця й царевич ласкаво їх прийняли і стали їх розпитувати, куди вони їдуть. От вони їм і кажуть:

— Веземо ми крам великому царю, що оженився був на меншій сестрі та й прогнав її з свого царства за те, що вона замість дванадцяти синів привела йому дванадцять кошенят, а теперечки, — кажуть, — той цар оженився на старшій сестрі, так вона йому одним окрайчиком усе військо годує.

Почувши се, царевич і став у матері проситися, щоб вона пустила його з купцями побачитися з батьком.

— Ідь, — каже йому мати, — та нікому не кажи, що ти царевич, а то як старша моя сестра довідається, то вона тебе зі світу зжене.

Перерядився царевич у просту одежину, сів на свого коня та й поїхав з купцями до батька. Приїхали купці до царя та й стали йому розказувати, які їм довелось дива побачити: про печеного бугая, і про кабана, і в якому гарному будинку живе мати з сином. Як почула про се старша сестра, зараз догадалась, що се, мабуть, її менша сестра з царевичем живуть у тім будинку, та й стала намовляти царя, щоб він зібрав своє військо та одняв печеного бугая й кабана. Цар не хотів був її послухати, а вона як присікалась до його: «Іди та й іди», — а вона орудувала царем, як сама хотіла, — так цар і звелів зо всього свого царства зібрати військо, а купців залишив у себе, щоб було кому провестися. Як почув царевич, що батько збирається на них війною, поїхав до степу, свого нареченого батька, та й гукнув до його молодечким покриком:

— Степу мій широкий, степу мій просторий! Оборони мене і мою матінку од лютого ворога, старшої сестри, і не допусти нам загинути у сирітстві!..

— Не бійтеся, — загув степ, — не дійде до вас те військо та й назад не вернеться: побіліє зелена трава не снігом, а кістками.

Як зібралось військо, сам цар його повів і царицю, старшу сестру, з собою взяв. Поки йшли своїм царством, у всьому був достаток, а як увійшли в степ, так зробилась превелика засуха, порепалась земля, нема ні паші, ні водопою; вітер

гуде, з ніг валить чоловіка, піском очі засипає, на людей напав голод, хвороби, і все військо цареві загинуло і вкрило поле білими кістками; тільки й вернувся цар із царицею, старшою сестрою, та з ними кілька прислужників. Розсердився цар та й став лаяти старшу сестру.

— Се, — каже, — мене Бог покарав за те, що дав мені велике царство, а я хотів ще й чуже загарбати!

А старша сестра йому й одказує:

— На те тобі Бог дав велике царство, щоб ти робив, що схочеш. Загинуло одно військо — набири друге; не дійшли степами — допливемо річками, і все-таки буде по-твоєму.

Довго старша сестра уговорювала царя і скребла моркву², аж поки він не згодивсь, та набрав знов військо, та, налагодивши байдаки-човни, поплив річками добувати печеного бугая та кабана.

Як довідалась менша сестра, що цар пливе до них із військом, каже царевичу:

— Сину мій милий, сину мій любий! Ідь до моря глибокого — нехай воно мені верне моїх любих синів, щоб було кому оборонити нещасливу матір. Озьми, — каже, — отсе намисто, матчині сльози, та, як виплиєш на середину моря, кинь їх у воду, то вони тебе й почують!

Доїхав царевич до моря, зліз з коня й пустив його пастись, а сам зробив собі човна та й поплив. Допливши до середини, вийняв з кишень намисто і кинув у море. Як кинув, так море і заграло, покотилась хвиля за хвилею, і перед царевичем виринула кит-риба, а на тій кит-рибі стоять одинадцять братів до пояса в золоті, а од пояса в срібні.

— Хто се до нас озивається? — питають.

— Матчині сльози! — одказує царевич.

— А ти хто такий? — питають.

— Я рідний ваш брат! — каже царевич. — Матуся вас зове до себе оборонити її од лютого ворога — старшої сестри. Сідайте у човен та поспішайте, бо вже цареві військо недалеко!

Посідали в човен та й озвались до моря:

— Море широке, море глибоке! Спасибі тобі, що стало нам, сиротам, за батька рідного і за матір рідну!

Піднялась висока хвиля, неначе іскрами, розсипалась

² Скребти моркву (скроматити моркву) — лаяти, бурчати.

перед братами та й викинула їм з кит-риби перо. Узяли те перо брати та й попливли до берега. Причалившись, як по-виходили з човна, старший брат тільки свиснув до свого коня, так він і став перед ним як укопаний. Висмикнув старший брат з гриви одинадцять волосінь та й пустив за вітром; як пустив, так з тих волосінь і стало одинадцять коней, таких же, як і у старшого брата. Посідали брати та й помчались до матері. Стріла мати своїх синів на порозі, а вони вклонились їй до землі та кажуть:

— Матінко наша рідная! Породила єси нас в золоті, в сріблї, а долі собі з нами не добула!

А мати одказує:

— Сини мої милії, сини мої любії! Матчина доля витає з її дітками; тепереньки, як ви вернулись до мене, то й долю мою з собою принесли!.. Тепереньки буде кому мене оборонить, заспокоїть і на старості літ втішить...

Повела мати своїх синів у садочок, щоб показати їм своє хазяйство. Тільки що вийшли з будинку, аж бачать: пливе військо, так байдаками та човнами і вкрили річку; а попереду, в золотому кораблі пливе сам цар із царицею, старшою сестрою. Як стало зближатися те військо, мати й каже своїм синам:

— Діточки мої милії, діточки мої любії! Ідіть до царя, вашого батька, та й зазивайте його до мене обідати, а щоб військо з старшою сестрою за тисячу гонів звідси одіслав. Та глядіть,— каже,— як будете запрошувати царя, то не кажіть йому, що він ваш батько, а ви його діти!

Посідали брати у човен і поплили назустріч війську. Як порівнялись з царевим кораблем, то й гукнули на лоцманів, щоб визвали до них царя. Вийшов до братів цар та й пита:

— А чого вам од мене треба?

А брати й кажуть:

— Ненька наша запрошує тебе до себе обідати, а щоб твоє військо з царицею, старшою сестрою, одіслав звідси за тисячу гонів!

Цар дивиться на братів і думає собі: «Яка то щаслива мати, що має таких синів! Хоч би мені Бог одного такого послав!» А старша сестра пізнала, що се його сини, та й каже йому тихенько:

— Запрошуй братів на свій корабель у гості!

Запросив їх цар на свій корабель, не надивившись на них — так вони йому милі та любі: серце батьківське вість йому подало. Частує і вгощає цар братів, а старша сестра на вухо йому шепотить:

— Побий братів, а не поб'єш, то вони вилущать усе твоє військо!

Цар і слухать її не хоче, а вона сікається до його та на вухо йому турчить:

— Побий, кажу тобі, а як не поб'єш, то я й війська твого не стану годувати, а моя сестра не буде його зодягати (бо й середуща з ним була), то твоє військо без хліба й одєжі пропаде!

Замислився цар, думав-думав та й каже:

— Ну, роби з братами, що сама знаєш, а я руки своїє на них не підйму.

Так ото, поки брати бавились із царем, старша сестра і звеліла, щоб у їх човні пробили дірку та й заткнули чопом, а ік тому чопу прив'язали б під човном мотузок. Подякували брати царя за хліб-сіль та й посідали у човен. Тільки що одпливли гонів з двоє, а старша сестра смик за віршовку, чоп як відіткнувся, вода і забулькотіла у човен, так його і потягло на дно. Не дуже злякались брати, бо вирости на морі; вхопили старшого брата з човна та й попливли. Бачить старша сестра, що нічого не вдіяла, і гукнула до війська:

— Стріляйте з луків! Як їх не повбиваєте, то самі загинете!

Посипались на братів стріли, неначе хмарою їх вкрили. Однак і сього не злякались брати: пірнули та й виринули аж на тім боці біля матчиного будинку. Тільки що розказали брати, як старша сестра хотіла їх потопити, коли дивляться — підпливає цареве військо, вже й з луків стріляють, од тих стріл і сонце закрилось.

— Ну, теперечки,— каже мати,— діточки мої любії, діточки мої милії, рятуйте себе, рятуйте й мене, нехай вам Бог помагає у правому ділі; тільки глядіть, як стане погибати цар, ваш батько, то вирятуйте його і приведіть до мене!

Почали борониться брати; старший стріля з лука: як попухне у п'ять пуд стрілою, то, неначе вогнем, палить військо, а одинадцять братів шпурляють каміння пуд у двадцять: як торохне по байдаку, то так він з людьми тріскає і розсиплється. Однак як брати не боронились, чого

не робили, а військо усе близиться, бо велике було та ще й сам цар попереду веде. Бачать брати, що вже їм самим не оборониться, — от вони ухопили перо з кит-риби, що море їм подарувало, як махнуть раз, вдруге, так з моря і покотились хвилі, одна велика, а друга ще більша, а тут ще як дмухне вітер, так усі байдаки з військом порозносило і поперевертувало догори ногами. Дивляться брати — і царів корабель похилило на бік, от-от хвиля переверне, так вони скоріш у воду, ухопили той корабель і винесли на берег. Узяли брати царя і сестер, старшу й середущу, та й повели до матері у будинок. Вийшла мати до царя назустріч з хлібом-сіллю; тільки цар на неї споглянув, зараз і пізнав.

— Відкіля, — спитав, — ти узялась?.. Чи ти тут хазяйка, чи в наймах?

А цариця, менша сестра, йому й одказує:

— Живу я сама собі у своєму будинку з моїми синами, що породила тобі до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

— Ти ж, — каже цар, — писала до мене лист, що привела мені дванадцять кошених, ще й дванадцять мишенят прислала на гостинець.

— Ні, — одказує менша сестра, — не я се тобі писала, не я й мишенят на гостинець посилала, а спитай, — каже, — у моїх сестер, може, вони знають, хто до тебе писав, хто й посилав!

Глянув цар на сестер, питає, а вони дрижать, неначе трясця їх трясє, устромили очі в землю і слова не промовлять.

— Е, як бачу, — каже цар, — так се ви мені таке лихо наробили: з моїм любим подружжям і з моїми дітками розлучили, через вас загубив я і два мої війська?.. Постригайте ж, нехай буде катюзі по заслугі!

Прив'язав їх цар косами до конячих хвостів та й пустив у чисте поле. Помчали їх коні... Де вдаряться сестри головою — там могила, де спиною — там долина... Далі забрав цар царицю з синами та й поїхав у своє царство, а печеного бугая й кабана пустив у степ, так вони йому надбали стільки хліба, що зо всього світу приїздили купці купувати той хліб. З того часу цареве царство ще побільшало і збагатіло, бо степ і море стали йому родичами.

Казка про знахаря

Колись у горах жив собі чоловік та жінка. Були вони бідні, дуже слабували і мали одного синочка. Ще хлопчик не підріс, а вони повмирали. Залишився він самий: що робити? Як жити?

Голод, холод відігнали від хати. Пішов він по селах хліба просити. Ходив, ходив... Одного разу заходить в якесь містечко, де жив один аптекар. Заходить хлопчик до нього, поздоровався, а далі й просить:

— Дайте мені щось, будьте добрі.

Аптекареві дуже сподобався цей хлопчик, то він і втішився. «Може, — думає, — в нього нікого немає, і він залишиться в мене?» Питає хлопця:

— Ти звідки?

Хлопець сказав.

— Тата, маму маєш?

— Ні, — каже, — повмирали.

— А куди ти йдеш?

— Та ходжу, прошу, бо не маю з чого жити.

— Може, — питає знахар, — ти б залишився в мене? Ми б удвох зілля збирали, ліки робили. Було б нам добре.

Хлопець подумав, подумав та й згодився.

От живуть вони обидва: збирають зілля, роблять ліки, лікують людей (колись не було так багато ліків, а були отакі знахарі). Одного разу аптекар довідався, що якби зловити білу гадюку, та зібрати з неї яд, та зварити її, то хто б перший покуштував тієї юшки і м'яса, той би знав усе: як звірі говорять, як птахи, трави перешіптуються. Все-все знав би.

Довго ходив аптекар, шукав білу гадюку, але хлопцеві про це не признавався. Але одного дня таки уздрів цю гадюку. Вхопив, зібрав з неї яд, приніс її додому, закинув у баняк¹ і сказав хлопцеві зварити (хлопець варив їсти).
Каже:

¹ Баняк — казан.

— Як звариш це — не смій куштувати. Бо якби покуштував, то я б тобі язика відрізав.

Так сказав і пішов. А хлопець варить та й думає: «А що, як я й собі трошки покуштую. Звідки він буде знати?»

Взяв, сьорбнув юшки, з'їв трішечки розвареного м'яса... І стало йому так добре, незвично. Сам не свій зробився: геть усе видить, усе чує, все розуміє. Птахи летять, а він чує, про що вони говорять. Трави перешіптуються — він розуміє про що...

Надходить аптекар:

— Зварив? — питає.

— Зварив, — каже хлопець.

— А не куштував?

— Ні, — відповідає.

Аптекар узяв, посьорбав юшки, з'їв м'яса.

Почав він також дещо чути, розуміти, але не все, — не так, як хлопець.

Але й далі ходять вони разом, збирають зілля. Хлопець розуміє кожне зело. З часом почали сперечатися. Старий каже: «Це не добре», а хлопець каже: «Добре». Аптекар і думає: «Невже він може краще від мене розумітися на травах?»

— Ну, — каже, — як ти такий мудрий, то будемо робити все окремо: ти — собі, я — собі.

Добре. Почали вони збирати і робити зілля нарізно. Але в хлопця виходить краще: в нього стали більше брати, зілля краще допомагало. Тоді знахар почав здогадуватися, що хлопець, певно, покуштував гадюки.

Одного разу, як хлопець спав, знахар ухопив його, відрізав язик і прогнав з дому. Той пішов. Ходив, ходив світами. Та так аж до зими. А взимку — не знає де подітися. Переходив із села в село і зайшов у ліс. Приперся до грубої верби — чує: там, у вербі, говорять змії. Каже старша:

— Знаєте, отой аптекар, який убив нашу королеву, мав у себе хлопця. Тепер він того нещасного прогнав, відрубав йому язик, і той хлопець не має що їсти — ходить, журиться, бідує. От, якби він заліз у дупло цієї верби, та вліз би між нас, то ми б його гріли аж до весни. А він би лизав цей камінь, що між нами, і йому б язик відріс, і він би жив, як колись.

Хлопець те все вчув, і лізе в дупло. Заліз між змії, вони його обкотали і почали гріти. Зігріли та й наказують лизати камінь.

Так до весни язик і наріс. Змії розкрутилися з хлопця, і він виліз з того дупла, подякував та й пішов далі. Вже з язиком, уже добре.

Іде, іде, іде, виходить до села. Дивиться, а там оре чоловік биками. Та так мучиться — сам оре, сам завертає в борозну. Б'є биків, а бики дуже помучилися та й говорять між собою:

— Чого він нас б'є, кричить на нас? Ми ж також змучилися...

Хлопець подивився, що й бикам, і чоловікові тяжко, та й каже:

— Вуйку, я би вам поміг це орати.

— Як ти не квапишся, то я би був дуже радий, — каже той чоловік.

Узяв хлопець бики за пов'язь і пішов у борозну. І чоловік зрадів, і бики втішилися.

Поорали. Газда каже:

— Ходім, переночуєш у мене, бо куди ти вже підеш уночі?

Пішли вони до газди додому. Газдиня злагодила вечерю. Повечеряли. Газда каже:

— Може, б ти в мене, хлопче, найнявся?

— Най буде, — каже хлопець.

Живе він собі вже в цього газди. Вже все поорали, за-веснували. А в цих газдів була дівчина. Газдиня каже:

— От, якби нам якийсь хлопець трапився, ми б уже її віддавали.

А чоловік:

— Слухай, жінко: хто нам може бути кращий, як наш слуга. Він все вміє робити.

Сказали хлопцеві. А він радий!

На другий день молоді пішли в церкву, повінчалися і живуть. Газда каже:

— Тепер я вже старий. Передаю тобі все господарство, керуй ти.

— Добре, — каже хлопець.

Прийшло літо. Дивляться вони, а на їхню пшеницю по-насідало багато ворон. Старий хапнув рушницю — хотів їх перебити. Але хлопець відібрав рушницю в нього:

— Не треба бити, най їдять.
— Вони ж тобі все поїдять! — кричить старий.
— Не журіться, — каже. — У нас буде найкращий урожай..

А навесні йдуть в полонину. Молодий газда осідлав коня та й хоче їхати. Жінка проситься:

— Візьми й мене із собою.

Він її відмовляє, але врешті посадив жінку на коня, і вони поїхали. Їдуть, а з берега проти них також їде чоловік: змучив коня — три великі бочки бринзи везе! Цей кінь заіржав, а кобила молодого газди обізвалася. Хлопець зрозумів, про що вони говорять, та так весело засміявся!.. Розминулися й пішли далі.

Виходять на свою полонину, а там коло смереки прив'язаний старий пес. Пес скавулить, плаче:

— Поки я був молодий і врятував старому газді дитину від вовка, то газда був до мене добрий. А тепер, на старість, мене прив'язали тут, аби я здихав.

Молодий газда бере, відв'язує цього пса і каже вівчарям:

— Цього пса треба годувати маслом, хлібом і тим усім, що їдять вівчарі.

— Газдо, — кажуть вівчарі, — та він уже старий, нічого не може...

— Робіть так, як я вам кажу!

На другий день дивиться, а молоді пси роздирають здохле телятко. Та так скачуть, гавкають — проклинають молодого газду:

— Аби йому всі корови виздыхали! Тоді б ми собі вже добре попоїли, поскакали та погралися!..

А чоловік вчув, вхопив рушницю із цвяха — бах-бах-бах! — постріляв псів.

Вівчарі кричать:

— Що ви, газдо, нам зробили! Молодих псів повбивали, а старого залишили!

— Так треба, — каже.

Зібрався і повернувся з жінкою додому.

Сіли в хаті їсти. Чують, прилітає зозуля до вікна. Сіла та так викукує, так заливається!.. А молодий газда лише узяв рушницю, — стрілив — убив зозулю. Старий газда сердиться:

— Що ти зробив? Нащо зозулю вбив?

— Нічого, нічого, — каже. — Так треба.

А жінка в крик:

— Цей усе щось робить таке, як не треба!.. Скажи, чоловіче, — як ми їхали на полонину, чому ти так весело засміявся тоді, як коні заіржали одне до одного?

— Жінко, мені не можна це сказати. Як я тобі це скажу, то вмру.

А вона:

— Ну, то й умирай, але скажи мені!

— Тоді йди труну замовляй, аби була готова.

— Добре.

Жінка пішла, приносить труну. Він ліг і вже відкрив рота, аби признаватися, як тут когуд влітає у вікно до хати та як закукурикає:

— Кук-ку-рі-ку-у! Кук-ку-рі-ку-у! Ти дурню! Сякий-такий! Маєш одну жінку і не годен дати їй ради?! А в мене двадцять жінок: я з однією поговорю, з другою пограюся, а третю крилом вріжу, — кожній щось пораджу!.. А ти маєш одну жінку, та й з тією не справишся? Та ти, дурню, розсердись і скажи, що ти собі тоді про це подумав і через це сміявся...

Жінка заходить до хати:

— Ну, кажи вже!

А чоловік як розсердиться! Та й давай жінку сварити!

— Оце я, — каже, — тоді подумав: що б з того було, якби я на тебе розсердився!

Провчив газда жінку та й думає: «Раз мене вже ніхто не випитує, то мені нічого не буде, як я признаюся». Скликав усіх до хати:

— Я вам хочу щось казати.

— Кажи.

— Пам'ятаєте, тоді, як ворони сіли на нашу пшеницю, — то вони дякували і казали: «Аби цей газда жив сто років і аби в нього був такий урожай, як ні в кого». Ви хотіли вбити цих ворон, а я вам не дав.

А та зозуля, що прилетіла під наше вікно, дуже проклинала вас. Казала: «Аби цей газда не діждав року дожити!» То я ту зозулю й застрілив.

А коли ми, жінко, йшли в полонину і зустріли чоловіка на коні, то його кінь крикнув до нашої кобили: «От, як тобі добре! Ти везеш одну жінку на собі, а мене так тяжко вто-

мили — три бочки бринзи дали нести!» А кобила відповідає: «Мені також не дуже так легко: в мені — лоша, а в моєї газдині — син. То мушу дуже на них зважати, дуже обережно нести».

Того-то я й засміявся, як почув, що в мене буде син.

Чоловік болтанський, богатир бусурманський

Жив-був собі мужичок убогий, найняв він собі, значить, виорать чвертку¹ на пар. От прийшлося йому жито сіять, а наймити й кажуть: той — дай п'ять карбованців, а другий — четвертину горілки купи. Мужичок подумав собі, подумав.

— Що ж, — каже, — я п'ять карбованців дам або четвертину куплю... ні, дорого буде.

Та й пішов собі на ярмарок і купив коня, дав за нього три злоті і десять шагів². От він тепер купив собі, значить, ту коняку, зробив рало³ і пішов ралить сам — а чвертка його під лісом була. Ну, от він тепер став ралить, а на коня насадало комарів і оводів, за боки його ті оводи й комарі кусають і ралить не дають. От мужичок вкрив коня рядниною, а вітер схопився і ряднину скинув. Мужичок ухопив ту ряднину, махнув по коню й убив 30 оводів, а комарів — і щоту нема. Став він тоді, дивиться та й думає: «Чого я буду цоневіряться? Я тепер такий богатир, що за одним махом 30 богатирів побиваю, а дрібної сили й щоту нема».

От він собі й надумався: «Піду я по світах, бо дома в запічку сидіть та цвіркунів слухать надокучило».

Заклав він сокиру за пояс, накинув на свою коняку ряднину, сів і поїхав.

От він і їде собі та й їде і приїжджає на перехресну дорогу, а там стовп стоїть. Мужичок подумав, подумав, а далі зліз з коня, підійшов до стовпа і написав табличку (а він був

¹ Чвертка поля — старовинна міра земельної площі, що становить 5 десятин.

² Шаг — дрібні розмінні монети вартістю півкопійки.

³ Рало — примітивне знаряддя для оранки землі (ралити — орати).

чоловік грамотний), написав, значиться, що приїжджав чоловік болтанський, богатир бусурманський, — за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту нема. Та й поїхав далі.

От біжить Бова-Королевич. Наскочив на той стовп, дивиться та й думає: «Що це таке? Приїжджав чоловік болтанський, богатир бусурманський, що за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту немає. Проти нас трьох нема в світі дужчого, а це дужчий найшовся».

Ну й давай він по тій дорозі гнаться. Гнався він, гнався, дивиться: їде якийсь мужичок на такій коняці, що тільки шкура теліпається та кості гнуться. Бова-Королевич і каже:

— Здрастуй, мужичок!

А той каже:

— Здоров!

— Чи не ти, — питає Бова-Королевич, — чоловік болтанський, богатир бусурманський, що за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту немає?

А мужичок каже:

— Я.

— Ну, вибачай, що мужичком назвав.

— А ти хто? — питає мужичок.

— Бова-Королевич.

— Ну, ставай поруч — поїдемо.

От тепер біжить Яруслан Лазарович. Подивився на той стовп та й каже:

— Що це таке: проти нас двох нема дужчого, а цей дужчий виходить, бо він за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту нема?

От він прочитав ту табличку та й давай гнаться, потім доганяє:

— Здрастуй, — каже, — Бова-Королевич! Чого ти з мужичком їдеш?

А той каже:

— Мовчи!

Ну, він догадався та й питає мужичка:

— Чи не ви, — каже, — чоловік болтанський, богатир бусурманський, що за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту нема?

А той каже:

— Я.

— Ну, вибачайте, що мужичком назвав.

— А ти хто? — питає мужичок.

— Я — Яруслан Лазарович.

— Ну, ставай поруч — поїдемо.

Та й поїхали.

Тепер біжить Ілля Муромець та й читає на стовпі.

— Господи, — каже, — проти мене нема дужчого, а цей дужчий буде, бо за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту нема!

Ну й давай гнаться та й доганяє богатирів.

— Чого ви, — питає, — з мужичком їдете?

А ті кажуть:

— Цить, мовчи!

От він і догадався та й питає мужичка:

— Чи не ви чоловік болтанський, богатир бусурманський, що за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту нема?

А той каже:

— Я.

— Ну, вибачайте, що мужичком назвав.

— А ти хто? — питає мужичок.

— Я Ілля Муромець, дужчий від усіх богатирів на світі.

— Ну, ставай у середину!

І поїхали.

Тепер три богатирі радяться, щоб поїхати у дикі степи, там царівна така є, що хто до неї дойде, за того вона й заміж піде. От вони їхали та й їхали і приїжджають у ті дикі степи, роблять три курені і викидають три прапори. Мужичок з коня ряденце зняв, коня в степ вигнав на пашу, а сам ряденцем укrywся та й ліг собі, спить.

От царівна глянула в підзорну трубу, дивиться та й каже до своїх князів:

— На мої степи приїхали три богатирі, викинули три прапори. Вирядить, — каже, — мої любі князі, 6 богатирів, 6 звірів, а дрібної сили, щоб і щоту не було, та нехай вони поб'ють цих богатирів і мені голови їх на показ привезуть.

Князі зараз військо збудували⁴ і в степ послали.

От Бова-Королевич глянув у підзорну трубу та й каже до свого товариства:

⁴ Збудували — тут: зібрали.

— Що будемо робить: виходить проти нас 6 богатирів, 6 звірів, а дрібної сили й щоту нема.

Товариші кажуть:

— Спитаймо мужичка.

Приходить Бова-Королевич до мужичка і каже:

— Чоловік болтанський, богатир бусурманський, давайте нам раду: їде на нас 6 богатирів, 6 звірів, а дрібної сили й щоту нема, — що тепер нам робить?

А мужичок і каже:

— Ти, — каже, — славний богатир Бова-Королевич, сядь на свого коня та й поїдь їм назустріч: ти 6 богатирів і 6 звірів, як шість оводів, поб'єш, а дрібну силу твій кінь витопче.

Бова-Королевич сів на свого коня, поїхав і давай битися: 6 богатирів і 6 звірів порубав, а дрібну силу конем витоптав, одного тільки zostавив, записку написав і царівні звістку подав. От тоді царівна випускає на них 9 богатирів, 9 звірів, а дрібної сили й щоту нема.

Яруслан Лазарович глянув у підзорну трубу та й каже до товариства:

— А що будемо робить: виступа проти нас 9 богатирів, 9 звірів, дрібної сили — щоту нема?

Товариші й кажуть:

— Йди спитай мужичка!

Прийшов Яруслан Лазарович до мужичка та й каже:

— Чоловік болтанський, богатир бусурманський, давайте нам раду: виступа проти нас 9 богатирів, 9 звірів, дрібної сили — щоту нема, — що нам робить?

А мужичок і каже:

— Ти, славний богатир Яруслан Лазарович, 9 богатирів і 9 звірів, як 9 оводів, поб'єш, а дрібну силу твій кінь витопче: виходь їм назустріч.

Яруслан Лазарович коня осідлав, сів та й поїхав. Ну, от давай він з тими богатирями битися, давай битися: 9 богатирів і 9 звірів побив, а дрібну силу його кінь витоптав, одного тільки zostавив, записку написав і царівні звістку подав. Тоді царівна вирядила проти них 12 богатирів, 12 звірів, а дрібної сили й щоту нема.

От Ілля Муромець раненько встав, у підзорну трубу глянув та й каже до товариства:

— А що будемо робить: виступа проти нас 12 богатирів, 12 звірів, дрібної сили — щоту нема?

Товариші й кажуть:

— Йди спитай мужичка.

Прийшов Ілля Муромець до мужичка і питає:

— Чоловік болтанський, богатир бусурманський, давайте нам раду: виступа проти нас 12 богатирів, 12 звірів, дрібної сили — щоту нема,— що нам робить?

Мужичок і каже:

— Ти, славний богатир Ілля Муромець, сядь на свого коня і поїдь їм назустріч: ти 12 богатирів, як 12 оводів, поб'єш, а дрібну силу твій кінь витопче.

Ілля Муромець осідлав коня, сів і поїхав. Ну, давай він з тими богатирями битися, давай битися: 12 богатирів і 12 звірів побив, а дрібну силу його кінь витоптав, одного тількиоставив, записку написав і царівні звістку подав.

От царівна бачить, що непереливки, кличе до себе своїх князів та й каже:

— Що будемо робить: ці три богатирі побили всіх наших богатирів, всіх звірів, а дрібної сили й щоту нема.

А князі й кажуть:

— Випустим на них дванадцятиглавого змія, що сидить закований на 12 цепах, як той з ними не справиться, то тоді мусимо їх до себе за гостей приймать.

Так вони порадилися та й спустили з цепів дванадцятиглавого змія. Змій той летить, аж земля двигтить, звірі в ліс ховаються, а дрібне птаство за море втікає.

От Ілля Муромець раненько встав, у підзорну трубу глянув та й каже до товариства:

— Погано, панове-товариство, на нас дванадцятиглавий змій летить, під ним земля двигтить, звірі в ліс ховаються, а дрібне птаство за море втікає.

— Що ж,— кажуть товариші,— ходім до мужичка.

От прийшли до нього та й кажуть:

— Чоловік болтанський, богатир бусурманський, ми своє одбули, а тепер ваша черга прийшла: летить на нас дванадцятиглавий змій,— ідіть справляться з ним.

Чоловічок став та й думає: «Ну, кінець моему лицарству! Поїздив я трохи по світу, побачив людей, тепер приходитьсь живцем змієві віддатись, бо тут не викрутишся».

От він устав, рядниною свого коня вкрив, сокирку за пояс заткнув, сів і їде. Богатирі й кажуть йому:

— Візьміть у котрого з нас коня, бо ваш ледве дише, ще й до змія не довезе.

А він каже:

— Не треба: ваші коні мене не видержать, а цей видерже.

Та за обротьку смикнув і пошкандибав. Ото під'їжджає він до того змія. Змій на нього летить, аж земля двигтить, звір'я в ліс ховається, а дрібне птаство за море втікає. Мужичок собі і гадки не має, за обротьку смикає коня, а кінь потихеньку шкандибає. Глянув змій на цього лицаря та й став і стоїть.

— Що це таке,— каже змій,— насмішка з мене?

А мужичок каже:

— Еге!

Та з коня скочив, сокиру з-за пояса витяг і махнув змія по голові — так одна голова й покотилась, потім по другій — і друга спала. Тоді три богатирі бачать, що змія чоловік болтанський, богатир бусурманський побиває і у них славу одіймає, сіли на коні і вдарились на того змія з двох боків, а третій за хвоста схопив,— побили його, порубали, на огні спалили і попіл по вітру пустили.

— Тепер,— каже мужичок,— можна нам і до царівни їхати свататись; погано, що ви зависливі богатирі: я змія хотів сокирою порубать, а ви не дали; нащо ви не в свою чергу в дике поле виступали?

Та й grimнув на них. От тоді Ілля Муромець, як найстарший, і каже:

— Вибачайте, наш славний чоловік болтанський, богатир бусурманський, ви над нами тепер старшина: хочте — ідіть з царівною вінчатись і царство собі забирайте, а хочете — поїдемо ще по світах, свою силу показувать.

А чоловік болтанський і каже:

— Спасибі за честь! Тільки царівні я не жених, бо ви мене мужиком звали, а по світах свою силу показувать, людей дивувать та людський спокій бентежить теж не приходитьсь. А ви, як славні богатирі, маєте убрання багате і коней дорогих, виїжджайте до царівни свататись, а я позаду пошкандибаю.

От богатирі одяглись у своє найкраще убрання й поїхали вперед, а мужичок коня напоїв, рядниною його вкрив, сів на нього, смикнув за обротьку і поїхав за ними.

Царівна бачить, що всіх богатирів її побили, дванадцятиглавого змія на попіл спалили, та й думає: «Нічого робить — треба дорогих гостей стрічать».

От вона покликала своїх князів та й каже:

— Відчиняйте ворота, розстилайте рядна до мого палацу та богатирів хлібом-сіллю вітайте.

От відчинили ворота, з хлібом-сіллю богатырям вклонились, а царівна на кганок¹ вийшла і двері їм у свій палац відчинила; богатирів вона вітає і за стіл садовить, дорогим вином-медом напуває. А чоловік болтанський, богатир бусурманський, під'їхав до палацу, конячку біля ганку прив'язав, ряднину з неї зняв і під палацом її послав та й ліг собі і люлечку курить.

От богатирі п'ють-гуляють і кожний з них на царівну поглядає та й думають: «Кого то вона з нас трьох уподобає?»

Царівна бачить, що всі богатирі один одного краший, один одного молодший, і сама не знає з ким їй шлюб брать. П'ють вони, значиться, гуляють, а до діла не доходять. Царівна тоді й каже:

— Хто з вас, славні богатирі, мого дванадцятиглавого змія побив, нехай той зі мною чарку вина вип'є.

Богатирі глянули один на одного: тиць-миць, а того богатыря, що дванадцятиглавого змія вбив, і нема. Вони тоді, нічого робити, і кажуть:

— Є ще з нами чоловік болтанський, богатир бусурманський, що за одним махом 30 богатирів побиває, а дрібної сили й щоту нема; він тепер під палацом лежить і люлечку курить,— нехай сюди прийде; та тільки він химерний чоловік: у простій одежі ходить, на здохлятині² їздить, а як спить, то рядниною вкривається.

Царівна й каже:

— Як так, то й так: хай мої князі його як слід одягнуть і до столу приведуть.

Зараз вона розпорядок учинила, князі чоловіка болтанського, як славного богатыря, одягли і за стіл посадили.

Ну, от царівна налила всім по чарці та й каже:

— Хто з вас, славні богатирі, мого дванадцятиглавого змія побив, нехай зі мною чарку вина вип'є.

¹ Кганок — ганок.

² Здохлятина — тут: нікчемна, безсила коняка.

А мужичок не злякався та й каже:

— Я.

От тоді царівна з ним повінчалась і його царювати в своєму царстві поставила.

Я в нього був, а це до вас прийшов і цю казочку розказав.

Дідова дочка й золота яблунка

Були собі дід та баба. У діда була дочка й у баби дочка; ті діти були зведенята. Росли собі вкупі ті дівчатка і вже стали дівками. Тільки мачуха зненавиділа дідову дочку, все, було, нападає на неї, все її лає та б'є, от як мачуха...

Збирається баба на ярмарок і дочку свою бере. Нарядила її, як болячку, й посадила на возі, а дідовій дочці приказує:

— Гляди ж, поки я приїду з ярмарку, щоб ти мітків¹ напряла, виткала полотно, убілила й на столі положила.

От вона сіла біля віконця та й плаче. Це — прийшла до віконця корівка, така ще, бач, що від її покійної матері зосталась.

— Чого ти, дівонько, плачеш? — питає її.

— Як же мені, корівко-матінко, не плакати: веліла мати, щоб я, поки вона вернеться з ярмарку, мітків напряла, виткала і вибілила полотно.

— Не журися, моя голубко! Влізь мені в праве ухо, а в ліве вилізь, там візьмеш полотно, скільки тобі треба.

Вона мерщій влізла корівці в праве ухо, а там — добра!.. Вона взяла три звої полотна білого та тонкого, вилізла в праве ухо. Положила те полотно на столі, сама сіла під віконцем та й дожидає мачухи. Приїхала мачуха.

— А що, дівко, єсть полотно?

— Єсть, — каже, — он на столі лежить.

— Де ж ти його взяла? Мабуть, украла!

— Ні, — каже, — я сама напряла.

¹ Міток — міра пряжі, що складається з 40—50 пасом, а також така кількість відповідно змотаної пряжі.

Ну, от там через тиждень, чи що, баба знову збирається на ярмарок. Знов бере свою дочку із собою, а дідовій велить знову, щоб готове було полотно. Дівчина сіла біля віконця та й плаче. Приходить корова.

— Чого ти, дівонько, плачеш?

— Як же мені, корівко-матінко, не плакати: мати знов казала, щоб було полотно.

— Не журися, — каже корівка, — влізь мені в праве ухо, а в ліве вилізь та й візьми, скільки тобі треба.

Вона полізла, взяла те полотно, положила на столі, сіла біля віконця та й дожидає мачухи.

— Спасибі, — каже, — тобі, корівко, що виручаєш мене!

Приїхала мати й питає:

— А що? Є полотно?

— Он на столі, — каже.

— Та де ти його береш, сяка-така? Мабуть, крадеш?

Та божиться, що ні, що вона сама напряла те полотно. Мачуха не йме віри. Через скільки там днів баба знову збирається на ярмарок і знов приказує дідовій дочці, щоб було полотно. Перед від'їздом послала її до сусіда за чимсь, а сама радиться з дочкою, як би підстерегти, де вона буде брати полотно.

— Знаєш що, мамо? Полізу я на піч та й ляжу на комині, а ти мене прикриєш; вона мене не бачитиме, а я, певно, вигляжу все, що вона тут робитиме.

— Ну, гаразд, — каже, — дочко!

Та вилізла на комин, баба мерщій прикрила її, а сама вбралась і поїхала, поки ще не вернулась дідова дочка.

Вернулась дівчина, сіла край віконця та й плаче.

Корівка прийшла.

— Чого ти, дівонько, плачеш?

— Як же мені не плакати, мати знову казала мені виготовити полотно.

— Не журися, — каже корівка, — все гаразд буде. Лізь мені в праве вухо, а в ліве вилізь.

Вона полізла, взяла полотно положила на столі, сама сіла біля віконця й дожидає мачухи. А бабина дочка лежить на комині й усе бачить і чує. Приїхала баба.

— А що, є полотно?

— Єсть, — каже.

— Піди ж там воли випряжи.

Тільки що та з хати, а бабина дочка з печі і давай розказувати матері, що тут було. Баба тоді вже давай про-
клонати корову:

— Щоб не було її, — каже дідові, — заріж та й заріж!

— Та чого ж її різати? Ось така добра корова, щороку з телям.

— Щоб не було її! Моя душа її не терпить!

Нічого робити дідові.

— Нехай же, — каже, — завтра заріжу.

Як почула дідова дочка, що її корівку хочуть різати, плаче. Уночі вийшла тихенько з хати і пішла на загородку до корівки.

— Корівко-матінко, — каже, — хочуть тебе різати.

— Дарма, — каже корівка, — не журися, дівчино, як за-
ріжуть мене та будуть ділити м'ясо, то ти нічого не бери собі, бери мою голову. Та як дадуть тобі ту голову, то ти візьми та закопай її на городі, от у такому-то й у такому місці. Та й навідайся щодня.

На другий день уранці дід вигострив ніж і пішов за корів-
кою. Обпатрав там її, уніс у хату м'ясо і давай там його ділити.

— А тобі ж, — каже, — дочко, що дати?

— Нічого мені не треба, дайте тільки голову.

— От, дурна! Що з тієї голови пожитку?

— Дарма, дайте мені голову!

Дали їй голову. Вона зараз понесла її на город і за-
копала. На другий день, встала раненько й зараз пішла на город, на те місце, де закопала голову. Прийшла, гляне — аж там росте яблунька та ще ж яка! Золотий на ній листочок і листочок срібний. Вона любиться на ту яблуньку... А пташки — співають: солов'ї, зозулі, райські птиці — та так і вкрили яблуньку, і їй, дідовій дочці, так і сідають і на плечі й на голову, — так її й укрили та щебечуть. Вона по-
стояла, постояла, подивилась і пішла знов у хату, мов ні в чім не бувало.

Так минуло, може, з місяць. Дідова дочка щодня ходить до яблуньки, а яблунька вже виросла велика, зацвіла вже золотими та срібними квіточками, далі вже й яблука на ній уродилися: одно золоте, а друге срібне; а про неї ніхто з домашніх і не знає. Вже на що бабина дочка — пройда, та й та не доскочила ще.

Тільки мимо того села проїздив один пан, глянув на дідів огород — а там як сонце сяє. Пан звелів зупинити коней і посилає свого лакея.

— Піди, — каже — подивися, що воно там за диво таке?

Лакей став підходити до яблуньки; як глянув...

— Ну, — каже, — пане, і зроду й звіку не бачив я такого дива.

А пан йому й каже:

— Зірви мені яблучко!

Лакей тільки що простяг руку, хотів вирвати яблучко, а яблунька вгору — шугу!.. Тільки зашуміла. А за нею й усі птички летять угору та співають. Той лакей стоїть, уже й руки опустив. А пан йому каже:

— Піди та поклич сюди господаря.

Прийшов лакей у хату до діда.

— Здоров був, діду!

— Здорові!

— Це твій город?

— Мій.

— Розкажи, дідусю, що то в тебе за диво на городі?

— А що там таке?

— Та хіба ж ти не знаєш? А яблунька?..

— Яка це яблунька? В мене нема й садка.

— Ось ходім же зо мною та подивися!

Дід накинув свитину й пішов. Як глянув на яблуньку... Боже, твоя воля! Аж очі йому засліпило. Став він уже... Дивиться...

А пан кричить із карети:

— Здоров був, дідусю!

— Здорові, паночку!

— Чи це твій город?

— Мій.

— І яблунька твоя?

— Моя.

— Чи ти зможеш зірвати мені яблучко?

— А чом же, добродію?..

— Так зірви, будь ласкав, я тобі за те яку хочеш плату дам.

Тільки що дід простяг руку до яблучка, а яблунька — шугу! Так і полетіла вгору! Дід і руки опустив. А пан каже:

— Може, в тебе, діду, єсть іще хто в хаті — дочка. або

син,— хай вийдуть. Коли зірве яблучко баба або син — велику нагороду дам, а коли дочка — візьму собі за жінку.

Пішов дід у хату й розказав усе бабі. Баба зараз сполошилась, давай наряджати свою дочку. А дідова дочка сидить собі в куточку та тільки усміхається. Десь думає: «Візьмете бісового сина!»

От баба нарядила свою дочку і повела до пана.

— Здорова була, бабусю!

— Здорові були, добродію!

— Чи зможеш ти або твоя дочка зірвати мені яблучко?

— А чом же, паночку, можна. Дочка, зірви панові яблучко!

Тільки що дочка простягла руку, а яблунька вгору! Вона вже тоді почервоніла та й побігла в хату. Тоді баба підступила. Так де там — тільки стала наближатися, а яблунька вже й шугнула вгору!

— Що за диво! Може, в тебе, діду, ще хто єсть у хаті? — питається той пан. — Нехай вийде!

— Та єсть, пане, ще дівчина.

А баба зараз:

— Та що ти там толкуєш? То, паночку, в нас ледащо там таке, що гидко й глянути.

— Дарма, нехай вийде! Покличте її.

Пішов дід її кликати: вона накинула сірячину — латка на латці — та й вийшла.

— А що, дівчино, чи не зможеш ти зірвати мені яблучка?

— Добре,— каже,— пане, ось зараз.

Тільки стала підходити, а яблунька так і нагнулась до неї, а пташки так її й укрили та щечуть-щечуть. Вона вирвала ябучко і подала його панові.

— Тепер же,— каже пан,— будь ти моєю, бо я сказав: яка дівчина вирве мені яблучко, ту я візьму за жінку.

І тут узяв її за руку й посадив біля себе в кареті. Вони поїхали, і яблунька пішла за ними.

Як приїхали додому, пан увів дідову дочку в свої горниці.

— Тепер же,— каже,— будь хазяйкою і господинею в моему домі.

Зараз де взялись служебки, принесли їй панську одіжку, убрали її, як княгиню, а на другий день пан повинчався з нею.

Яблунька стала якраз перед вікном, перед їх світлицею;

пташки щечуть-щечуть,— весело та добре жити молодим...

Так прожили вони рік; уже й дитинка знайшлась — утішаються вони. От баба каже раз дідові:

— Як-то тепер живе твоя дочка? Поїдьмо лишень, діду, одвідаймо її.

Зібрались і поїхали. Баба взяла й свою дочку та, щоб дід не бачив, положила її на віз і вкрила опанчею. Приїхали туди. Пан та пані такі їм раді. А баба вже стала, що й не пізнати: з дочкою, з тією панею, така добра та ласкава; коло дитинки так упадає, по хазяйству пішла, роздивляється скрізь.

— Я,— каже,— поживу в тебе, дочко, то, може, тобі в пригоді стану.

А її дочка все лежить на возі, ніхто не знає, що вона тут; пані розпитує про неї,— чи жива, здорова, чи не віддали її заміж.

— Ні,— каже баба,— вона зосталась удома на господарстві.

Гостюють вони там уже тиждень і другий, баба все не показує своєї дочки. Тільки раз пан поїхав на полювання і припізнівся. Всі домашні вже полягали спати. Тоді баба взяла свою дочку, ввела її в горниці, убрала в панину одіжку й положила на панине ліжко; а пані так зробила, що та поплила щукою в морі.

Приїхав пан; зараз пішов у світлицю до пані, розказує їй, де був, що забарився. А вона все стогне.

— Я,— каже,— нездужаю.

На другий день дитина плаче та й плаче без матері.

— Чого вона плаче? — питає пан.

А один лакей бачив усе, що тут робилось, узяв ту дитину на руки й каже панові:

— Понесу я його прогулятися.

От він приніс його до берега та й гукає:

— Оленице, моя сестрице! Приплинь, приплинь до берега, дитя твоє вмирає.

Вона виплила на берег, узяла ту дитинку, погодувала, подивилась і знову оддала лакеєві, а сама — у воду. Так той лакей, може, з тиждень ходив до неї, поки пан не замітив.

— Куди ти несеш дитину?

— Та куди ж там, пане! Я ношу її в садок або на річку, аби вона не плакала.

— Ой, ні, брешеш! Признайся, а то ж тобі гірше буде.

Лакей таки не признався. От раз приніс він дитину до річки, пан пішов за ним іздалеку та й сховався за лози. Лакей став кликати паню, а вони виплила. Тільки що взяла дитину, а пан із-за куща. Вона шубовсь у воду!

Пан зараз велів принести сіть. Закинули сіть і піймали її. Принесли додому, внесли її в горницю. Пан велів нарізати різок і давай її сікти. Вже вона, сердешна, перекидалась, перекидалась і жабою, й гадюкою, й зозулею,— він усе січе. Далі вже взялась й перекинулась жінкою. Тоді вже давай плакати й розказувати:

— Як тобі,— каже,— не соромно так знущатися надо мною! Хіба ж це я по своїй волі? Це мати мені так поробила, а в тебе на ліжку лежить її дочка.

Тоді пан велів привести із стайні найбистріших жеребців-неуків і прив'язати бабу з дочкою до хвостів. Прив'язали й пустили в чисте поле...

А пан із панею зажили весело та гарно.

Кобиляча голова

Був собі дід та баба, та й було в них дві дочки — дідова та бабина. І не злюбила баба дідової дочки та все до діда приставала:

— Завези та й завези свою дочку в ліс.

Довго не хотів дід баби слухати, жалував свою дочку, та нарешті баба так дідові докучила, що не міг їй перечити і сказав своїй дочці:

— Поїдеш зо мною в ліс; я дров нарубаю, а ти мені їсти звариш.

Запріг коня, та й поїхали. Довго їхали, коли бачать — хатка.

— Отут мені й варитимеш,— каже батько,— а я поїду дрова рубати.

Пішла дівчина в хату, а батько поїхав додому.

Як зварила дівчина їсти, вийшла батька кликати, та скільки не гукала, ніхто не озивається. Пождала вона ще

трохи, чи не надійде батько, але нікого не було чути. Заплакала вона, бо зрозуміла, що її покинуто. Іти додому проти ночі, по темному дорогу шукати боялася, тож вирішила в хаті ночувати.

Тільки стемніло, стала вона вже спать лягати, коли чує — стукотить, грюкотить, кобиляча голова біжить. Прибігла до порога та й гукає:

— Дівко, дівко, відчини!

Дівчина взяла та й відчинила.

— Дівко, дівко, пересади мене через поріг!

Вона взяла та й пересадила.

— Дівко, дівко, посади мене за стіл!

Вона взяла та й посадила.

— Дівко, дівко, нагодуй мене!

Дівчина дала їй тієї каші, що батькові варила.

— Дівко, дівко, напій мене!

Вона напоїла.

— Дівко, дівко, постели мені постіль!

Вона постелила.

— Дівко, дівко, положи мене спати!

Вона положила.

— Дівко, дівко, приспи мене!

Вона сіла біля кобилячої голови і доти їй казок розказувала і пісень співала, поки та заснула.

Прокинулася вранці кобиляча голова та й каже до дівчини:

— І через поріг мене пересадила?

— Пересадила.

— А за стіл мене посадила?

— Посадила.

— А нагодувати мене — нагодувала?

— Нагодувала.

— А напоїти — напоїла?

— Напоїла.

— А постіль постелила мені?

— Постелила.

— А в постіль положила мене?

— Положила.

— А в постелі приспала мене?

— Приспала.

— Влізь же мені в ліве ухо, а в праве вилізь.

Полізла дівчина в ліве ухо, а в праве вилізла. І стала така гарна, що хоч з лица воду пий. А вбрана, як князівна яка, та уся в золоті й сяє.

І каже їй кобиляча голова:

— Вийди з хати, там віз їде, скриню везе і худоба коло воза біжить. То все тобі на посаг дарую.

Вклонилася дівчина кобилячій голові, вийшла з хати, сіла на воза та й поїхала додому.

Дуже зрадів батько, як побачив дочку живу й здорову та ще й багату. А баба дуже розсердилася.

— Так от куди ти свою дочку завіз,— каже.— Не завіз ти її, щоб пропала, а завіз, щоб добра надбала! Ну, то вези й мою дочку туди!

Повіз дід і бабину дочку і в тій самій хатині покинув. Як стало смеркати, тупотить, грюкотить, кобиляча голова біжить. Прибігла до порога та й гукає:

— Дівко, дівко, відчини!

— Невелика пані — й сама собі відчиниш!

Кобиляча голова відчинила.

— Дівко, дівко, пересади мене через поріг!

— Невелика пані — й сама перелізеш.

Кобиляча голова перелізла.

— Дівко, дівко, посади мене за стіл!

— Невелика пані — й сама сядеш.

— Дівко, дівко, нагодуй мене!

— Невелика пані, сама наїсися!

Кобиляча голова щось трохи з'їла.

— Дівко, дівко, напій мене!

— Невелика пані — й сама нап'єшся.

Кобиляча голова напилася.

— Дівко, дівко, постели мені постіль!

— Невелика пані — й сама постелишся!

Кобиляча голова послалась.

— Дівко, дівко, положи мене в постіль!

— Невелика пані — й сама ляжеш!

Кобиляча голова лягла.

— Дівко, дівко, приспи мене!

— Невелика пані — й сама заснеш!

Кобиляча голова полежала трохи та й заснула.

Прокинулась кобиляча голова вранці та й каже до дівчини:

— Ти мені вчора не одчинила дверей?
— Не одчинила.
— І через поріг не пересадила мене?
— Не пересадила.
— І нагодувати — не нагодувала мене?
— Не нагодувала.
— І напоїти — не напоїла?
— Не напоїла.
— І постіль мені не постелила?
— Не постелила.
— І в постіль мене не положила?
— Не положила.
— І в постелі мене не приспала?
— Не приспала.
— Влізь же мені в праве ухо, а лівим вилізть.

Не хотіла дівчина лізти, та кобилячої голови побоялась і полізла. І як вилізла з лівого уха, то така стала стара й погана: горбата, беззуба, руки й ноги трусяться, з сліпих очей сльози течуть. Вигнала її кобиляча голова з хати, і пішла бідолашна, ломачкою підпираючись, навпомацки додому. Ледве дійшла до свого села, і тут її не впізнав ніхто, рідна мати, як старчиху, з хати вигнала.

І десь вона й досі попідтинню ходить, якщо жива ще; а баба все свою дочку з лісу дожидає. А дідова вродлива дочка за доброго чоловіка заміж пішла.

Про царівну, котрої душа була в яйці в осокорі

У царя було двоє дітей — син і дочка. От умер цар, умерла й цариця — осталось їх двоє. А в другім царстві був царевич. Пише той брат до царевича, що є у нього сестра; як за-сміється вона, то золото падає, як заплаче — жемчуг сип-лється, а як піде танцювати, так квіти стеляться.

Царевич і одписує:

— Пришли мені,— каже,— твою сестру: я її за жінку візьму.

От той брат вирядив сестру в дорогу; попрощались вони собі. Поїхала вона із своєю покоївкою; а горнишна була дуже схожа на неї і обличчям і всім. Приїхали вони до річки — царівна захотіла купатися, роздяглась, вийняла очі. А її горнишна наділа на себе її плаття, взяла очі, сіла в карету і поїхала. Приїздить до царевича. Сподобалась вона йому. Тільки він дивується, що царевич йому неправду написав: сміялася вона, а золото не падало, плакала — жемчуг не сипався, танцювала, а квітки не стелилися; а все-таки взяв за жінку, бо вона дуже гарна була. Живуть вони собі.

А та царівна вийшла з води, бачить, що горнишна наділа її плаття й узяла очі, — вона наділа плаття горнишної, сіла собі та й сидить і плаче, а золото падає, — велику купу наплакала. Іде дід, чує: щось плаче; підходить і бачить: сидить прегарна дівчина, наплакала цілу купу золота й каже йому:

— Візьми мене до себе.

Узяв її дід до себе і золото те забрав. Засміялась вона — нападало жемчугу; вона пішла танцювати — де взялись усякі квіти. От почала вона рушник вишивати — золотом та жемчугом та квітами; вишила такий рушник, такий рушник, що аж у хаті сяє.

— Візьми, — каже, — цей рушник і понеси на базар продавати. Не оддавай ти ні за які гроші, а все кажи: «Дай око!»

Дід пішов на базар. Так той рушник на весь базар сяє — людей такого назбиралось. Що не давали йому за того рушника, а він усе просить око. Всі дивуються: як же це можна — око? Де його взяти? Царевич підходить собі — подобався йому той рушник.

— Продай, діду! — каже.

— Купи!

— А що тобі за нього?

— Око, — каже.

— Чи ти здурів? Як-таки око? Хто ж тобі дасть око? Проси в мене грошей, скільки хочеш, я тобі дам.

— Не треба мені грошей, — дай око.

Пішов царевич додому і каже жінці:

— Яке я диво бачив: рушник золотом; жемчугом та квітами так і сяє; тільки, — каже, — дурний дід просить за нього око.

— Та в мене є, — каже йому жінка, — там десь одне око.

Дуже їй захотілось того рушника.

— Давай же, — каже, — хутчій те око: я піду — куплю, того рушника.

Дістала вона із скрині око. Поніс царевич, дав дідові око, взяв рушник.

Приніс дід те око, — зраділа царівна, сміється та плаче, а золото та жемчуг так і сипляться. Зоткала вона ще краще — рушник там чи хустку.

— Неси, — каже, — діду, проси ще око.

Поніс дід. Такого людей назбиралось: усі дивуються. Хто не питає: «Що за хустку?» — «Око», — каже. Прийшов і царевич. Так йому захотілось купити ту хустку.

— Що тобі, діду, дати?

— Око, — каже старий.

Пішов царевич до жінки.

— Чи нема в тебе ще ока? Там така хустка, така гарна, що й розказати не можна!

Не хотілось їй оддавати, бо вона вже догадалась, що то та царівна. Але чоловік як став прохати — оддала. Дав царевич дідові око, взяв хустку. Приніс дід око. Вона рада, — така рада, що знайшлись її очі. А та царевичева жінка бачить, що недобре буде, згадала, що душа царівни схована в осокорі в яйці; побігла зараз, знайшла того осокора, взяла те яйце, принесла додому й заперла в скриню.

Як вона взяла те яйце, то царівна і каже дідові:

— Я вже тепер умру. Візьміть золота, зробіть мені труну і капицю над дорогою і поховайте.

Умерла вона. Зробив дід це все: і золоту труну, і золоту капицю над дорогою, і поховав її.

От раз у неділю йде царевич до церкви, бачить — капиця та така гарна, так сяє. Казав кучерові стати. Входить у капицю, бачить труну, а в труні лежить така-то гарна, така прегарна панна, зовсім наче жива лежить, мов заснула. Царевич не втерпів, поцілував її. Часто став їздити царевич і все до неї заїздив. Раз приїздить, а коло неї дитинка в труні сидить маленька, така гарна, така гарна. А то його син. Привіз він його додому: так-то він любить того сінка!

От раз збирався він їхати до церкви на Великдень і сина хотів узяти із собою. Тільки жінка одчинила скриню (щось треба їй було взяти), дитина й побачила яйце.

— Дай та й дай, дай та й дай! — кричить.

А то була душа його матері. Плаче та й кричить. Почув царевич, а дитина все:

— Дай яйце, дай!..

— Чому ти йому не даси? — питається.

— Яке там яйце? Що він видумав!

А дитина каже:

— Дай яйце! — І показує на скриню.

Царевич каже:

— Одчини зараз скриню!

Дуже їй не хотілось. Як одчинила скриню, так дитина й ухопила яйце і з рук його не пускає.

Поїхав царевич до утрени, взяв сина із собою, заїхав до тієї мертвої царівни похристосуватися. Похристосувався сам, узяв сина на руки, щоб той похристосувався. Син упустив яйце, воно розбилось, царівна ожила. Зрадив той царевич, зрадив і син його. Став він її розпитувати, вона йому й розказала, як її горнишна взяла очі, одяглась у її плаття; як вона шила рушники, як продавала за око, як і душу та горнишна з осокора вийняла.

Тоді царевич бачить, що то його жінка. Приїхав додому, прив'язав ту до кінського хвоста, оженився на царівні, і живуть собі.

Золоті рибки і рибакова дочка

Були собі чоловік і жінка, і була в них дочка. Дуже бідно вони жили. Ходив той чоловік ловити рибу, й кликали його Рибакком. Зловить дві рибки, то одну продасть, а другу самі з'їдають. Так вони й жили.

Раз пішов чоловік рибалити, а жінка з дочкою дома сидять і не можуть його дочекатися. І каже мама до дочки:

— Іди подивися, що там таке, що його так довго немає.

Дивиться дочка, а він сидить на березі.

— Що таке, що я не можу піймати й одної рибки? — каже він дочці.

— Ану, закиньте, тату, вудку і на моє щастя, — каже дочка.

Закинув батько три рази вудку і піймав три золотих рибки. Дав він ті рибки дочці й каже:

— Неси додому. Дві продайте, а одну приготуйте собі.

Дівчина бігла через річку, рибки хльоснули хвостиками і всі три впали у воду. Дівчина обливається сльозами, ловить їх і не може зловити. А рибки промовляють людським голосом:

— Не плач, іди додому. Що ти схочеш, усе матимеш. Як будеш плакати, буде тобі з очей капати золото, як будеш сміятися, буде тобі з рота падати срібло.

Мама насварила дівчину, що пустила рибок, і почало їй капати з очей золото. Жінка зраділа, збрала золото, пішла в магазин і накупила різної їжі.

З того вони й розбагатіли. Як захочуть золота, починають сварити дівчину, вона плаче, і золото капає з очей, а вони збирають. І став Рибак найбільшим багатцем у селі.

А в тім селі йшов перепис. Його робив царський син. Куди йому піти на квартиру? До Рибака, бо Рибак найбагатший. І от царський син проживає у Рибака. Молода дівчина подає йому їсти. Несла вона одного разу тарілку, хтось пожартував, вона засміялася — і з рота впало в тарілку срібло. Царський син побачив те. На другий раз він почав її сам смішити, але вона вже не сміялася. А він усе смішив її, смішив, аж поки вона не почала плакати. І замість сліз посипалося золото.

Царський син покликав господаря і почав питатися його, що це таке. І той розказав усе, як було.

Поїхав царський син додому. Цар йому й каже:

— Женися, синку, бо я вже старий. Хочу передати тобі своє царство. Бери собі дочку якогось царя.

— Я краще візьму Рибакову дочку з такого-то села, — сказав син.

Женився він на Рибаковій дочці і дуже любив її. Старий цар помер. Зосталася його жінка, мачуха молодого царя, а вона дуже не любила Наталку, Рибакову дочку.

Та мачуха була чарівниця. Якось вона каже молодому цареві:

— Ми з Наталкою підемо в сад купатися. А ти бери рушницю та постережи нас.

Пішли вони до ставка у саду. Мачуха з Наталкою купуються, а він ходить берегом і стереже. Мачуха каже Наталці:

— Помий мені плечі, а потім я тобі помию.

Як почала мачуха мити Рибаківу дочку, то зробила її качкою. Сама ж перекинулася в Наталку і наробила крику, що втопилася мама. Прибігли слуги, пірнають і нічого не можуть знайти. А мачуха говорить до царя:

— Вбий ту качку, най вона тут не плаває.

Він вистрілив, і тільки одна пір'їна полетіла з неї, а сама качка піднялася на крила і полетіла. Він узяв ту пір'їну і носив її з собою, тільки їй радості у нього було. І жив він відтоді з мачухою, що перекинулася Наталкою.

А качка полетіла аж у п'яте царство, сіла в траві коло річки і знесла там три яєчка. Висиділа вона з них два качури, а одне яєчко було бовтунчиком. Плавала качечка з двома каченятками, і з'явилися ті три золоті рибки.

— Що ти хочеш, — запитують її, — бути далі качкою чи Наталкою, як перше?

— Хочу бути Наталкою, — сказала вона.

І стала вона знову жінкою, а з каченят зробилися два хлопчики. Дали їй золоті рибки хустинку: «Махни цією хустинкою — і, що тільки схочеш, усе тобі з'явиться».

Хлопчики росли не днями, а хвилинами. Прийшов їм час іти в школу. А школярі почали їх питати:

— Де ваш батько?

Попитали вони матір, а вона їм каже:

— Ваш батько далеко, за п'ять царств звідси.

— Мамо, ми підемо шукати батька, — сказали хлопчики.

— Добре, діти. І нате вам оцю чарівну хустину. Як чого треба буде, то лиш махнете нею — усе вам з'явиться.

Так сказала їм мама, і вони пішли у світ. Скільки вони не йшли, а п'ять царств перейшли. І мали вони з собою дві дудочки, подаровані золотими рибками.

А в цей час у тих краях робив міністр бал; на балові був і цар. Хлопчики зайшли і зупинилися в коридорі. Як гості розійшлися, міністр побачив їх, покликав у дім і почав розпитувати:

— Звідки ви і що тут робите?

Вони почали розповідати, що шукають свого батька, а міністр і каже:

— У мене немає дітей, будьте моїми синами.

Та нагодував їх. Вони заграли в свої дуди — і весь його

дім звеселився. Поклав їх міністр спати, а рано пішов і сказав цареві:

— У мене велика радість. Я вже маю два сини. І так грають на дудочках, що хоч би яка печаль була, то розвеселишся.

Вранці пішов цар до міністра, і збудили вони хлопчиків. Цар їх питає:

— Хто ви такі і звідки прийшли?

— Ми з п'ятого царства. Рибаківої дочки сини. Шукаємо свого батька.

— То ви ж мої сини. Я забираю вас до себе.

Жаль було міністрові, але нічого не зробиш.

Синки в царя проживали, на дудочках грали. А царева мачуха дуже не любила їх. Якось каже вона до прислуги:

— Як би їх знищити? Ви напаліть у печі і покладіть їх спати. Як лежатимуть на печі, то все питайте: «Спите вже, хлопчики, чи не спите?» Як заснуть і не будуть обзиватися, то подушіть їх.

Полягали хлопчики спати і поклали коло себе бовтунчика, якого завжди носили з собою, бо то був бовтунчик з третього яєчка їх мами-качечки. Хлопчики спали, а бовтунчик за них озивався. «Ви спите, хлопчики?» — питає прислуга. А бовтунчик обзивається: «Не спимо». І так його допікає гаряча піч, що він уже доходить. Питає прислуга другий раз: «Спите, хлопчики?» А бовтунчик одвічає тихим голосом: «Ні-і ще-е-е». Спитала вона третій раз — ніхто не обзивається. І прислуга подушила тих хлопчиків.

Коли цар прокинувся рано, було йому важко на душі. Пішов він будити хлопчиків, щоб заграли на дудочки і розвеселили його. І побачив, що хлопчики мертві, а коло них — спечений бовтунчик. Заплакав цар, одяг на себе найгіршу одягу, обсипав себе попелом і пішов у путь.

Ішов цар дорогою і стрінув чоловіка, старого-престарого.

— Куди ти йдеш?

А цар йому каже:

— Дуже в мене велика печаль. Мав я два синочки, і обидва повмирали. І я йду, куди ноги несуть, куди очі ведуть.

— Вертайся додому і ховай своїх синків, — сказав чоловік. — Зроби дві трунки і ховай. Як будуть нести їх у церкву, то йди межи тими трунками. У церкву влетить птаха. Ти піймай її за крила і тримай, поки я не ввійду.

Вернувся цар. Понесли мертвих дітей у церкву. А тут прилетіла качка і зачала крильцями ті діти обнімати і дзьобиком їх цілувати. Цар ухопив качку за крило. І якраз тоді до церкви увійшов той старенький чоловік. Він торкнув качку паличкою — і вона зробилася Наталкою, тоді торкнув паличкою обох хлопчиків — і вони ожили.

Вернувся цар додому з жінкою Наталкою і обома синками. І сказав слугам:

— Виведіть два коні, найкращі, найбистріші. До хвоста одного коня прив'яжіть косою мачуху, а до хвоста другого — прислугу. І пустіть їх у білий світ.

Як вернулися коні, то тільки волосся на їхніх хвостах лишилося від двох лихих жінок.

А цар, і цариця, і діти їхні, може, ще й тепер живуть.

Третій син Іван

Мав газда трьох синів. Позакінчували школу, і батько скликає їх на раду. Довго не радився з ними, лише дав грошей і сказав, аби йшли в світ ремесло шукати. Хто що собі вибере, те й буде мати.

Пішли вони трьома дорогами але наймолодший як ішов, то свої гроші загубив. Подумав собі, що вже ніхто його за так не навчить ремесла, і пішов шукати роботи.

Йшов і захотів дуже їсти. Соромно просити, але й умирати з голоду не буде. Зайшов у якесь село, а там жив дуже багатий поганий ксьондз. Повернувшись до нього і проситься на службу.

Ксьондз подивився, подумав і каже:

— Будеш мені в полонині вівці пасти.

— Добре. Буду пасти.

Дав ксьондз повечеряти, переночував Іван, а вранці після сніданку відвели його на полонину. Минув день, другий — сумно. Та ще й вовки вночі виють по зворах¹.

¹ Звори — яри.

Змайстрував собі хлопець пістоля і вже має захист від звіра. Але одного разу дуже захмарилося і почав грім у скелю бити. Придивляється Іван, а то Антипко² втікає від хмари. Хмара блискавками б'є, а вбити Антипка не може. Наладував Іван свого пістоля і як стрілив — Антипко лише лапками помахав.

Пішов Іван до овець, а там на нього старезний дідо чекає.

Каже хлопцеві:

— Велике ти діло зробив, легеню. Що за те хочеш?

— Я нічого не хочу, — каже Іван, — лише таку паляницю, аби їв, а вона цілою була. І ще хочу таку сопілку, аби я грав на ній, а все живе танцювало, бо дуже сумно мені.

Дав йому дідо і паляницю, і сопілку. Заграв Іван — і всі вівці почали танцювати. І так було відтоді кожного дня: він грає, а вівці танцюють.

Дочувся ксьондз, що вівці його не лише не відпаслися, а худнуть на очах, і вирішив піти на полонину й подивитися. Сховався у терня і бачить — все гаразд, вівці пасуться, чабан снідає. Але за якийсь час виймає Іван сопілку і починає грати. Вівці всі як одна — в танець. І ксьондза в терні якась сила підіймає, також до танцю кидає. Так він скавав, що весь одяг порвав і лишився, в чому його мати на світ родила.

Не піде голим додому та й Іванові так не покажеться, чекає вечора. А як смеркалося, то почимчикував до свого села. У крайній хаті жив дяк, до нього й зайшов ксьондз. Налякав усіх, ледве його впізнали.

— Дай мені щось на себе натягнути, щоб додому дійти, — просить дяка.

— А що, отче, з вами сталося?

— Та не питай. Мій наймит такий музика, що як заграє, то не лише люди — вівці танцюють.

І розповів про все.

— Переночуйте в мене, — каже дяк, — а вранці підемо туди обидва. Рад би я на таке подивитися.

Переночував ксьондз у дяка, а вранці удвох пішли на полонину. Дивляться — Іван собі пасе овець, поспівує.

— Сховаймося, отче, в кущі, — каже дяк.

— Е ні. Я вже вчора був у кущах, то ви бачили, яким

² Антипко — чорт.

я до вас прийшов. Шукаймо десь поляну, бо доведеться нам танцювати.

Знайшли рівне місце, посідали там і чекають. Нарешті наймит заграє. Вівці усі — в танець, і піп з дяком так ріжуть, що аж порох знявся. Дяк ще музику першу підхвалював, а далі вже й говорити перестав. Танцювали, поки не стемніло. Лише коли Іван почав овець в кошару заганяти, змогли припочити. Але треба йти додому. А так темно, що за крок нічого не видно. Довго блукали, доки дісталися до якогось незнайомого села. А коли вже потрапили додому, ксьондз був такий змучений, що зарікся ходити на полонину.

Від ксьондза ні чутки, ні платні, і Йван думає: «Доки я маю пасти ксьондзові вівці та й за що? Він сюди не приходить, їсти ніхто не виносить, ні вивозить». Покинув овець, та йде додому.

Лише прийшов до села, а на нього чекають — пора до війська йти.

Служив скільки не служив, а пройшов рекрутську школу, вже рахується старшим солдатом. А цар тоді по черзі викликав солдатів у столицю колисати стару царицю. Було їй уже сто п'ятдесят літ, і спала вона в колиці. А був такий царський наказ: якщо цариця заплаче, солдатів голова з плечей. А що цариця була дуже плаксива, то багато солдатів цар відправив на той світ.

Прийшла Іванова черга колисати царицю. А він ніколи не розлучався з тією сопілкою, що йому дідуньо подарував.

Лише став він на пост — цариця кривить губи, хоче плакати. Витяг він свою сопілку і заграє. Як затанцювала цариця — аж колиска скрипить. Грав доти, доки стара не натанцювалася так, що спала цілу добу. Вже й змінити його прийшли, а вона спала.

Але коли прокинулася цариця, почала вимагати, щоб прислали вчорашнього солдата. Дають їй їсти, пити, колишуть, а вона кричить, що хоче вчорашнього бачити.

Прикликав цар Івана і питає:

— Що ти моїй матері таке дав? Вона спала добу, а сьогодні не хоче ні пити, ні їсти, лише тебе хоче бачити.

— Нічого їй не давав, колисав та на сопілці грав, — відповідає Іван.

Каже цар:

— Ти вмієш добре колисати, то послужи, поки вона буде жити, а за це дам тобі півдержави.

Згодився Іван. Як почав старій пригравати, стара так станцювалася, що прожила місяць і вмерла.

Поховали стару, і цар дав Іванові півдержави. Іде він до свого батька, і дорогою його захопила ніч. Побачив попереду вогник. Під'їхав ближче — хата якась.

Зрадів Іван і хоче попроситися на ніч. Зайшов, а в хаті лише молода жінка сидить і два великі пси до лави припнуті.

Проситься Іван на ніч, а жінка й каже:

— Ночуй, але боюся, що й тебе припну, як цих псів.

Несе вона ланцюг, а Йван як вийняв сопілку, як заграє — то так танцювала жінка, що хата й земля навколо дрижали.

Коли натанцювалася до того, що впала й не ворушилась, почав Іван вечеряти.

— Припнеш мене, — відповідає Іван, — але наперед я хочу повечеряти. — Виймає паляницю, а жінка як подивилася на той хліб, то й скрикнула:

— Ти дістав цю паляницю за те, що вбив мого брата!

Виймає він пістоля і каже:

— Вбив я твого брата і зараз тебе, чортице, уб'ю!

— Не вбивай мене. Я попускаю цих двох псів, то брати твої, — заблагала чортиця.

Познімала вона з них ланцюги, і стали вони людьми. Підбігли до Івана, обнімають, цілують.

Розповіли брати, як чортиця пустила їх переночувати, прип'яла і поробила псами, і не хоче Іван живою чортицю на світі лишати. Хочє її вбити. А вона побачила, що кулі в Івана немає, та й сміється:

— Не вб'єш, бо не маєш чим.

— Моя куля — оцей хліб, — каже Іван. — Заряджу ним пістоля — і смерть тобі!

Знову проситься чортиця, та Йван і слухати не хоче.

— Досить, що вже стільки літ брати мої мучилися!

Зарядив пістоля, вистрілив, — і з чортиці лише дьоготь зробився.

Прийшли всі три брати додому. Тато і мати вже старенькі, що ледве-ледве впізнали їх. Зрадів батько:

— Довго блукали ви по світу, сини мої дорогі, а я на старість мусив милостині просити.

Каже Іван:

— Тату, я також бідував, а тепер забираю всіх, бо маю пів царського маєтку, і будемо в добрі-гаразді жити.

Про царевичеву жінку-гуску

Був собі дуже бідний чоловік, і не було в нього нічого: ні землі, ні хліба, ні худоби — нічого-нічого, тільки одна хата й була та й то вже така стара, що й дощ ішов через стелю. А в того чоловіка та була дочка.

Занедужає він, то вона його положить на печі, вкриє чим-небудь зверху, затопить у печі, зварить там, що Бог послав, і піде хліба заробляти. Що за день заробить, то на другий день уже й нема нічого. Бились вони, бились, ніяк не розживуться. Стали вони Бога просити, щоб їм Бог поміг як-небудь розжитися хоч на шматок хліба.

Лягли вони увечері спати, і сниться їм, щоб вони купили конопель, направили невід і ловили рибу, то тоді розживуться.

Так вони й зробили. На останні грошенята купили повісмо, конопель, дочка спряла, а чоловік виплів невід і пішов риби ловити. Понесла йому дочка обідати та й каже:

— Сядьте, тату, та пообідайте, а я піду та закину невід, може, що піймаю.

Закинула вона невід і піймала три щучки, стала їх вбирати із невода. А одна щучка й каже:

— Дівко-голубко, пусти мене! Я тобі дам таку красоту, що на всьому світі не буде кращої од тебе.

Стала вона другу брати, і та каже:

— Дівочко-голубочко, пусти мене! Я тобі так зроблю, що де ти підеш, де ти повернешся, то все з тебе до двох днів будуть червінці сипатися.

А третя каже:

— Дівочко-голубочко! Пусти мене, я тебе за царевича заміж оддам.

Вона взяла й попускала всіх трьох; а сама забрала горшки і пішла додому.

Увечері вернувся батько додому, повечеряли, що Бог дав, і полягали спати. Уранці встають, і розказує дочка батькові:

— Снився мені сон.

— І мені, — каже той чоловік, — снився сон.

— Який же вам, тату, сон снився? Розкажіть і мені.

— Ні, дочко, розкажуй ти свій перше, ти молодша.

— Мені, — каже, — снилось, щоб ми на ті червінці, що з мене насипались, у такому-то городі, в такому-то місці збудували дім і перебрались у той город жити.

— І мені, — каже, — цей самий сон снився; коли так, то будем будувати дім.

Поїхали вони в той город, збудували дім і живуть, — а вона така стала гарна, що ні здумати, ні згадати, тільки доброму молодцеві в казці сказати.

Прочув царевич, що в такому-то й такому городі є така-то красавиця, приїхав, звінчався з нею і повіз у своє царство. Прожили вони там, може, місяців шість або й більш. Одна жінка, що хотіла стати жінкою царевича, дізналася, що вже він оженився. Стала вона їздити по знахарях та по знахарках, стала вона розпитувати людей, щоб як-небудь її із світу звести, а самій зробитися жінкою царевича. Одно каже: «Не знаю!», друге каже: «Не знаю!» А одна баба й порадила:

— Візьміть, — каже, — ту ленту, що руки їм зв'язували, як вони вінчалися, — і накиньте їй на шию. Накинувши, бийте її паличкою, то вона перекинеться і мишею, і котом, і собакою, і вовком і всякою-всякою звіриною, а ви все бийте. А як перекинеться птицею, перестаньте бити, то вона собі полетить.

Подякувала вона тій бабі за раду і поїхала в той город, де та царівна жила. Приїхала туди, розпиталась, у якій хаті вона сидить, узяла ленту й пішла. Приходить, — вона сидить за столиком. Підкралась та жінка накинула царівні на шию ленту, вийняла з-під поли паличку і давай її бити, де попало. Перекинулась царевичева жінка мишею, котом, собакою, вовком, усякою-всякою звіриною перекидалась, а та все б'є... Поти біла, поти біла, аж та не перекинулась гускою і не полетіла. Тоді вона перебралась у таке плаття, як носила царевичева жінка, і стала жити у царевича.

А в того царевича та був такий кухар, що ходив на полю-

вання. Пішов він у ліс, коли дивиться — аж на сосні гніздо і щось ворухнеться у тому гнізді.

«Що воно,— думає собі,— за птиця таке гніздо поклала? Я ще зроду такого гнізда не бачив. Полізу я та подивлюсь».

Скинув він чоботи, поліз до того гнізда, коли туди — аж там маленька дитинка лежить і рученятками розводить... Узяв він ту дитинку, приніс додому і положив на печі. Зайшов царевич у кухню, глянув на піч.

— Що це,— каже,— у тебе на печі?

— Дитинка.

— Де ж ти її взяв?

— У лісі,— каже,— на сосні в гнізді лежала.

Узяв царевич ту дитинку на руки, коли тут прилітає під вікно гуска.

— Ге! Ге! Ге!.. — кричить бідна та добивається у кухню.

— Пусти,— каже царевич,— ту гуску. Одчини вікно, нехай вона не кричить.

Одчинив кухар вікно, вона так коло тієї дитинки літає та кричить, так бідна й очей не спускає з дитинки. Поніс царевич дитинку у другу хату, глянув у дзеркало — аж воно, як дві каплі води, походить на нього.

«Оце моїй жінці пороблено так, що вона зробилась гускою. Це,— думає собі,— моя рідна дитина».

Прийшов він до кухаря й каже йому:

— Йди та шукай людей таких, щоб порадили, що мені робити,— це не гуска, це моя жінка.

— Добре,— каже кухар.

Пішов по царству, став розпитувати людей. Йому одна баба й порадила:

— Візьми,— каже,— синочку, ту ленту, що їм руки зв'язували, як вони вінчались, і накинь гусці на шию, то вона знову стане жінкою.

Кухар вернувся додому і розказує царевичеві: так і так казала одна баба зробити. Царевич зараз достав ленту, накинув гусці на шию, вона стала такою жінкою, як і перше була. Тоді царевич ту казав прив'язати жеребцям до хвоста і пустити їх у чисте поле гуляти.

Казка про Марусю

У якомусь далекому царстві, ще в дальшому госу-
дарстві жили-поживали чоловік та жінка. І була в них дочка
Маруся. От умерла жінка цього чоловіка, осталася Мару-
ся сиротою. Батько женився вдруге і взяв злющу-презлю-
щу жінку, ще й з дочкою, і ця мачуха стала ненавидіти
Марусю.

А в них був бичок-третячок, якого по черзі пасли дівчата.
Як жене бабина дочка бичка пасти, дак баба не загадує
їй ніякої роботи, да й та з хлопцями гуляє, а бичок сам
пасеться. А як жене дідова дочка, так баба дає їй льону
в'язку, щоб до вечора потерла цей льон, попряла, ви-
ткала полотно і вибілила, щоб додому принесла біле полот-
но. От дідова Маруся вижене бичка на поле, сяде і плаче.
Бичок підійде до неї да й питає:

— Чого ти плачеш?

От Маруся і розкаже, яку їй велику роботу до вечора
загадала баба. Бичок і каже:

— Не журись! Лягай спати, а я тебе розбуджу, як
додому треба буде йти!

Ось пора вже йти додому, бичок розбудить Марусю
і каже:

— Лізь мені у праве ухо, а вилізеш лівим.

Маруся так зробить, а полотно вже й готове, ізгорнуте
лежить. І жене дівчина бичка додому, вже йде з полотном.
Бабина дочка візьме і забере полотно у неї, а баба все
Марусю лає, що нібито вона нічого не робить. І от баби-
на дочка сказала якось бабі, що Маруся не може так швидко
все робити.

Змовились вони — мачуха із своєю дочкою — за нею
прослідкувати. Сховалися вони якось за деревами і по-
бачили, що це бичок допомагає Марусі, да й вирішили його
зарізати.

Вигнала дідова Маруся бичка на пашу, а в обід баба
сказала діду, що треба зарізати бичка. Маруся почула про
це, гірко заплакала. А бичок підійшов до неї, питає:

— Чого ти плачеш, дівчинко?

— Як же мені не плакати, як тебе будуть різать? — каже
Маруся.

— Не плач, — каже їй бичок, — але тільки як будуть їсти
моє м'ясо, то ти не їж, а збери кісточки і закопай під двором
за ворітьми.

Маруся так і зробила, а на весну зійшла там яблунька
і стала рости не по днях, а по годинах. Підросла і зацвіла,
виросли яблучка на ній. Ось підійде бабина дочка до яблуні,
а та гілки угору підійме, і не вирве бабина дочка яблучка.
А дідова Маруся як підійде, то яблунька віти опустить і вона
рве яблучка.

Ось їде мимо дуже гарний козак на воронім коні і хоче
вирвати яблуко, а яблуня віти вгору й підняла. Він і не
може вирвати нічого. Давай він кликати:

— А хто б мені яблуко дістав з цієї яблуні, так того за-
беру собі за жінку.

Прибігла бабина дочка. Скакала, скакала і на яблуню зліз-
ла, а яблука не дістала. Іще підходили люди — ніхто не
може яблука дістати. Тоді покликали Марусю, а вона була
гарна-гарна! Їй яблуня враз віти опустила і дала яблук.
Підійшла Маруся, вирвала яблучко і піднесла парубкові.
Він Марусю узяв, на вороного коня посадив і до себе
повіз. Там вони поженилися і стали жить-поживать і добра
наживать.

Розумна дочка

Жив собі на селі чоловік і мав дочку, молоду дівчину,
але дуже розумну. Що скаже, що відповість, все, як по писа-
ному; таке доладне, що всі дивувались, навіть старі люди
приходили її питати, що і як зробити. І пішла слава про ту
дівчину і дійшла аж до царя, і цар звелів її батька при-
кликати.

Злякався бідний мужик, думає: «Мабуть, я щось завинив,
може, цар скаже мені голову відрубати?» Проте відмовити
не посмів, мусив перед царські очі стати.

А цар, як побачив його, то й питає:

— Чи правда, що дуже розумну дочку маєш?

— Де там! — кланяється мужик цареві. — То все люди наговорили!

— Так скажи своїй дочці, — говорить цар, — щоб за ніч мені курчат висиділа, а ти їх завтра принесеш. Та не важся мене дурити, якихось інших курчат привезти, бо я зараз пізнаю, як вони висиджені.

Плаче мужик, проситься, до ніг цареві падає, каже, що того зробити не можна. А цар відповідає:

— Як розумна твоя дочка, то зробить; а як не зробить — смерть вам обом!

Пішов мужик додому, свою долю кленучи. Розказав дочці про царський приказ, а вона усміхається:

— Лягай, татусю, та виспишся! Назавтра щось придумаєм!

А вранці дає батькові торбинку з пшоном та й каже:

— Однеси цареві і скажи, щоб це пшоно посіяв, і щоб за ніч з нього просо виросло, виросло й поспіло, і щоб за ніч він його вижав, висушив, змолотив і пшона надрав, бо іншого пшона ті курчата не їстимуть.

Пішов мужик до царя, віддав йому торбинку з пшоном і все так сказав, як дочка звеліла. Посміхнувся цар та й каже:

— Ну, як твоя така розумна, хай прийде завтра до мене ні боса, ні взута; ні гола, ні вдягнута; ні пішки, ні верхи; ні з подарунком, ні без нього!

Переказав мужик це дочці, а та не журиться, знову каже йому спати лягати, щоб завтра виспатись. А вранці роздяглася, гола напнула на себе ятір, одну ногу в черевик взула, друга боса; звеліла батькові голуба з гнізда зняти і того голуба в руки взяла; наділа на барана наритники, поганяє його, одну ногу на барана поклала, другою по землі скаче.

Так досталася аж до царя. Поклонилась йому та й каже:

— Прийми від мене, царю, подарунок!

Та й кинула йому голуба. А той пурх! Та й полетів.

— Бачу, — каже цар, — що ти справді розумна. Зоставайся ж у мене жити.

Та й взяв дівчину до свого двору, а як підросла, то й оженився з нею.

Жили вони у всьому дуже щасливо, тільки за одно сер-

дився цар: любив він дуже людей судити, і раніше всі до нього на розправу ходили; а як прочули, яка в нього жінка мудра, то стали до неї ходити.

І сказав їй цар:

— І соромно мені, щоб ти була за мене розумніша. Як хочеш зо мною жити, то щоб ти ніколи більше людей не розсуджувала, щоб усіх до мене відсилала. А як це слово переступиш, то й за жінку мені не будеш.

І пообіцяла вона те своєму чоловікові і багато років міцно своє слово тримала. Та раз трапилось, що поїхав цар на полювання, а тут саме два мужики приїхали, багатий і бідний, щоб цар їх розсудив.

Бідний просив багатого воза позичити. Той позичив, але за це сказав себе до міста одвезти. Повіз бідний багатого, і прийшлося їм у степу заночувати. А в бідного кобила жеребна була. Розпряг він її, пустив на пашу, а самі обое полягали спати. Прокинулись вранці — кобила пасеться, а під возом лоша лежить. Багатий і каже:

— Це моє лоша, бо мій віз його вродив.

А бідний каже:

— Як же це? То ж моя кобила привела лоша, і воно моє.

І заперечались вони: Той каже: «Віз вродив», а той: «Кобила привела». Та й прийшли аж до царя судитися.

А тут саме царя нема. Три дні ждали, а цар з полювання не вертається. І став бідний царицю дуже просити:

— Розсуди ти нас! Бо несила мені більше ждати. Та й багатий у мене лоша відбирає.

Не втерпіла цариця та й сказала:

— Ну, де ж це видано, щоб вози лошат приводили? Авжеж, його кобила привела! А чия кобила, того і лоша! — Та й віддала те лоша бідному.

Виїжджають мужики з царського двору, щоб уже додому їхати, а тут саме цар вертає. Побачив їх та й питає:

— А чого, мужики, приїжджали?

— Суду твого шукали, тільки ж нас вже цариця розсудила, — кажуть ті.

Розсердився цар, як таке почув, увійшов у свої палати та й каже до жінки:

— Ти зламала своє слово, забирайся тепер від мене, не хочу я з тобою жити!

І як вона не просилася, цар нічого й слухати не хотів. Тоді вона й каже:

— Мужу мій! Винна я перед тобою і мушу з тобою розлучитись. Але як був ти мені добрим чоловіком, то позволь мені по-доброму попрощатися з тобою. Зроблю я гарну вечерю та повечеряємо вдвох, згадаємо, що доброго разом зазнали, а завтра я й поїду звідси.

— Так,— каже цар,— і ти була також доброю жінкою, то хай буде так, як ти хочеш. А завтра, як від'їжджатимеш, візьми собі з мого двірця, що схочеш: що найдорожче і тобі найлюбіше і наймиліше.

І зробила цариця гарну вечерю, поставила на стіл з'їсти і випити, і сіли удвох; пригадують своє життя, цілує цариця свого чоловіка та плаче. А він каже:

— Добра ти жінка, але свого слова не зламаю; завтра від'їдеш.

А вона все йому чарку підливає. І впився він та й заснув. Тоді покликала цариця кучера, сказала йому вмотити віз подушками і запрягти коні. Винесли сонного царя на того воза, цариця сіла коло нього, і поїхали, куди очі бачать.

Так їхали всю ніч і весь ранок. Вже й сонце зійшло, вже й припікати стало, а цар спить, прокинувся аж в полудень — оглядається, питає:

— Що це таке? Куди ми їдем?!

— А ти ж казав,— відповіла цариця,— що як буду я з двірця виїжджати, щоб забрала з собою, що найдорожче і наймиліше. Я й забрала тебе, бо над тебе нема в мене нічого ні дорожчого, ні милішого!

Поцілував цар царицю і сказав повертати додому. З того часу вони вже ніколи не сварились і до самої смерті жили щасливо.

Про бабу-знахарку

До якогось ксьондза, доброго чоловічини, прийшла баба жебрати, а ще була не дуже стара.

Зглянув той ксьондз оком — баба така чепка, що й абияку

дівку проти неї став, то в куток зажене, та й дав що чи не дав, а заводить розмову:

— Чому ви, бабуню, не вчитесь примовляти? ¹ Мали б хліб ще й другого б запомогли, а так самі топчете чужі пороги. І під тином не раз доводиться сонця виглядати, поки з-за гори вишкіряться та обігріє немічні кості...

— Коли вже замолоду не навчилася, то вже тепер...

— Е-ге-ге! Ви-бо, як я бачу, зовсім на світ нарікаєте! Отак примовляй-сьте: «Чи pomoже, чи не pomoже, а ти заплати, небоже». Будьте певні, що від пана до пана в колясках вас возитимуть.

— Ет, ксьонджуню-добродзєю, нащо кепкувати над моєю старістю?

І пішла з хати. А ксьондз шукав і других бабів, щоб іще пожартувати.

Та, як то приповідають, доти дзбан воду носить, поки вухо не ввірветься. Так і з ксьондзом сталося: жартував, поки жартувалося, а от і гуля в горлі сіла та й уже додушує. З'їхалися доктори, бо в слабого грошей чимало було, то щоб йому полегшало, як захоче собі, в горлі, а в кишені то конче повинно полегшати б.

Похвалилися один перед другим та й постановили розрізати слабому горло. Насилу випросила сестра його, щоб хоч до завтра відклали,— і ксьондз таки помагав: «Узавтра,— каже,— доріжете, нехай хоч висповідаюсь». А поки що, думають обоє, треба послать за знахаркою, що недавно об'явилася в тій стороні і страх як хутко в славу ввійшла, що нема кращої.

Прийшла й баба — така вбрана, що куди! З голими руками і не приступай! Подивилася на слабого, помацала за горло, казала дати літненької води, якесь зілля вив'язала з хустини, материнку, чи що, обмочила в літепло ², приклала до горла і поливає зверху та все примовляє щось. Коли прислухався ксьондз, а вона одно та й одно править: «Чи pomoже, чи не pomoже, а ти заплати, небоже!»

Зареготався, що його ж салом та його ж по шкурі мажуть, а та гуля і трісла. От і заплати, небоже.

¹ Примовляти — знахарувати.

² Літепло — тепла вода.

Дивне озеро

Давно це діялось. Ще по нашій Україні татари ходили та людей у ясир ловили. А люди тоді ховалися в лісах, по ярах та по балках; там і села будували.

Одне таке село в лісі над Дніпром стояло, і в тому селі чоловік був, з діда-прадіда рибалка, та такий тямущий — тільки на воду гляне, вже все й знає.

— О, тут під кручею, — каже було, — торік коропи водилися, а цього року тільки соми будуть. А по той бік — добре судаки клюватимуть.

І як скаже, так і справдиться. Дивувалися люди, міркували: чи він чари які знав, чи так на своїй справі розумівся?

Нікому так риба, як йому, не ловилась. Де тільки невід закине — так повний і витягне. Тільки чудну вдачу мав: не любив на одному місці рибалити, все по якихось інших річках та озерах їздив.

І прочув він раз, що на Дніпрових горах є закляте озеро: колись там село стояло та під воду пішло. Скрите воно в лісах і не всякий його знайде, а як хто побачить, то того ж року померти мусить.

Взяла його цікавість те озеро знайти і перевірити, чи правду люди кажуть. Став він по горах ходити, по лісах блукати; ціле літо ходив і рибальство закинув, а нічого не знайшов. І надібав в одному місці терновий гай, такий густий, що й сокирою трудно стежку прорубати; а великий — кінця-краю не видно.

От він і подумав, чи не в цьому гаю те озеро? Вернувся додому, взяв добру сокиру і на тиждень харчів та й вирушив до гаю. Став терни рубати, стежку прочищати. Що за день врубається, пройде трохи далі, за ніч знову за ним терни заростають, та він на те не зважає, щодня далі в гай врубується.

І одного дня блиснуло йому через колючки сонце, і гілля розступилося, і вийшов він на галявину — велику, залиту сонцем, а по ній пишне озеро розлилося: повноводе, глибоке, берегів не видно. А риба плюскається! Так і виблискує лускою проти сонця.

«Отут би з неводом пройтись!» — думає він.

Сів на березі, став на дно дивитись — чи глибоко і чи прозора вода. Вода чиста, прозора; у воді риба табунами плаває, а глибина просто бездонна. І десь на дні якісь купки ледве мріють — ніби й справді хатки з садками. Навіть причудилося йому, що на дні дзвони дзвонять!

Розсердився він на себе:

— Навигадували люди всяких байок, а мені вже й причудилось і привиділося! Треба сюди з човном та з неводом прийти, отут риби наловлю! А згодом добре було б у цих тернах і село заложити!

Став він додому вертатись, назад стежку рубати. Ледве вирубався, бо вже й харчів йому не стало. Дома заходився легесенького човна майструвати та в дорогу ладнати. Тижнів зо два минуло, знов до гаю вирушив. Доки дійшов, доки човна дотяг, доки через терни прорубався — вже й осінь настала, ранками й вечорами тумани стали залягати. Одного такого туманного ранку він і до озера добився.

Сумне й похмуре воно стало. Сива вода й сиве небо; не знайти, де вода кінчилась, де небо почалось. А риби — ані однісінької не видно, ніде й не плюсне.

— Чекай, — каже сам до себе, — ось закину невід, все одно повний витягну.

Закинув невода, витяг — порожній! Закинув удруге — теж порожній!

— Де ж риба поділася? — дивується.

А з дна виразно чує ніби дзвони гудуть. Роззлюстився рибалка:

— Отам під кручею потягну: напевне там риба є.

Закинув невода під кручею, витягнув — а в ньому одним одна рибка тріпочеться. Кинув її в човен, а сам думає: «Чи закидати ще невода? Це озеро, справді, якесь закляте!»

Тільки подумав, а з води здоровенна рибина виставила голову та й гукає:

— Доню моя, де ти?! Я вже всі левади за тобою облітала, чи не впіймав тебе рибалка?!

— Упіймав, — каже рибалка, — але не віддам, доки не скажеш мені, хто ти така і які тут дива у вас діються!

— Ох, рибалко, — каже риба, — ми були люди, такі, як і ти, і тут у давню давнину село стояло. Ще наші прадіди з заселених земель сюди вийшли і добре загосподарились.

Скільки тут звіра-птиці було, скільки риби в річці і паші для худоби в лісі! І поля ми орали, скільки хотіли, і добре забагатіли. Бо не знали ми ніяких грабіжників: за тернами нас усяке минало, і скоро й слід наш проміж людей загубився. Але ми за тим не журились, нам без чужих добре було.

Одного літнього дня саме в спеку перед жнивами якесь свято було, і всі по обіді відпочивали. Десь узявся старець, став від хати до хати ходити — Христа ради просити. І в кожній хаті його лаяли і проганяли, казали, що він сюди іншим шлях покаже і біду на село наведе. І став він уже мою хату минати, а вона крайня була, та й каже:

— Ніхто у вашім селі мені й шматка хліба не подав. В тебе, молодице, немовлятко на руках; ради Бога, змилуйся, винеси мені хоч напиться!

А я саме з тією дочкою, що ти піймав, на порозі сиділа та й кажу:

— Неохота мені вставати, мале дитя тривожити. Як хочеш пити — під лісом річка є, там і нап'єшся.

Закляв старий та й пішов. А я чую — в хаті кухлик із столу брязнув, і вода дзюрчить — ближче, ближче... вже через поріг струмок тече, через подвір'я! Лишенько! Дивлюсь — а з інших хат теж струмки течуть; з діжок, відер, глечиків — скрізь вода як з джерела б'є. Вже по вулиці річка тече. Повибігали люди, кричать, метушаться; худоба реве, а село осідає, гори кругом більшають, вода заливає...

І опинились ми на дні озера і стали рибами. Тільки раз на тиждень, у неділю, стаємо ми знову людьми: до церкви ходимо свій гріх відмолювати; худобу на пашу виганяємо, по господарству пораємось. А в понеділок знову рибами стаємо. Пусти ж мою дитину, рибалко, бо я тобі все сказала!

Перехрестився рибалка, кинув рибку в озеро, забрав свій невід і човен та й подався додому. І того ж року, здається, помер.

Козаки і Смерть

Ішло два козаки степом, надибали дерево й сіли в холодку. Один на бандурці пограває, а другий слухає. Коли се один і каже:

— Ой братику, біда! Смерть іде!

А воно, бачите, в степу так здалека видно.

— Ну, то що? — каже той.

— Та вона ж нас постинає! Тікаймо!

— Е, ні, брате, не подоба козакам утікати! Та й спека он яка чортяча, не дуже-то й підбіжиш! Будем уже сидіть. Раз мати на світ родила, раз і помирати!

— Чи так, то й так!

Сидять. Надійшла Смерть і каже:

— Оце й добре, що я вас, волоцюг, спіткала. Годі вам гуляти та розкошувати, у шовкових жупанах ходити та мед-вино пити. Ось я вас із світу зжену, косою голови постинаю!

— Стинай, — каже один козак, — на то твоя сила й воля! Тільки дай мені, милостива пані, перед смертю люльку покурити!

— Ну, — каже Смерть, — коли ти мене милостивою панею назвав, то вже кури собі!

Вийняв козак люльку та як закурив! А тютюн добрячий, міцний, як пішов од його дух та дим, то Смерть аж набік одійшла.

— Оце, — каже, — який поганий дух! Як се ти таку погань куриш?

— Та що ж, — каже козак, — так мені суджено!

Як розійшовся дим та дух, Смерть знов приступила.

— Ну, — каже, — покурив, тепер я вас обох постинаю!

— Стривай, милостива пані, дай і мені пілгу! — каже другий козак. — Дозволь мені перед смертю табаки понюхати!

— Нюхай, — каже, — та знай мою добрість.

Вийняв той козак ріжка, бере понюшку, а сам думає, як би йому призвести Смерть, щоб вона понюхала!..

Нюхнув на один бік, нюхнув на другий, кркнув, бо табака була добре заправлена: там до неї було й чемериці.

й тургуну, й перцю додано для моці, щоб у носі крутило.
— А що ж воно, добре? — питає Смерть.
— Та як кому! — каже козак.
— Ану, дай спробувати! — просить Смерть.
— На, милостива пані!

Як нюхнула Смерть, як закрутить їй у носі, як чхне вона — аж косу впустила!

— Цур же йому, — каже, — яке погане! Ще поганіше, ніж той дим! І як се ти таке паскудство вживаєш?!

— Отак, як бачиш! — каже козак. — Приймаю муку цілий вік, бо так уже мені пороблено чи наслано, — Бог його зна! Мушу терпіти!..

— А! — каже Смерть. — Коли так, не буду ж я вас косою стинати! То не штука — вмерти, а от ти чхай іще п'ятдесят літ.

От таким чином і визволилися козаки від наглої смерті.

Про правду і кривду

Жили колись-то два брати: один багатий, а другий такий бідний, що й не сказати. Цей бідний брат умер. Зостався у нього син, і він живе теж бідно. І спитався раз він у свого дядька:

— А що, дядьку, як краще тепер жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Де ти тепер найшов правду? Нема тепер правди на світі! Тепер скрізь одна кривда.

— Ні, дядьку! Є правда — правдою краще жити!

— Давай спорити.

— Ходім на суд.

— Та чого ж ми таки підемо на суд? Краще давай підемо по дорозі і спитаємо чоловіка, якого зустрінемо: як скаже, так і буде. Ваша правда — уся моя худоба буде вам; моя правда — ваша худоба буде мені. Так спитаємо до трьох раз.

— Ну добре.

І пішли вони дорогою. Ідуть, ідуть — зустрічається їм чоловік — з заробітків, чи що, йшов.

— Здоров, чоловіче добрий!

— Здорові!

— Скажи, будь ласкав, чоловіче, як тепер краще жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де тепер правду знайшли? Нема тепер її ніде на світі. Краще жити кривдою, аніж правдою.

— Ну, оце раз моя правда! — каже дядько.

А небіж і зажурився, що йому прийдеться віддавати всю свою худобу дядькові. Ідуть, ідуть — зустрічається їм пан. А небіж і каже:

— Ну, запитаймо ж сього пана — сей уже всю правду розкаже: він грамотний і все знає.

— Ну, добре.

От порівнялися з паном і питають його:

— Скажіть, будьте ласкаві, паночку, як тепер краще жити: чи правдою, чи кривдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви тепер знайшли правду? Нема ніде ні по судах і в світі. Краще жити кривдою, аніж правдою.

— Ось вже і вдруге моя правда! — сказав радісно дядько.

Небіж ще дужче зажурився. Ідуть, ідуть — зустрічається їм піп. Небіж і каже:

— Ну, поспитаймося ж попа, сей уже правду скаже — на те він і духовний. Сей як уже скаже, то так і буде.

— Ну, добре!

Як порівнялися з попом, питають його:

— Скажіть, панотче, як тепер краще жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви тепер знайшли правду? Її тепер і в світі нема: краще жити кривдою, аніж правдою.

— Ось вже і втретє моя правда! — сказав радісно дядько.

Нічого робити небожеві: віддав дядькові всю свою худобу, а сам зостався голий, босий і голодний. Тяжко прийшлося йому жити. Бився, бився, сердешний, та й задумав повіситись — узяв він обривок та й пішов у ліс. Пішов та й дивиться на дерево — вибирає гілку, на якій би то повіситись. «Ото, — думає собі, — добра гілка — кріпка, а на оту сісти та, зачепившись, і повиснути б».

Він так задивився на дерево, що й не помітив, як вовк прибіг. Як уздрів його чоловік, кинувся мерщій на дерево, а обривочка й забув. Зліз на дерево та й сидить. Коли при-

бігають три чорти, а трохи згодом і четвертий, їх ватаг. І питає він своїх слуг:

— Ти що сьогодні наробив?

— Е... я такого наробив, що там хоч що хай роблять — не справлять. У таким-то селі, у пана, я поробив так, що із-роду довіку не вгатять греблі. А пан лупить своїх людей, як скажений, — багато їх буде у нас!

— Добре ж ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Там посеред яру, в лісі, росте три дерева. Хто ті три дерева зрубає та положить навхрест на греблю — вгатить.

— О!.. Хто ж то чув, хто ж то й знав, що се так треба зробити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він другого.

— Е... я такого наробив, що багато буде (людей) у наших руках. У такому-то городі всю воду повисушував, так що тепер там ні краплі нема, а носять її за тридцять та за сорок верст. Багато там пропаде людей!

— Добре ти зробив, та ще не так, — каже ватаг.

— А як же?

— Як хто викопає той куш малини, що росте посеред города, — буде вода на весь город.

— О!.. Хто ж то й чув, хто ж то й знав, що треба се робити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він третього.

— Е... Я такого наробив, що хай там хоч що роблять — нічого не подіють! У таким-то королівстві у короля одна дочка, та я й тій поробив так, що хай хоч як лічать, нічого не подіють, буде наша!

— Добре ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Хто відрубає глухого угла та підкурить її — така буде, як і перше.

— Хто ж то чув, хто ж то й знав, що се треба зробити!

А чоловік сидить собі на дереві та й чує усе, що чортяки балакають. Як уже розлетілись чортяки, чоловік той і думає: «Може, це й правда, що вони казали? Піду до пана, може, й справді угачу греблю». Пішов. Приходить до греблі, а там пан б'є та мучить людей, щоб мерщій угачували. Вони, бідні, аж піт з них лється, роблять, а воно все нічого не помагає. А пан, знай, лютує. Приходить до нього цей правдивий чоловік й каже:

— Е-е, пане! Б'єте ви людей, та нічого з цього діла не буде. А що дасте мені — я вгачу!

— Дам я тобі сто карбованців і ще й на придачу цих пару коней з коляскою і з кучером (а там і коні панові стояли).

— Дайте ж мені людей шість чоловік та три підводи.

— Візьми.

Поїхали вони в ліс, зрубали ті три дерева та й положили їх навхрест на греблі — так зараз і вгатили. Пан віддав йому сто карбованців і пару коней з коляскою та з кучером.

Тоді той чоловік і думає: «Дай поїду до того города, де води нема: може, то й правда; може, дам я їм води». Сів та й поїхав до того города. Не доїжджаючи до города кілька верст, зустрів він бабусю, що несла пару відер води на коромислі.

— Що це ти, бабусю, несеш?

— Воду, синочку.

— Дай же й мені напитись.

— Е-е-е, синочку! Я ж її несу за тридцять верстов; а поки ще дійду додому, половину розхлюпаю; а сім'я у мене велика, пропаде без води.

— Я от приїду у ваш город, наділю води на всіх, і буде тієї води з вас довіку.

Вона йому дала напитись, а сама така рада стала та мерщій у город трюшком і розказала всім горожанам, що їде такий чоловік, що воду їм дасть. Горожани всі вийшли за город, назустріч тому чоловікові з хлібом-сіллю і всякими подарунками. Як прийшов цей чоловік у город, найшов той куш малини, що ріс посеред города, викопав його — і потекла вода відтіль по всьому городу. Горожани нагородили його і грішми, і усяким добром, так що він став тепер багатший від свого дядька. Далі й думає: «Поїду ще в те королівство, де королева дочка нездорова — може, вилікую її».

Як задумав, так і зробив. Приїхав туди, прийшов до королевих хоромів, а люди всі такі смутні, бігають та охають! Він і питає їх:

— Я чув, що у вашого короля дочка дуже нездорова. Хай як вони її не лічать, нічого не подіють; тільки я б її вилікував.

— Е, чоловіче, куди тобі! Заморські лікарі нічого не подіють, а ти й поготів!

— Отже, скажіть королеві.

Вони сказали королеві. Король вийшов до нього та й каже:

— Якщо вилічиш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі, ще й дочку свою віддам за тебе.

Пішов той чоловік, подивився на неї, а вона й кінчається. Він узав, настругав глухого угла, підкурив її — і вона одразу одужала, знов стала такою, як і перше.

Король і всі люди такі стали раді, що й не сказати! Король на радощах і каже цьому чоловікові:

— За те, що вилікував ти мою дочку, я її віддам за тебе, та ще, як умру я, ти будеш королем на моїм місці.

Скоро й справді король помер, а на його місце став цей правдивий чоловік. Прокорював він уже кілька там літ, коли приїжджає у його королівство який-то багатий купець і посилає спитати короля, чи дозволить він йому поторгувати у його королівстві? Король звелів йому прийти до нього. Приходить купець. Король одразу пізнав свого дядька, але не показав й виду: побалакав та й одпустив його торгувати. А своїм людям наказав, щоб не відпускали його додому, а щоб, як буде збиратись він їхати, просили його до нього. Так і сталось. Приводять цього купця до короля, король і питає його:

— З якого ти королівства?

— З такого-то.

— Із якого города?

— З такого-то.

— Як прозиваєшся?

— Так-то.

Тут король і признався, що він його небіж — той, що безвісти пропав.

— Ну що, дядьку: ти казав, що кривдою краще жити, ніж правдою; отже, ні! Ти тільки купець, а я король — правда кривду переважила!

— Як же це сталось?

Той і розказав йому все, що з ним діялось: як він хотів повіситись, як слухав, що чортяки говорили, все, все... А наслідок навалив він усякого добра два кораблі та й подарував дядькові, сказавши:

— Я забуваю все те, що ти мені робив. Бери собі оці два кораблі з усім добром. А як прийдеш у свій город, розкажуй усім, що краще жити правдою, аніж кривдою.

Узяв дядько ті два кораблі з усім добром і поїхав додому. Як приїхав уже, стала його заздрість мучити: чого й він не король. Сумував, сумував він, а далі й думає:

«Піду й я вішатись, може, й мені так прилучиться, як моєму небожеві...».

Узявши мотузок, пішов у ліс на те саме місце, де хотів вішатись його небіж. Але цьому не так прилучилося — де не взялись чортяки, схопили його та й почепили на найвищій гіллі.

Баба Метелиця

Був собі дід та баба, та й були у них дві дочки: одна була дідова, друга бабина. Не любила баба пасербицю і тримала її в хаті, як наймичку: ніколи дівчина ні спила, ні з'їла, ані ночі за роботою не доспала. А бабина доця ні за холодну воду не бралась, тільки все в подушках вилежувалася та вередувала.

І трапилось дідовій дочці таке, що вона відро в криницю впустила. Перелякалася бідна: що їй від мачухи буде! Але чи сяк чи так, а довелося до хати йти, мачусі про шкоду признаватись.

Розлютилася баба, те почувши. Лає дівчину, б'є і велить у криницю лізти, на дні відра шукати. А було то зимою, і вода крижана була.

Плаче дівчина, проситься, так де там! Лупцює її баба що-сили, грозиться, що на смерть заб'є. Так допекла, що дівчина перехрестилася, — та шубовсть у воду. Тільки її й бачили. Злякалась баба. Уже б і назад дівчину гукнула, так її вже й не видно, бо криниця глибока була. Пішла баба потихеньку до хати та й не каже дідові, що сталось.

А дівчина не втонула. Як камінь, пішла вона на дно і тут якісь дверцята побачила. Відчинила їх та й увійшла в чийсь дивний сад.

Рожі і всякі квіти на грядках цвіли, а поміж квітами сила дерева родючого була. Рум'яних яблук, спілих грушок і всякого овочу стільки було, що аж гілля гнулося.

Залюбувалася дівчина садочком. Коли чує, хтось гукає:
— А хто-то, хто по моєму садочку ходить? А хто-то, хто мої квіти розглядає?

І бачить вона — посеред саду хатка стоїть, а з хатки бабуся виходить: у білій свитині і сорочка білим мережана, з-під білого очіпка сивий волос виглядає. Підійшла ближче та й питається:

— А звідки ти, дівчино, тут узялася?

— Я відро в криницю впустила, і мене мачуха по відро послала.

— Знаю, знаю! — говорить бабуся. — Припливло твоє відро до мене. Мусиш у мене на роботу стати і як заробиш, то й відро віддам. Чи згоджуєшся до мене найнятись?

— Добре, — каже дівчина, — мені однаково, де робити.

Пішли вони до хати, і звеліла їй бабуся обід варити. Заходила коло печі дівчина: швиденько борщу доброго наварила й вареників зварила ще й пиріжків напекла. Сіли обідати. Їсть бабуся, не нахвалиться. А як із-за столу встали — звеліла постіль слати та добре перину перебити, щоб м'яко було їй, старенькій, по обіді відпочивати.

Стала дівчина постіль слати та тільки до перини взялась, аж скрикнула з дива: перина була із снігу. Стала її дівчина перебивати, став з неї сніг летіти.

І враз стало їй видно їхню вулицю, і батькову хату, і криницю, що до неї по воду ходила, і відро втопила. Надворі сніг іде, такий густий, лапатий, а люди йдуть по вулиці та радіють:

— Добра зима стала, — кажуть. — Щоб так до весни подержало, врожай був би гарний!

Дивується дівчина. А ще побачила під периною жовту померзлу травичку і стало їй тієї травички шкода. А бабуся дивиться на неї та й ніби думки її вгадала:

— Не дивуйся, — каже, — я баба Метелиця; як добру зиму людям пошлю, то на літо хліб добре виродить. А травички не шкодуй: то я її снігом укриваю, щоб від морозів не пропала.

І прожила дівчина в баби Метелиці три тижні. Щодня їсти варила і снігову перину перебивала і щодня, як надворі сніг іде, чула, як люди радіють, що снігу багато і врожай добрий буде. І так тут звикла, що вже й додому їй не кортіло.

Але раз приснилася їй рідна хата: сидить батько за столом та й журиться:

— Де моя дитина? — каже. — Не побачу вже я її, — і гірко плаче.

І як прокинулася дівчина, то так їй батька жаль стало, що ні до якої роботи взятися не могла, так би до нього й летіла!

Стала вона у баби Метелиці додому проситись. Шкода було бабі за дівчиною, але не перечила і відро віддала, ще й повне золотом насипала.

— За твою щирю працю, — сказала.

Подякувала дівчина та й питає:

— А як же я звідси вийду?

— Як ввійшла, так і вийдеш, — каже бабуса, — не бійся, не втонеш.

Попрощалась дівчина й пішла. Тільки з саду в криницю вийшла, як вода її підхопила і наверх винесла. Вилізла вона з криниці, іде до хати та й думає: «Загляну я перше в віконце, що то без мене дома робиться?»

Підійшла до вікна і побачила те саме, що їй снилось: сидить батько за столом та так плаче:

— Де моя донечка, — каже, — пропала. Ніколи вже я її не побачу.

А дівчина як застукає у вікно.

— Я тут, тату! Я жива!

Вибіг батько з хати, цілує дочку, пригортає, розпитує дівчину, де була і що їй трапилось.

Все розказала дівчина, а як показала золото, то взяли мачуху заздросці, і вона напалася на свою дочку, щоб і та йшла до баби Метелиці в найми, гроші заробляти. Того ж дня сама її до криниці привела і в воду пхнула.

Страшно було бабиній дочці в холодну воду поринати. Але вона не встигла дуже злякатися, бо швидко на дні опинилась і тут також дверцятка побачила; відчинила їх і увійшла в садок. Та як побачила грушки та яблука, та всякі овочі на деревах, кинулася їх рвати та їсти.

І чує вона, хтось гукає:

— А хто-то, хто по моєму садочку ходить? Хто-то мої яблущка їсть?

Оглянулась — і побачила бабу Метелицю, що з хатки виходила.

Підійшла бабуса до дівчини та й питає:

— А ти звідки тут узялася?

— Прийшла до вас на роботу найнятись, — сміливо відповідає та.

— А що ж ти вмієш робити?

— Усе, — каже дівчина зухвало, — буду вам обід варити і постіль перебивати.

— Гарзд! — каже бабуса та й повела її до хати. Тут задала їй зварити обід.

Взялась дівчина до роботи, але як дома того не робила, то й бабусі наварила такого, що та тільки в рот набрала та й виплювала. Тоді закахала рукави та й сама коло печі заходилась: зварила доброї страви і дівчину нагодувала.

А як стала бабина дочка постіль перестеляти, то тільки разів зо два штурхнула снігову перину кулаками, зразу ж змерзла і перину покинула.

— Вже, — каже до бабусі. — Я вже перебила перину!

І стало їй видно їхню вулицю і хату, і ту криницю, що до неї всі по воду ходили. Надворі сонце і мороз, аж під ногами рипить. Люди ходять повз криницю та й скаржаться:

— Як враз перемінилася зима! Які люті морози настали! Хоч би швидше весна приходила, а то весь хліб вимерзне.

Прожила дівчина у баби Метелиці тиждень. Щодня баба сама їсти варила і свою наймичку годувала. А спала весь час на твердій, як камінь, перині, бо дівчина лінувалась її перебивати. І кожного дня бачила бабина дочка у вікно, як на їхній вулиці мороз рипів, і чула, як люди скаржились, що від такого морозу хліб у полі вимерзне.

Як минув цей тиждень, каже баба Метелиця до дівчини:

— Годі з мене такої роботи! Іди вже додому!

— Заплатіть, — каже дівчина, — то я й піду!

— То ти ще й плату хочеш? — здивувалась бабуса. — Добре, яка була робота, така буде й плата! Ходім!

Та й повела дівчину в комору, казала тут собі щось на заплату вибрати.

А в коморі купами золото й срібло лежало, а по скринях повнісінько перлів та самоцвітів насипано було. Як побачила те все бабина дочка, стала по коморі бігати, золото й срібло хапати та в кишені пхати, а потім стала у баби Метелиці розпитувати, що дорожче, — перли чи золото?

— Перли, — каже бабуса, — за все найдорожчі!

В кутку стояла перлина, така як праник завбільшки. Ухо-

пила її дівчина та й з комори побігла і з бабою Метелицею не попрощалась. З комори вибігла в садок, з садка в криницю, а тут її також вода підхопила і наверх винесла. Вилізла дівчина з криниці, біжить вулицею додому, тією перлиною вимахує і гукає:

— Дивіться, люди, якого я перла у баби Метелиці заробила!

Насходилося людей чимало, і дід та баба з хати вибігли. Розглядають перлину, а вона як розтане в руках, як потече! Бо то була простісінька льодова бурулька.

Посміялися люди з бабиної дочки! А дідова дочка за хорошого чоловіка заміж вийшла.

Як соловейко чоловіка розуму навчив

Один чоловік піймав соловейка і хотів його з'їсти. Але пташок каже до нього:

— Ні, ти мною не наїсися, чоловіче; краще пусти мене, і я тебе навчу трьох речей, які тобі у великій пригоді стануть.

Той чоловік втішився і пообіцяв відпустити, якщо той добре скаже.

І каже соловейко:

— Ніде того не їж, що не годиться. Ніде того не шкодуй, чого вже не можна повернути. Ніколи річам неподобним не вір.

Почувши це, чоловік пустив соловейка.

А соловейко хотів довідатись, чи навчився той чоловік його ради. Полетів угору і каже до нього:

— О-о-о! Зле зробив, що мене пустив! Якби ти знав, який я скарб у собі маю, ніколи не пустив би мене! Бо в мені є дорога і велика перлина; якби ти її дістав, зараз би багатцем зробився.

Почувши те, чоловік дуже засмутився, підскочив угору до соловейка і просив, щоб він повернувся до нього.

Тоді соловейко каже:

— Тепер я пізнав, що ти дурний чоловік. Все, що я тебе

вчив, пішло марно. І шкодуєш за тим, що вже не може повернутись. Неподібній речі ти повірив! Дивися, який я маленький. Де ж у мені може вміститися велика перлина? Та й полетів собі.

Семиліточка

Десь на Десні у десятому царстві, у іншому госу-дарстві був собі чоловік та жінка, та в них не було дітей. От їм Бог дав дитину: найшлась дівчина. Вони живуть у лісі — так далеко їхать хрестить; так вони дали ім'я Семиліточка, що не було сім літ у них дітей. Загадують, щоб у громаду ішов чоловік той слухать, що громада скаже. От чоловіки там говорять... З громади один багатир говорить, каже:

— У мене — то, братці, чи видано? — да проїли миші леміш; устроїв у стріху, да проїли миші.

А тії кажуть:

— Правда!

От той чоловік, що дочка Семиліточка, прийшов додому; він був убогий. Та так і говорить Семиліточці.

— Чи тому правда?

А вона каже:

— Неправда! Не можна, щоб миші поїли залізо; іржа поїсть нероботне залізо.

От пішов той чоловік другу неділю у громаду та й каже, що дочка сказала; так роздумались, що то правда.

— Спитай, тату, а що в світі прудче, а що в світі ситче, а що в світі миліше?

Один каже:

— У мене пара собак хортових самих хутчих.

А другий каже:

— У мене пара кабанів самих ситих.

Третій каже:

— У мене дочка сама миліша.

Він прийшов та й говорить дочці, а вона каже:

— Іди ж, тату, та і кажи, що ваша неправда: нема прудчого за очі, вони зобачуть і за гаєм, і воду; кінь не пере-

біжить і птиця не перелетить, а очима угледиш скоріше. Нема ситшого над землею: наситить і хлібом, і травою, і водою; а нема наймилішого над сон: хоть нехай і срібло, хоть нехай і золото, хоть які напитки, які наїдки, а не спавши день-двоє-тroe, сон зможе — заснеш.

Пішов сказав чоловік громаді; роздумалась громада, що правда сьому. От пан питає:

— Хто се у тебе так говорить?

— У мене дочка Семиліточка.

А пан каже:

— Коли ж вона така, то на ж тобі півкопи печених яєць куриних да неси їй; нехай вона посадить квочку, щоб квочка вивела курчата, щоб к світу поросли ті курчата і мені на страву постигли.

От той батько іде й плаче. От вона каже:

— Чого ж ви, тату, плачете? Сідайте, яйця тії беріть да вечеряйте.

А вранці устав той батько, а дочка каже:

— Ідіть же до пана; нехай пан той ліс вируба, да нехай пні викопа, да нехай той шпиль (гора крута) виоре, да нехай насіє проса, да щоб просо уродило, да щоб пожав, і помолотив, і потовк до світа, щоб було пшоно курчата годувать.

Так пан сказав:

— Де ж так можна, щоб до світа ліс вирубати, пні викопати, шпиль виорати, проса насіяти, пожать, і звозить, і помолотить, і потовкти, — не можна за ніч.

То чоловік каже:

— Де ж таки, пане, щоб із печених яєць курчата вивести, і щоб вони поросли, і щоб на страву були — не можна так, пане.

От він тоді каже:

— Ну, того не можна і того не можна; нехай же вона приїде до мене у гості, хоть побачу — яка.

Ось іде той чоловік додому та й плаче. Вона його стрічає:

— Чого ти, — каже, — тату, плачеш?

— Як же мені не плакати, що пан ізвелів, щоб ти була у гості, нехай я побачу — яка. Да щоб так, щоб ішла і їхала, щоб гола і в сорочці і щоб з гостинцем і без гостинця.

От вона каже:

— Не плач, тату! Іди в ліс, да злови зайця і перепелицю, да пойми козу, да шукай ятера (що рибу ловлять).

Так вона сорочку скинула, а той ятер наділа на себе, узяла зайця під руку, під другу перепелицю, одну ногу підняла на козу, — так присіла, нібито їхати, а другою стрибає і говорить:

— Іди ж, тату, нехай вже пан прибирається, буду у гості; нехай двері поодчиняє, вікна поодсуває, ворота поодчиняє і щоб столи понастилав, і щоб все поготовив для мене — страву, напитки, наїдки, — що буду у гості.

Чоловік той пішов попереду, сказав. От пан той прибрався і дожидає. От вона іде і іде. Пан собак велів поодпускать, хортів, щоб її порвали, так вона тільки увійшла у двір, зайця пустила, — так собаки усі за зайцем, а вона просто іде до пана.

От він бачить, що вона іде і іде; гляне — так вона й гола, і в сорочці, — бач, ятер з прядива виплетений ріденько, так тіло видно.

Так вона каже:

— Здорові були, пане, прошу, нате ж вам гостинця!

Та дає панові з рук перепелицю, а він на її удививсь, а перепелиця з рук у нього у вікно вилетіла: був гостинець і нема. От він там по покоях сідає, то ходить; що вже як він сказав, то вона зробила, що вже не панська правда, а Семилітчина. Водить її всюди та й каже: це така страва, а це така страва, а це знов така страва; це дорога, а це теж дорога. А хліба нема. Ось вона ходить та й каже:

— І се, пане, добре, і се добре, да до хліба.

Так він роздумавсь: хоч що їсти, а як хліба не поїсти, то голоден. Положили хліба. Каже пан:

— Сідай обідать.

Вона й сіла. Коли йде два чоловіки до пана судитися. От він устав та й питає:

— За чим ви?

Один каже:

— До вашої милості — розсудіть нас. Поїхали ми в ярмарок, дак моя кобила, а того чоловіка віз.

Той чоловік каже:

— А мій віз, пане.

— Ми кобилу випрягли, у ярмарку прив'язали до воза, дали їсти, самі пішли на базар купувати; коли ідемо, аж уже лошатко єсть — нам Бог дав.

От той чоловік:

— Мій віз привів лоша, що лоша під возом, під колесо мордочкою товче, що бач, сліпе. А я кажу:

— Е, ні! Брешеш, то моя кобила привела лоша.

Та й побилась, за чуби тягалися. Так пан спитав:

— А де лоша було?

Той каже:

— Під возом, пане, було.

— Да і віз же і лоша привів, а не кобила, коли під возом було.

Хотіли вже люди йти, а Семиліточка сидить, та слухає, та й каже:

— То як у мого батька був гай на шпилі, а вони той гай вирубали, пні викопали, виорали, да насіяли проса, да уродило таке хороше просо, таке хороше! Так унадилась риба шука та линь, да й виїли просо.

А другі були тут пани, сидять, та це чують, та кажуть:

— Не можна сьому статся, щоб риба до проса ходила їсти.

А вона каже:

— Не може сього, панове, статся, щоб віз да лоша привів: дерево зрубане і отесане, да ще б то з себе плод викинуло,— не можна.

От так пан вже побачив, що вона розумніша, дав їй півпанства, та стала вона вже у нього розсуджати людей; ото пан такий був, що не розсудить і людей.

Три сини і батько

Був багатий чоловік, що мав трьох синів. Сини повиростали, поженив їх і роздав увесь маєток, бо думав, що при них доживе віку.

Але не так сталося, як гадалося: діти не хочуть батька шанувати. Був у найстаршого — прогнав, пішов до середнього — відіслав до наймолодшого, а той так батька годував, що ледве живе.

Приходить старий до вїйта.

— Така і така справа. Я маю скриньку грошей. Третю пайку даю на громаду, а решту тому, хто буде мене утримувати аж до самої смерті.

Рознеслося це поміж люди. Сини взяли з собою вїйта — і до батька. Дійсно, має старий залізну скриньку, але замкнена. Ключа не дає нікому.

— Як умру,— каже,— скриньку розіб'єте й поділитесь грішми. Поки живу, скринька буде зберігатися у вїйта, а ключ у мене.

Охочих на таке виявилось багато: той старого брав би, і той, і той.

Але найстарший син каже:

— Де ж би я тата пустив до чужих людей! Жив у мене, то най далі живе. Я, тату, ще вас годен утримувати.

Середущий також каже йти до нього, наймолодший бере до себе.

Вирішила громада:

— Най батько живе, у кого сам хоче, у кого буде йому найліпше.

Йде до найстаршого сина.

Той вже так коло нього ходить, а невістка скаче: схоче їсти — то їсть, випити — то випити, а курити — є закурити. Через місяць йде до середущого. Той ще ліпше перед батьком кладеться. Минає місяць, старий йде до наймолодшого. Той вже не знає, що старому дати. Так батько жив собі у синів до похилого віку. Але старість робить своє. Хоч жив у добрі-гаразді, треба вмирати.

Справили сини йому великий похорон: найняли оркестр, зробили гостину,— так хоронили, як царя, бо думають, що все окупиться.

Після похорону збираються всі у вїйта, аби поділитися грішми. Одна невістка взяла з собою торбинку на гроші, друга взяла торбинку й третя прийшла з торбинкою. Сини, небіжчика принесли ключ. Розімкнули залізну скриньку, а там повно череп'я і папір. Вони думали, що заповіт і читають. А там написано: «Дякую вам, сини дорогі, що я з вами добре віку дожив».

Поставали усі навколо скриньки і стоять — не знають, що сказати.

Чудо-груша

Жив на світі один бідний чоловік. Тільки й багатства в нього було, що дітки. Була ще в них і корівка, але така вже вона стара була, одні кості та шкура. Ні телят, ні молока вже від неї не було. Вже не раз люди казали йому, щоб зарізав її, та діти хоч кістку якусь обгризуть.

— Ні,— говорить він,— я цього не зроблю, стільки років годувала нас, а тепер її різать та їсти, нехай уже від своєї смерті гине.

А корівка вже й не встає. Підійшов він до неї та й говорить, як з людиною, оплакує її, що вже скоро не стане її, як погано їм буде без неї. Чухає, ласкає її. Коли чує, корова заговорила до нього людською мовою. Каже:

— Добрий мій хазяїне, спасибі тобі за все, за ласку, за те, що ти жалієш мене, не зарізав, а даєш мені від своєї смерті вмерти. Тепер же ти послухай мене і зроби так, як я кажу. Коли мене не стане, візьми мене закопай у себе біля хати під вікном, а там побачиш, що буде.

Так він і зробив, як корівка казала. Закопав під вікном, землю розрівняв. На третій день бачить, що на тому місці, де закопана корова, росте якесь дерево. З кожним днем все більшає і більшає. За весну виросла велика груша. Зацвіла, а на осінь і груші вродили. Так рясно. А які груші! Здорові та гарні, а добрі вже які! Таких груш ще ніхто не бачив. Посмакували вони грушами, сусідів пригостили. Тоді хазяїн каже, що треба ще й пана грушами угостити. Бо пан у них був добрий, не такий, як інші, що з людей знущаються. Поніс він до пана цілий кошик груш. У пана якраз були гості — інші пани.

Побачили такі груші, а як покуштували, то й кажуть:

— Це чудо, а не груші. Таких груш у світі нема.

Питає пан:

— Де такі груші ростуть?

Розказав чоловік панові все про корову. Всі здивувались. Пан тоді каже:

— Дам я тобі корову, нехай твої діти молоко їдять.

Веде чоловік корову додому радий-радісінкий. Зустрічає його один багач, питає, де корову взяв. Розказав чоловік і багатому, як йому пан корову подарував. Не вірить той. Захотів сам побачити грушу. А як побачив та покуштував груш, то від заздрості мало не лопне. А тут пани привітали груші куплять. Гарні гроші дають за груші.

Є вже в бідного і молоко, і гроші. А багач злує¹, місця собі не знаходить, що в бідного така груша є.

«Як у мене нема, то і в тебе не буде»,— подумав він.

Діждались ночі, нагострив він сокиру добре і пішов грушу рубать. Думає: «Зрубаю, а тоді груші обірву». Як розмахнувся, з усієї сили вдарив по груші, а груша була дуже тверда. Як відлетить сокира, та цюкнула його по нозі. Перерубала йому вени й кістку зачепила. Від болю він знепритомнів, упав під грушею.

А хазяїн чув, як щось бухнуло, виглянув у вікно і побачив, що хтось лежить біля груші. Вийшов з хати подивитись. Побіг людей покликав, по лікаря послав. Зійшлися люди, побачили, що багач сам собі накоїв. Комусь зло робив, а воно обернулось проти нього. Поки лікаря діждались, багач кров'ю зійшов, і вже ніхто його не міг врятувати. Ніхто і не жалів його, кажуть, що зробив, те й одержав.

А груша росла собі, кожний рік врожай добрий давала. Хазяїн і продавав груші, і роздавав. Уже він не був бідний, як раніше, мав добро сам і з іншими ділився. А люди шанували його.

На цьому казці кінець, а хто слухав — молодець.

Злидні

Були собі два брати: багатий і бідний. Бідний був столяр і майстер добрий, тільки якось йому не велося: і хата була згоріла, і корова здохла, і сам якось гемблем руку покалічив, довго потім робити не міг, і з дітей все було хтось хорує, а дітей цілу купу мав. Отже, як не пильнував роботи, а з бід не вилазив; часом і шматка хліба в хаті не було.

¹ Злує — злиться.

А в багатого брата дітей не було, тільки він та жінка; а поля і худоби доволі було, бо все йому щастило: і хліб родився, скот плодився, мав він що з'їсти і пити, в що взутися і в чому походити. Проте він бідному братові ні в чім не допомагав, а бідний і не просив у нього, все намагався заробити сам, до багатого брата мало й ходив, хіба що на великі свята.

Надійшло Різдво, і трапилось бідному братові, що саме на Кутю не було в хаті ані що зварити, ані чим посолити; та й хліба за два дні в хаті не бачили. Плачуть голодні діти на печі, хлипає жінка в кутку, а далі й каже чоловікові:

— Ти б хоч до брата сходиш, може б, він тобі що на свята дав.

Подумав бідний брат та й пішов.

Прийшов він до багатого брата, а в того таке печуть, таке варять — на святую Вечерю гостей сподіваються. Привітався гість до хазяїна, поздоровив його з Кутею та й каже:

— У тебе, братику, стільки всього печуть та варять, може б, ти моїм дітям щось передав, бо вже два дні, як у хаті хліба не бачили.

А багатий відповідає:

— Я б тобі дав, так багато гостей на вечерю чекаю. Ану, як чогось не стане? Соромно мені буде, гості в мене все знатні, не можу тебе з ними за стіл посадить. Хіба стань отам, за дверима, постій, поки гості роз'їдуться, тоді, як щось зостанеться, я тобі дам.

Гірко стало бідному братові, хотів мовчки з хати вийти, та згадав, як чекають дома голодні діти, і зостався. Став за дверима і тихесенько простояв цілий вечір; голодний слухав, як п'ють і їдять, регочуться і співають братові гості.

Пізно скінчилася гостина, і, як уже всі розійшлися, ви-йшов бідний брат з-за дверей та й каже:

— Вже всі твої гості, брате, напились і наїлись, дай же щось і моїм дітям.

А багатий відповідає:

— Мої гості багато всього спожили, мало мені з жінкою на свята лишили; нічого не можу тобі дати, бо мені мало буде.

Заплакав бідний брат та й каже:

— Дай же мені хоч чогось випити, бо не дійду додому.

— А там, — каже багатий, — діжка в сінях стоїть; візьми кухлик та й нац'єшся.

Взяв бідний брат кухлик, пішов у сіни, набрав з діжки, сьорбнув, думав, що вино яке, а то простісінська вода. Випив він тієї води, і так йому досадно стало!

Пішов він полем додому та з горя й заспівав. І чує, ніби хтось йому підспівує. І так багато їх співає і все тоненькими голосами. Оглянувся — нема нікого: місяць світить, сніг на полі. Почав співати — знову хтось підтягає. «Невже я з тієї води випився?» — думає бідолаха, а далі й питає:

— Хто це мені підспівує?

А воно тоненько відповідає:

— Ми.

— Хто ж ви такі?

— Ми — злидні.

— А які ж ви, злидні, що я вас не бачу?

— Ти нас не бачиш, а ми в тебе живемо і ніколи тебе не кидаємо, куди ти, туди й ми.

— А що ж ви у мене робите?

— А ми тобі все шкодимо, щоб ти ніколи не розжився. Як стружеш — ми руку тобі підбиваємо, щоб ти дошку зіпсував або руку скалічив; а як продаєш — ціну купцям шепсують, щоб дешевше давали, а як купуєш — ціну набиваємо. Ми тобі корів зморили і хату спалили, і діти твої від нас хорують.

— І довго ж ви зо мною житимете?

— До самої смерті, — кажуть, — а як помреш, то й у труну з тобою ляжемо.

— І в труну ляжете зо мною? — перепитує бідний брат.

— Авжеж, ляжемо, — відповідають.

Перестав він співати, іде мовчки, а сам щось думає. Як прийшов додому, хоч пізно було, а діти не спали, дожидали батька з гостинцем; так і обсіли його, заглядають у кишені, що приніс, питають.

Розказав він їм, як йому в брата було, та й каже:

— Світи, жінко, каганця, буду я дошки стругати та труну робити, бо надумався я уже вмирати; однаково на вас не зароблю, може, вам без мене краще буде.

Як почувла те жінка, та в плач! А діти за нею, просять батька покинути свої вигадки та спати лягати. Не слухає він нікого, замкнувся в столярні та труну майструє, а далі й питає:

— Ви, злидні, тут?

— Тут,— кажуть.

— Чи й ви за мною в труну полізете?

— Аякже,— кажуть,— поліземо.

От зробив він міцну дубову труну і віко до неї, прикрутив до віка гвинти та й каже:

— Злидні, ану, лізьте в труну та перевірте, чи добре віко до труни пасує: як добре, то й я до вас лягатиму.

— Гаразд,— кажуть злидні.

Зачекав трохи бідний брат та й питає:

— Що, злидні, влізли?

— Влізли.

— Чи всі ж ви влізли? Може, хто ще в хаті zostався?

— Ні,— кажуть.— Ми всі тут.

— Ну, то пильнуйте, чи добре віко до труни пристає.

Та й закрутив гвинти. А злидні з труни пищать:

— Ой, темно! Ой, душно!

— Пильнуйте! — гукає він до них. — Може, десь у труні ще якась щілина лишилась?

— Немає,— кажуть злидні. — Відкручуй уже віко та лягай і ти до нас.

— Ні,— каже бідний брат,— досить уже з мене вас, полежите ви й без мене!

Та швидше за труну та з хати, схопив лопату та в ліс подався; жінці й дітям за собою йти строго наказав.

Плачуть бідні діти, думають, що батько збожеволів з горя. А він далеко в лісі глибоку яму викопав, туди труну із злиднями спустив, землею засипав, затоптав і снігом прикидав, щоб на весну і знаку не лишилось. Тоді вернувся додому такий радий.

— Не плачте,— каже до родини.— Може, тепер вже жити будемо!

І справді стали вони з того часу жити. Перестали діти хорувати, заробітки стали добрі, і за рік бідний брат так розжився, що нову хату поставив, коня і корову купив.

А тут якось проїжджав через їхнє село багатий брат та й заїхав до бідного брата подивитись, чи не помер той уже з голоду. Дивиться — а в того хата нова, і на подвір'ї хазяйство є. Здивувався він, і заздрощі його взяли, що вже й у брата, як у людей. Іде він до братової хати, щоб розпитати, звідки це. Привітав бідний брат гостя як годиться, поставив йому їсти й пити, а як той дуже став допитуватись, звідки

бідний розжився, то й розказав йому все по правді. І присікався до нього багатий брат.

— Покажи та й покажи, де ти злидні закопав.

Поїхав з ним бідний брат у ліс та й показав, де труна закопана. Запримітив багатий це місце, а потім вернувся сюди, викопав труну і відчинив віко.

— Чи ви ще живі, злидні? — питає.

— Живі, але трохи вже не загинули,— ледве чутно відповідають вони.

— Ну, то йдіть до мого брата, він без вас розжився, зробіть його знову старцем.

— Е, ні,— кажуть злидні,— ми до нього не підемо, він недобрий чоловік, закопав нас тут; а ти добрий, відкопав нас, ми до тебе підемо.

Злякався багач, те почувши, кинувся втікати, та хоч як швидко він біг, злидні разом з ним до хати прийшли.

І зазнав він тепер братової долі: хазяйство все прахом пішло, худоба виздохала, поле перестало родити; і багатий брат так зубожів, що до бідного брата просити хліба ходив. А той розживався і далі, а братові і бідним усе поміч давав.

Про трьох братів-гайворонів

Було де не було, в сімдесят сьомій столиці, за гарячим, за димним морем. Був один чоловік, і була одна баба. Бідно вони собі жили, але до церкви ходили. А трьох синів мали. Та то такі були, що їх завжди били. Щодня били. Мати часто брала прута і так їх била, що вони йойчили, але їм як нічого й не було.

Якось ішла до церкви, зайшла до стайні і курці притисла голову, та й взяла обпатрала її і давай варити... Та й каже:

— Хлопці, най тут огонь горить, най вариться. Як ми прийдемо з церкви, то будемо їсти.

— Добре, мамо, добре.

Пішла вона до церкви, курка почала кипіти. Тут їм запахло. Та й старший пішов та й піймав за лапку, та й витяг із курки лапку. Почав їсти крадькома. Ті прибігли:

— Дай і нам, бо як ні, то розкажемо мамі.

Але як уже тієї лапки не було, то мусили другу виїняти. Витягли й другу — вже нема нічого. А їм то посмакувало. То вже і крила вибрали. Та й сам кістак із курки залишився.

Ну, добре. Прийшла мати. Вони лиш чекають, що буде. А то колись так було, як мати проклене діти, то так і буде. То Бог скасував, бо тепер такого нема, бо стільки тепер клянуть — йо-йой — та люди би камінням усі поставали.

Ну, та мати прийшла, та й поклати миску, бо то колись усе до однієї миски клали, і так усі йшли їсти. Поклати миску і виймає курку, а на ній немає ні крил, ні лапок.

— Хлопці, то хто з вас поїв?

— Ми — ні.

А найменший каже:

— То Янко лапку з'їв, а нам не дав, то ми крила поїли.

А мати каже:

— Бодай з вас гайворони стали, щоб ви із себе тіло скубли!

Ті й поставали гайворонами, хмару збили — пішли! Але як вони видетіли, вона злякалася, бо матері вже було жаль, що так їх проклала, але то вже було пізно.

Прийшов газда додому:

— Та де ж ті хлопці?

— Але, чоловіче, вони з'їли крила й лапи з курки, а я їх проклала, щоб стали гайворонами. Вони й полинули — гайворонами стали.

— Ой, та ти, шалена. Та хіба на курці світ стояв? А ти трьох синів занапастила.

— Ну, та що тепер зі мною зробити, старий?

І так було, пройшло багато часу, років, та й раз завагітніла жінка. Ну, будуть мати хоч одну дитину. Та й народилося у них дівча. Дали їй ім'я Зузка. Йой, так радіють, так доглядають, купують по три рази на день, причісують. І так дівча стало рости, як із води. Як вже їй було п'ять років, вже добре ходила, вже їм співала по хижі. Як вже їй було шість років, вже й хижу замітала. Але далі, далі дівча допомагає матері. Але пішло воно поміж діти, та й бачить — кожне дівча має свого брата. А їй і стало жаль, що вона не має ні брата, нікого, тільки сама. Прийшла додому та й плаче.

— Та чом ти, дитино, плачеш?

— А де б я, мамко, не плакала? Коли усі діти мають братів, а я не маю.

— Нічого, нічого, дитино, — і стара почала плакати, але не сказала нічого.

Другого дня пішла між дітей та й почала плакати. А діти її питають, чого вона плаче.

— Та того, що я не маю братів.

— Ой, мала ти аж трьох, та стали гайворонами.

Вона біжить додому. Прийшла додому:

— Ой, мамко, та ви мені не казали, а я мала трьох братів, але вони стали гайворонами.

— Стали, дитино, стали. Я їх проклала, і пішли світом.

— Йой, мамко, я мушу іти за ними, щоб їх знайти.

— Та де ти, дитино, те знайдеш?

— Але я піду.

Але що сталося? Вона взяла хліб і йде. Іде вона, іде і йде, та й іде, та й іде, та й іде, та й прийшла у ліс до однієї хижі, а то Іжужбаба¹ там була. Та й постукала до дверей, увійшла.

— Добрий день, бабко.

— Добрий день, дочко. Ну, якби мене так не привітала, то ворон кості б твої не зібрав, так би була й тебе рознесла. Куди ти йдеш?

— Та йду, бабко, чи не взяли б ви мене служити.

— Гей, — каже, — як будеш добре робити, добре тобі заплачу і добре тобі буде.

Ну і стала вона до роботи. Носить дрова, тріски, води принесе, постелі вистелить, замітає, картоплі наобирає, так як домашня газдиня. І так почала баба її питати:

— Та де ти, дитинко, взялася?

— Ой, бабусю, якби ви мені порадили. Я мала трьох братів, а вони стали гайворонами, а я іду за ними.

— Ой, я їх кожен день бачу, — Іжужбаба каже.

— Та де?

— Та в тій горі, але туди ніхто не годе дістатися, — каже. — Але ти служила рік добре, то я тобі дам таку драбинку. На два метри. А як прийдеш, дитинко, там під ту гору, а будеш витягувати ту драбинку і драбинка витягнеться аж до хмар. А хмари відчинені, то увійдеш туди.

¹ Іжужбаба (чеський і словацький образ) — в українському фольклорі — баба-яга, відьма.

Вона подякувала бабі. Прийшла до тієї гори, поставила драбинку на скалу, почала витягувати. Витягувала, витягувала, і витягнула драбинку аж до хмар. І вона увійшла до хати за хмарами, а там три мисочки, повні поливки. Вона була голодна та й узяла з однієї мисочки з п'ять ложечок і пішла сховалася.

Тут прийшли гайворони, посідали коло тих мисочок.
— Ей,— каже молодший,— хтось з моєї мисочки од'їв.
— Але,— каже середній,— то як несли, то вилялось.
— Неправда, бо завжди була повна, а тепер, бачите, скільки тут не вистачає.

Ну, поїли, та й нічого. Та й поприбирали, пішли. Але ввечері і для неї приніс хтось мисочку. Та вона не бачила, хто приніс. Вона швидко зі своєї виїла і взяла з іншої п'ять ложечок. Як це зробила, порожня мисочка зникла, бо хтось її взяв. Стала вона за дверима і слухає.

Як прийшли гайворони, сіли за стіл.

— Ей,— каже середній,— правду ти, брате, казав. Видиш, уже хтось із моєї мисочки їв. Тут хтось є.

Старший і каже:

— Ви, шалені, та хто тут вийде на таку гору, коли й муси сюди важко долетіти.

Але нічого. Поїли, переспали, вранці зібралися і пішли.

Як вони пішли, поспів обід, принесли їжу і для неї. Вона поїла — мисочка зникла. Та й із старшого мисочки над'їла, так із п'ять ложечок взяла. Стала за дверима та й слухає.

Прийшли гайворони.

— Ей,— каже старший,— браття, правду ви казали. Тут хтось має бути. Пішли подивимось.

Пішли дивитись, шукають, прийшли за двері, а вона там стоїть.

— Йой, та хто ти?

— Та я ваша сестричка.

— А як ти сюди, сестричко, вийшла?

— Я плакала перед матір'ю, бо хотіла бачити своїх братиків, та вас мама прокляла, щоб ви такими птахами зробилися.

— Але бачиш, сестро. Провинилися ми, самі знаємо. Не треба було цього робити, що ми зробили, то нас мама й прокляла.

— Йой, та як би вас одкупити од тих гайворонів?

А старший каже:

— Ти б змогла нас одкупити.

— Та як?

— Та мусила б бути один рік німою, щоб ні з ким не говорити. То ми тоді не будемо гайворонами.

— Йой, то я зможу!

Ну, вони й взяли, знесли її в долину, а там при дорозі був один бук, а в нім таке дупло було. То взяли та й посадили її до того бука, зробили таку діру, щоб їй їсти туди носити. І думають брати, чи ж сестра буде цілий рік німою.

Як вона там сидить, на третій день їде король в колясці. А був він нежонатий.

Як під'їхали коні до того бука, почали фуркати, але не ступлять далі — бояться. Король зійшов — не бачить нічого. Ходить довкола, не видно нічого. А коні не йдуть. А дивиться — та й побачив, як вона виглядала звідти. От він як побачив, взяв з тієї діри витягнув дівчину. А то така гарна дівчина була, що око не чуло, ухо не виділо, така гарна. «Йой,— так собі думав,— те вже це буде моя жінка». Почав до неї говорити, а вона нічого. Ну так що? Бере її додому. Думає собі: «Дарма, що вона німа, але я з нею жити буду». А він мав повариху Іжужбабу, король той.

Привів її додому, повариха тільки дивиться на неї. А король з нею оженився і живуть. Пожили так з пару місяців, та й вона зайшла в другий стан. Але королі мають між собою такі звички, що йдуть полювати. А то як прийде лист, то мусить іти. Якраз у той час, коли вона мала знайти, прийшов йому лист. Йой, так йому жаль! Але що? Просить повариху:

— Аби ти її доглядала. Напишеш мені листа, кого вона буде мати. І щоб вона не голодувала.

Каже повариха:

— Добре, добре.

А сама думає «Ти тільки їдь, я їй порядок знайду, що ти їй муситимеш вбити».

Породила королівна трьох хлопців. Як породила трьох хлопців, кожен хлопець мав зірку на чолі. Зірка була золота.

Повариха, як те побачила, то й хлопців кинула:

— Нате, гайворони.

Гайворони вхопили, пішли з дітками. А то були королівні браття. А повариха не знала. Вона думала, що гайворони

їх з'їдять. Як кинула, то пішла та взяла три кицьки та й поклала там коло неї. А королівна все бачила, та не може говорити, бо німа.

Їй написала повариха листа королю: «Ти бачиш, таку собі жінку знайшов: не досить, що німа, але породила не діти, а троє котенят».

А він собі думає: «Ну, то може статися. Але їх доглядайте. Ті котенята не побийте. Я хочу бачити ті діти».

Прийшов він додому, бачить котенята. Ну, подивився на котенят і нічого. Він їх годує. Та прийшло знов так, що королівна знов невдовзі породила хлопця із золотим волоссям. Як породила, король дуже зрадів.

Радів дуже король, ліг спати, а відьма прийшла та ту дитину задушила, а королівні уста кров'ю обмастила, ніби вона задушила.

Встав рано король, найперше дивиться на дитину — дитина нежива, а жінка в крові. Тоді він розгнівався і скликав міністрів, щоб спитати, що з жінкою зробити.

А ті їй кажуть:

— Але ми з нею не живемо, ти бачиш сам, що.

— Вона троє котенят породила, тепер того хлопця задушила, бо бачте, що в крові.

— Ну, то роби з нею, що знаєш.

— А, — каже один міністр, — краще було б, аби її спалити.

Король погодився:

— Правду кажеш.

Ну, на одну гору наносили хмизу, наклали — будуть її палити. Але уже рік доходить, уже вийде термін, що вона мала бути німою.

Вивели її туди, поклали на той хмиз. І підпалили.

Почало куритися вже довкола ніг, вже полум'я, вогонь почав підступати до неї, тоді гайворони прилетіли, принесли всі чотири хлопчики живими.

— Вже можеш, сестро, говорити.

Тоді її зняли з хмизу, а сестра почала плакати, бо то їжубаба все робила; вона бачила, але німа була, не могла говорити.

Тоді взяли бабу знищили, а королівна живе з королем. Прийшов до Кожуховець та й приповідці кінець.

Про царя та бідного чоловіка

В одній маленькій державі жив собі король і королева. І він дуже знущався з людей. Заробітків людям не було ніяких, ні заводів, ні фабрик. Але робили коло землі і мали собі на життя, та все в них забирав король...

Іде якось той король лісом. Дивиться — гарна поляна, джерельна вода. Гарно, чисто. Дав король знак, що тут буде обідати. А де не взявся бідний чоловік. Вояки його обступили кругом, ведуть до короля. Король каже:

— Де ти взявся? Почому данини не даєш?

А той чоловік був у такій сорочці, що латка на латці. Скидає її і каже королеві:

— На!

І почав його ганьбити:

— До чого ти державу довів! З тебе такий керівник, як із псячого хвоста сито. Та тобі свині пасти, а не державою керувати...

Король дуже обурився.

— Скарати!

— Почекай. Я у твоїх руках, ви ще мене встигнете скарати.

Закували його за ший в ланцюг. А чоловік каже до короля:

— Ти маєш за людей великий гріх. Коли приїдеш додому, дуже тебе будуть стрічати з музикою, з квітами, бо народиться у тебе син. Та не будеш мати з нього радості, доки не даси людям землі, зерна, щоб сіяли й орали.

Подумав, подумав король та й відпустив чоловіка.

От приїхав додому король, а в нього — син.

Ось вже тій дитині рік минуло, два, п'ять, а воно — ніби тепер вродилося — ні на міліметр не виросло.

І тоді згадав король, що йому той бідний чоловік казав. І каже до своїх міністрів, підміністрів:

— Дайте людям землі, коней, реманенту, щоб вони сіяли й орали.

Дав людям землі, коней, плугів, возів. І тоді той хлопець

почав рости. І що рік — то на метр виростає. Пройшло 25 років, і він виріс на 25 метрів. Збудував йому король хату, пошив на нього костюм, зробив драбинку, щоб коло нього ходити. А той син каже:

— Батьку, може, я піду і знайду собі яку дівчину. Бо тут — то суха, як бадилля, то зажиріла, то косоока, то зуби на сонці сушить — нема пари.

Пішов у світ. Ходив-ходив і баче — якась гора. Виліз на неї — далеко-далеко блищить озеро. Пішов до нього, бачить — люди. Чоловік сіті ладить по рибу, дівчина латає блузку, а мама рибу чистить. Глянув на дівчину і дуже собі сподобав. Каже до батьків:

— Оддайте мені.

То була Олена.

Поговорила мама з дочкою і каже:

— Ніхто до нас тут не ходить. Бери, доню, йди за нього. Що то маєш сидіти в дівках?

Отак подумали та й погодились. І хоче той хлопець взяти її на руки. Як же її взяти? Тож 25 метрів! Якось взяв. А вона проситься:

— Хоч не кинь мене!

Взяв він її і гайда до батька-короля.

Купив їй гарне плаття, костюмчик, туфлі. Король і королева дуже раді, що син знайшов собі таку гарну дівчину. Але що ж то робити, що він аж під небо — двадцять п'ять метрів. Король каже:

— Треба повінчати. Бо ще чого доброго дівка втече.

А вона каже:

— Весілля не буде, поки не приведете батьків, маму і тата, щоб бачили, як я шлюб беру.

Король довго не роздумував. Послав чотири козаки і карету по тих людей. Одягли їх, а тоді до короля. Почалося тее весілля, дуже весело: музика грає, п'ють, гуляють. Тепер молодий хоче провести молоду по королівському саду, показати. Пішли вони в сад. А там стоїть гірка, а з тієї гірки тече вода. Він підняв молоду на руки і висадив на тую гірку. А вона каже:

— Скидай з себе сорочку і костюм. Я помию тобі голову.

А мама дала їй зілля. Ізмила вона йому тим зіллям голову, а він все меншим робиться і меншим. І зробився таким, що один метр і сімдесят п'ять сантиметрів. А вона оббігла тую

гірку, взяла тую сорочку і костюм, запалила. Воно все згоріло.

Вертають в палац до короля. Вартові не пускають їх, бо то був царевич великий, а тепер малий. Але якось викликали того короля. О, той врадувався, що його син став нормальним, акуратним чоловіком. І давай знову робити гості і тут же й свати є. І пізнав він свого свата, у нього була з лівого боку коло вуха родимка. То був той чоловік, що навів його на путь. Дав йому король землі. І той став жити. А сина наставив на короля. І я там був, мед-пиво пив, по бороді текло, а в рот не попадало. Отак во!

Про бідного багача

Жив бідний чоловік. Ліг він якось спати, та не міг заснути. Лежав і думав: «Чому бідним тяжко на світі жити? Чому багаті забирають гроші від бідних людей? У одного багатство, маєток, і він ще відбирає гроші від бідних. Якби я був багатцем, то не так би жив. Я би і сам жив, і іншим би давав». Коли він так думав, почув якийсь голос:

— Бери гаманець і будеш багатим. У ньому лише один золотий, але як ти його візьмеш, то відразу появиться другий. Набери, скільки хочеш, і кинь гаманець у ріку. Доки не кинеш гаманець, не можеш нікому дати ні один золотий, бо всі твої гроші стануть черепками.

Мало не здурів той чоловік від радості, коли запалив світло і увидів на столі гаманець. Узяв один золотий, а на його місці видить другий. Почав тягнути гроші, думаючи: «До ранку натягну стільки золота, що буде і мені, і другим людям. А вже тоді вержу гаманець у ріку».

Та вранці подумав собі: «Велика купка грошей, айбо чому ще одну таку купку не натягнути за один день. Буде мені, буде й людям». Айбо коли прийшов вечір, жаль стало метати гаманець у ріку. Подумав, що зробить се вранці. Не спав цілу ніч і тягнув гроші із гаманця.

Вранці захотів дуже їсти. У хижі нічого не було, а купити

не міг, бо всі гроші стануть черепками. Кинути гаманець у ріку і того ранку пошкодував.

Так пройшов тиждень. Чоловік від голоду заслаб, айбо з гаманцем жаль йому розлучитися. «Хто би грошам не радий?» — думає собі.

Коли дуже зголоднів, поніс гаманець до води. Та не кинув його. Пошкодував. І знову вернувся до хижі і почав тягнути золоті монети. Так і умер з гаманцем у руках серед великих куп золота. Ні собі, ні другим людям добра не зробив. Золото засліплює людей, робить їх зажерливими і нещасними.

На сьому казці кінець.

Щастя саме не приходить

Жили два сусіди. У одного був син Роман, а в другого дочка Зіна. Дуже дружно жили вони між собою. Діти разом росли, були дружними між собою, а коли вирости, то покохались по-справжньому. Уже і весілля малось бути, та трапилось велике горе. Зіна раптово осліпла. Ніхто не знав, звідки це воно взялося таке лихо. Яке вже тут весілля, коли і світ не милий. Батьки Зіни від горя скоро померли. Залишилася Зіна круглою сиротою та ще й сліпою. Якби не Роман та його батьки, покінчила б із таким життям. Поховали вони і батьків, і Зіну доглядають як рідну. Але ж Зіна все одно не живе, а мучиться. Став Роман їй говорити, що дарма, що вона не бачить, а він її любить і хоче взяти за жінку. Але Зіна і слухати не хотіла про це.

— Яка з мене буде жінка?

От надумав Роман піти до ворожки, poradитись, може, вона щось допоможе. Ворожка жила в їхньому селі. Пішов він до неї. З відкритого вікна почув гомін. Зрозумів, що в неї гості.

«Як невчасно я прийшов», — подумав він. Хотів іти назад, та почув такі слова, що змусили його послухати. Ворожка розказувала про Романа і Зіну. Радісно сміючись, вона розповідала, як зробила Зіну сліпою. Аж остовпів Роман під

хатою, коли таке почув. Зрозумів, що це зібрались всі відьми та ворожки і хвастаються, хто кому що зробив. Чує, один питає:

— А як далі буде з нею, колись буде вона бачить чи ні?
А ворожка каже:

— Тільки одна фея з підземного царства може допомогти їй, а більше ніхто. А до підземного царства дуже далеко. Пішки йти десять років. Ще ніхто ніколи туди не доходив!

Почув це Роман і з тим пішов додому. Нікому не розказував він про те, що почув від ворожки.

Каже він батькам, що йде у світ шукати того, хто зможе допомогти Зіні. Попросив батьків, щоб Зіну забрали до себе. Може, він не скоро повернеться. Взяв харчів у торбу, а в пазуху взяв маленький вузлик з пшеницею і другий з рідною землею. Попрощався та й пішов, куди передом стояв.

Вже цілий рік Романа нема. Журяться вони за ним, ждуть. Зіна так змучилася, що зовсім злягла, бідна. Бачать батьки, що скоро і її не стане.

А Роман не одну пару постолів стоптав, ходячи. Десять трохи підробить на харчі, а то і так добрі люди давали. У лісі з лука якогось звірка заб'є, викреше кресалом вогонь, спече на огні. Одного разу йшов він лісом і натрапив на людей. Сиділи вони купою, тісно тулячись одне до одного. Розбалакався він з ними. Виявилось, що це лісові люди, все життя живуть у лісі. Вони можуть з однієї пшеничини наробити багато всякої їжі і напоїв. Зимою вони мучаться від холоду, буває, замерзають на смерть, але вони вміють оживляти один одного. Так і живуть.

Каже їм Роман:

— Я навчу вас вогонь добувати, а ви мене навчіть того, що вмієте.

Розпалив їм вогнище. Вони подивувались, а нагрілись біля вогнища — повеселіли. Навчили вони Романа і їжу з однієї пшеничини готувати, і мертвих оживляти.

Віддав їм за це Роман кресало, а вони йому чарівного камінця дали.

Пішов Роман далі.

Йшов, йшов, стомився, сів трохи відпочити. Наробив їжі з пшениці (половину її він оддав лісовикам). Сів, обідає. Коли бачить — прилетіли дві голубки, посідали недалеко та й дивляться на нього. Хотів він кинути голубкам щось

поїсти, коли де не взявся орел і теж сів недалеко. Зрозумів Роман, що орел полює за голубками, взяв лук, щоб убить орла.

Вмить орел кинувся на голубку, вхопив її, але не злетів, бо Роман вчасно вистрілив і попав йому в голову. Орел мертво повалився на землю, не випускаючи голубку з кігтів.

Визволив Роман голубку, але вона була мертва. Оглянувся Роман і побачив біля себе молоду красиву дівчину. Взяла вона голубку, поцілувала і гірко заплакала. Коли трохи заспокоїлась, каже йому:

— Це моя сестра. Ми дочки заморського царя. Лютий чарівник давно полює за нами. Ми втекли від нього і залетіли аж сюди, дуже далеко від дому. І от таке горе зробилося.

Тоді Роман згадав, як його лісові люди вчили оживляти мертвих. Взяв він чарівний камінець, поводить ним по голубці, сказав чарівні слова, і голубка відкрила очі. Потім стрепенулась і зробилась дівчиною. Такою ж, як і перша. Пораділи вони. Стали дівчата дякувати Роману. Розповів він їм і про себе, куди і чого йде. Кажуть дівчата:

— Треба тобі до нашого батька, він тобі допоможе. Щоб йти пішки — це п'ять років треба, а ми тебе зробимо голубом і полетимо разом.

Стали його перетворювати, а нічого не виходить. Питають:

— Що в тебе є таке з речей?

Показав він їм вузлики з пшеницею і з рідною землею.

— Треба це викинути, — кажуть вони.

— Ні, я не викину це ніколи!

Тоді порадилися вони і зробили його птахом, а вузлики прив'язали йому на спину. Самі теж зробились голубками і полетіли.

День і ніч вони летіли, не спочиваючи, нарешті прилетіли додому. Цар-батько дуже дякував Романові за дочок. Розказав йому, як дійти в підземне царство.

— Пішки, — каже, — три роки йти, а птахом і за день долетиш. Чуть сонце зійде, ти вилітай і лети прямо до сонця. Увесь час до сонця, а якщо воно сховається, то знай, що ти в підземному царстві. Сядеш на землю, підскачеш три рази і станеш знову таким, як був.

Подякував Роман за все. Зробили його птахом, з вузликами своїми полетів він у свою дорогу.

Все сталося так, як казав йому заморський цар. Сів він у підземному царстві, зробився Романом, так із своїми вузликами на спині пішов шукати царицю підземного царства. Не довго й шукав, бо вона сама йшла йому назустріч. Поклонився він їй низенько і розповів про своє горе.

— А скільки років ти йшов до мене? — питає цариця. Розповів Роман про голуба і як прилетів сюди птахом.

— А що то за вузлики у тебе на спині? — питає цариця. І про це розповів їй Роман.

— Неси ж, — каже вона, — ці вузлики назад додому і обсиפש свою кохану цією пшеницею і землею. Тоді вона знову буде здоровою. Тільки поспішай, бо вона ледве жива.

Роман зажурився. Тут підійшли до нього два молодих хлопці. Такі гарні, як намальовані.

— Це, — каже вона, — мої сини. Хочу, щоб вони заморських сестер за себе взяли. Поведи їх до сестер.

Поробились усі хлопці орлами і полетіли. Як зустрілись підземні царевичі з сестрами-голубками, відразу ж покохались. Стали відразу весілля гулять, а Роман додому поспішає.

Так орлом і прилетів у двір. Зайшов у хату, а його кохана уже мертва. Збиралися вже поряджати її. Взяв Роман камінця, оживив Зіну, а коли ще й обсилав її пшеницею та землею, вона відразу ж стала здоровою. Побачила Романа і заплакала від радості.

— А мені, — каже, — ворожка сказала, що тебе вже нема живого. Я теж не могла так жити.

Тоді розказав Роман усе про ворожку, що це вона їм такого горя наробила. Розказав про все, що було з ним у дорозі і де він бував. Тоді люди пішли до ворожки-відьми і прогнали її геть із села.

А Роман із Зіною жили щасливо. Своїм дітям наказували, щоб любили святий хліб і рідну землю, бо дорожчого нема нічого у житті, вони і сліпого роблять зрячим.

Золотий ведмідь

Був, де не був, був раз один цар. Сей цар мав трьох синів та й такий город, що в один день зійшла золота морква, вночі вистигла, а на другий день все було украдено. Ніколи не годен був узнати цар, хто то міг звідти украсти? Даремно давав туди солдат, аби вартували, — ніколи не годні були увартувати. Ось прийшла до царя одна циганка і каже:

— Пресвітлий царю, я вам усю правду скажу.

І циганка йому стала казати, що ту золоту моркву, що у його городі є, ніхто не годен увартувати, і того злодія, що її краде, лиш один із його трьох синів — хоть котрий. Цар заплатив циганці добре, а циганка одкланялася і пішла.

Тут цар закликав свого найстаршого сина і каже йому:

— Сине, іди ти у город моркву вартувати.

Ізобразився найстарший син і пішов. Набрив собі солонини, вина і всього, що лиш йому було треба на одну ніч, і пушку і узяв із собою.

Прийшов у город, сів собі, вийняв солонину, хліб і вино, та їсть, та й п'є. Ось прийшла до нього мишка і каже:

— Дай мені мало їсти із того, що ти їси.

Він устав та копнув мишку так, що та далеко фиркнула, і мишка утекла од нього, пішла собі, плачучи.

Коло півночі задув на нього дуже тепленький вітер, од котрого він заснув дуже глибоким сном. Пробудився на зорі і видить, що золота морква уся поїдена. З тим зібрався звідти і пішов додому.

На другу ніч пішов середущий. І до того прийшла мишка, просила їсти у нього, а він її копнув так, що далеко фиркнула. Заснув і він коло півночі і так не увартував моркви.

Каже на третю ніч найменший царю:

— Піду і я вартувати, ачей увартую.

— Іди ти, сине! Старші не годні були вартувати, а ти би годен? Ляж та спи!

¹ Пушка — тут: рушниця.

— Все ж я піду, няньку, ачей увартую.

— Ну, коли таку охоту маєш, то йди. Я і так добре знаю, що задарма будеш іти.

Узяв пушку, солонини, хліба і вина з собою та пішов на город. Сів собі там на одне місце, межі морквою, вийняв солонину, хліб і вино та почав їсти і помалу пити. Ось прийшла до нього мишка та просить у нього, аби їй дав мало їсти. Одразу дав їй солонини, хліба. Вона як поїла, то каже йому:

— Ну, тепер можеш лягти спати. Сюди ходить один золотий ведмідь, то той усю ту золоту моркву поїсть. Як він прийде, я укушу тебе за ухо, ти тоді схватися та відразу стріль — не дивись нічого, де він є, лиш як устанеш, то й стріль, ти його потрапиш.

І з тим мишка утекла. Ліг собі царів син спати і враз заснув. Коло півночі прийшла мишка, вкусила його за вухо, він пробудився і враз вистрілив. Як вистрілив, то попав у золотого ведмеда, але не забив його зовсім, лиш пострілив. Як розвиднілося, дивиться він — там, куди утікав золотий ведмідь, усюди кров була.

Враз прийшли його другі два брати, почали радитися, що іти би слідити — за слідом іти би, — куди пішов той золотий ведмідь. Пішли усі три, за слідом слідаючи. Ідуть, і ось прийшли до одної ями, тій ямі кінець на другому світі був, та туди й пішов золотий ведмідь.

Порадилися вони троє, що йти би одному на той світ узнати, де є той золотий ведмідь. Дали зробити один дуже довгий залізний ланцюг. Обізвався на це найстарший, що він піде. Спустили його крізь ту яму на той світ.

Чекають, чекають, а найстарший брат їм не вернувся із того світу. Пішов середущий — і той не вернувся.

Зібрався найменший, і той спустився на той світ. Як ізійшов донизу, іде одним полем, де ось увидів одну хижку. Зайшов до хижки і видить, що там дуже стара баба на печі сидить. Поклонився красно. Каже йому баба:

— Маєш щастя, синку, що так красно поклонився, бо якби був не поклонився, то була би із'їла тебе. Та й кажи, що шукаєш?

— Я, бабко, шукаю золотого ведмеда, чи не чули ви дещо про нього?

— Я, синку, уже геть багато років прожила, але про нього ніколи не чула, лиш тепер перший раз од тебе. На цю пля-

шечку, у цій пляшечці сила є, коли її вип'єш, то дуже велику силу будеш мати. Та й на цей золотий перстень; коли свиснеш у цей перстень, то на те дванадцять чортів прийде, і що їм накажеш, то все зроблять.

Він дуже красно подякував бабі за її подарунок і з тим пішов собі.

Іде, ось знову приходить до одної хижки.

Прийшов до хижки, а там ще старіша баба сиділа на печі. Зайшов до хижі і красно поклонився.

— Синку! Коли би був ти так красно мені не поклонився, то із'їла б була тебе. Кажи, що шукаєш в нашім краї?

— Я, бабко, шукаю золотого ведмеда, чи не чули ви про нього де?

— Я, синку, — каже йому баба, — ніколи про нього не чула, лиш тепер перший раз од тебе. Іди тепер та знову прийдеш до одної старої баби, до моєї сестри, поклонися їй красно, бо як не поклонися, то тебе з'їсть.

Дала йому одну скляночку — таку, що сила в ній була, та й один перстень — такий, що коли в нього свиснеш, то двадцять і чотири чорти прийдуть.

Одклонився бабі і пішов.

Іде, іде, ось прийшов знову до тієї баби, що йому та про неї казала. Зайшов до хижі, дуже красно поклонився. А ця баба така стара була, що кліпки їй із повіками були підперті. Каже йому баба:

— Коли б був ти, сине, так красно не поклонився мені, то з'їла була б тебе. Але тепер кажи, що ти шукаєш тут?

— Я, бабко, шукаю золотого ведмеда, чи не чули ви про нього де?

— Я, синку, чула десь про нього, але тепер не знаю, де є. На цю скляночку, у ній сила є; коли з неї вип'єш те, що там є, то багато сильніший будеш. Та й цей перстень на.

Узяв він те все од баби. Бабі подякував, а сам зібрався та йде. Іде й ось прийшов до одного мосту. Сей міст був із самих кіс зроблений, і на ньому дванадцять чортів билосся. Думає собі: як би перейти через міст? Коли ступить на нього, чорти його порубають. Ось видить, що іде одна панянка на однім возику — цей возик два пси тягли, — зайшли песики у болото там, та звідти не годні витягнути. Просить та панянка його, аби був такий добрий її возик із того болота якось витягнути. Прийшов він, ухопив возик і витягнув із

болота. Та панянка за те дала йому одну лодку і сказала йому, аби сів у неї, то перейде через той міст. Так він і зробив. Сів у лодку, і лодка його сама перенесла через той міст. Там він виліз із тої лодки, а лодка знову сама вернулася собі до тої панянки.

Ось іде далі, приходить до одного бритвляного мосту, а на тім мості двадцять чотири чорти билися. Думає він собі і тут, як би перейти через міст? Стане на нього — чорти бритвами порубають його на шматки. Ось видить, аж іде один возик; сей возик два пси тягнули, а у возику одна ще краща панянка сиділа. Зайшли пси із тим возиком у болото та не годні були витягнутися. Просить його панянка, аби ішов її якось витягнути із болота. Пішов, узяв і витягнув. Панянка дала йому знову і ця таку ладу, що його перенесла через міст. Вибрався звідти і йде далі.

Ось приходить до одної хижі, а у тій хижі шаркань¹ перебувала. Зайшов до хижі, а там одна прекрасна панянка їсти варила. А ця панянка — тієї третьої баби дівка була. (А ті дві перші — тих перших двох бабок дівки були.) Як він поклонився, каже йому та панянка:

— Утікайте звідси геть, бо прийде шаркань та вас загубить. Не одного уже вона тут загубила.

Ця панянка шаркані за служанку була.

— Хай іде, не боюся її! (А на той час шаркані не було дома.)

Нараз прибігає шаркань. Як переступила поріг та й каже:

— Тут десь грішна душа воняє.

Він підхопиться і каже:

— Я тут! — але вже випив одну скляночку сили.

Взялися боротися. Борються, та царський син переміг її. Взяла його шаркань просити, аби подарував їй життя, то розповість йому все, що лиш у світі є.

— Ну, — каже царський син, — скажи мені, де є золотий ведмідь.

— Та золотий ведмідь, — каже йому шаркань, — тепер дома є. Усе ходить в один город золоту моркву їсти, не знаю, як там його постріляли, то тепер дома, хворий і нікого не допускає к собі.

— А браття мої де?

¹ Шаркань — змія.

— Твої браття у мене, у комині вниз головою повішені, но лиш дай мені спокій, то їх оживлю.

— Ну, оживи їх, то дам тобі спокій.

Так шаркань помастила його братів живою мастю, од котрої вони ожили.

Тоді він зібрався і пішов до золотого ведмеда. Іде, та ось видить, що золотий ведмідь іде із молодими ведмедями. Як царського сина увидів, дуже сердитий став та каже йому:

— Ходи боротися!

Він тоді випив другу скляночку сили. І почав із ведмедем боротися. Борються, борються, но золотий ведмідь трохи зборював його. Тоді він свиснув у той перстень, що йому перша баба дала, прийшло дванадцять чортів і збороли ведмеда. Як його стягли, він взяв обідрав із нього кожу з золотою вовною.

Звідти вернувся, увиділа його шаркань, що вже вернувся, покликкала його знову, аби ішов з нею боротися. Він перед борінням випив третю скляночку сили. Борються вони, борються, але шаркань зборює його; свиснув він знову у той перший перстень, прибігло дванадцять чортів і помогли йому шаркань забити. Забивши шаркань, взяв собі і ту панянку, що у шаркані була. Найшов і другі дві панянки, ті, що йому допомогли через міст перейти, і так він зібрався з панянками та й із браттями своїми і пішли до тієї діри, що на другий світ вела.

Прийшли туди — спершу дав витягнути усі три панянки, далі пішов старший і середущий його брати, а він сам аж наслідок zostався. Як пустили за ним униз мотузку, він не сів, а прив'язав одного великого каменя. Та й щастя, що сам не сів, бо браття йому зрадили, бо мають вони одного родича нежонатого, то добра буде йому третя панянка, а цього брата їм якось би загубити.

Так вони тягнуть, тягнуть, коли до середини десь дотягнули, то звідти пустили мотузку із каменем. Упала на землю мотузка із каменем та на дрібний мак розсипалася. «Ну, — думає собі, — так би був я тепер пропав». Зібрався звідти та йде, і ось, ідучи, приходить йому на гадку другий перстень. Свиснув, прийшло до нього двадцять чотири чорти і кажуть:

— Що наказуєш, паце наш?

— Та наказую вам, — каже, — аби мені справили таку шапку, що коли на себе возьму, то аби мене не видно,

а один чобіт такий, що де хочу, там аби мене поніс, а одну шаблю таку, що скільки хочу, аби рубала.

Чорти зараз йому те все передали.

Натяг чобіт на ногу, шапку на голову, а саблю до себе припасував та каже:

— Чоботе, неси мене до мого няня!

Чобіт зараз його поніс. Прийшов туди, там уже свадьба стояла. Пішов до хижі та вперед усе обдивився, де що стоїть. Видить, що його браття за столом із панянками сидять та гостяться. Но його ніхто не видів, бо його шапка закрила.

Як усе обдивився, вийшов, шапку зняв із себе та пішов і припросився там за іноша¹. Прислуговує він там. Ось несе панянкам їсти і пустив усі три персні у тарілі. Як їли, та ось видять, що їх матерів персні у тарілях. Стали звідувати, хто то тарілі сперед них клав. Увійшов найменший царський син і каже:

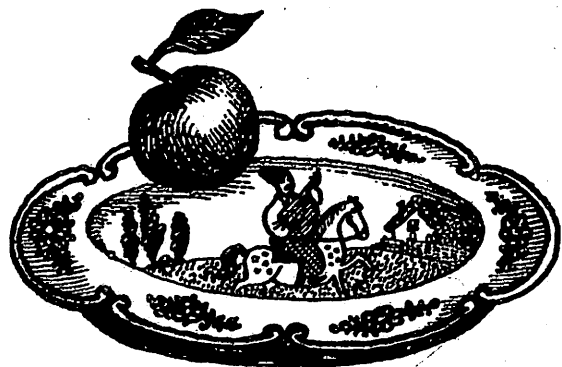
— То я клав.

І розказав старому царю, як ходив, як братів своїх освободив і як ведмедя забив, та й як його браття хотіли загубити.

Цар сказав, що хай робить із своїми браттями що хоче. Тоді він своїх братів геть на довгий час запер у темницю. А сам з тією найкращою панянкою повінчався, що у шаркани була. Потім і братів своїх випустив із арешту.

І, може, іще десь живуть, як не померли.

¹ Інош — тут: слуга.

ЗМІСТ

Від упорядника	5
Рукавичка	13
Ріпка	14
Колобок	16
Кіт, цап і баран	17
Коза-дереза	19
Кугут, песик і лис	24
Не впусти рака з рота	26
Жорна	26
Лисиця-кума	28
Пан Коцький	30
Вовк і лисиця	32
Як ходила лисичка по сміттячку	33
Качка і бузьок на мандрівці	40
Як птахи обирали собі царя	40
Про котика та півника	41
Лисиця та журавель	46
Лисиця та рак	48
Казка про молоду рибку і пана баба	49
Куликове болото	49
Як віл бігав наввипередки з конем	50
Лисиця з лисенятами та ледачий чоловік Нехайло	52
Казка про чоловіка та Данила-бурмила	53
Господиня і рак	56
Солом'яний бичок	56
Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем	60
Вовча присяга	69

Муха і павук	64
Як курочка півника оживила	67
Жінка і курочка	69
Дід та баба	70
Казка-загадка	72
Дикі гуси	72
Телесик	76
Кривенька качечка	81
Про бідного парубка і царівну	84
Летючий корабель	92
Казка про Івана Голика і його брата	100
Про Сученка-богатиря	114
Чарівний перстень	128
Котигорошко	131
Красносвіт	141
Царевичі Васильки	146
Чабанець	151
Іван Богданець	154
Козак Мамарига	167
Про мужицького сина	174
Про того чоловіка, що Бог йому подарував столик, козу і бубончики	183
Про Марка Багатого і Василя Безрідного	189
Про богатиря Сухобродзенка й Івана і Настасію Пре- красную	194
Трьом-Син-Борис	211
Голопуз	218
Юрза-Мурза і стрілець-молодець	226
Яйце-райце	230
Стрілець	240
Золота гора	256
Два царевичі	260
Іван-царевич і красна дівчина — ясна зірниця	263
Зноско	268
Царевич-дурень	274
Ох!	281
Залізний вояк	289

Іван Торбица	292
Калинова сопілка	295
Хлібороб	300
Батько й три сини	304
Царівна-жаба	308
Три сестри	315
Казка про знахаря	325
Чоловік болтанський, богатир бусурманський	330
Дідова дочка й золота яблунька	338
Кобиляча голова	344
Про царівну, котрої душа була в яйці в осокорі	347
Золоті рибки і рибакова дочка	350
Третій син Іван	354
Про царевичеву жінку-гуску	358
Казка про Марусю	362
Розумна дочка	363
Про бабу-знахарку	366
Дивне озеро	368
Козаки і смерть	371
Про правду і кривду	372
Баба Метелиця	377
Як соловейко чоловіка розуму навчив	382
Семиліточка	383
Три сини і батько	386
Чудо-груша	388
Злидні	389
Про трьох братів-гайворонів	393
Про царя та бідного чоловіка	399
Про бідного багача	402
Щастя саме не приходить	403
Золотий ведмідь	407

Літературно-художнє видання
СКАРБНИЦЯ СВІТОВОЇ КАЗКИ
Бібліотеку засновано 1992 року

**УКРАЇНСЬКІ
НАРОДНІ
КАЗКИ**

Для молодшого
та середнього
шкільного віку

Художник
Вишинський Ігор Аркадійович

Упорядкування, передмова
та адаптація текстів
Дунаєвської Лідії Францізани

Редактор *Г. В. Рогач*
Художній редактор *М. С. Піінка*
Технічний редактор *Ф. Н. Резник*
Коректори *Л. К. Скрипченко,*
М. З. Волович

Здано на виробництво 30.01.92. Підписано до друку 23.04.92.
Формат 84×108¹/₃₂. Папір друк. № 2. Гарнітура тип
«Таймс». Друк високий. Умовн. друк. арк. 21,86. Умовн.
фарб.-відб. 22,05. Обл.-вид. арк. 24,6. Тираж 100 000 пр.
Зам. 2—353.

Видавництво дитячої літератури «Веселка»,
254655, Київ, МСП, Мельникова, 63.

Головне підприємство виробничого
республіканського об'єднання «Поліграфкнига».
252057, Київ-57, Довженка, 3.

У45 Українські народні казки: Для мол.
та серед. шк. віку / [Упоряд., передм.
та адаптація текстів *Л. Ф. Дунаєв-*
ської]; Худож. *І. А. Вишинський*.—
К.: Веселка, 1992.— 415 с.: іл.—
(Скарбниця світової казки).— ISBN
5-301-01082-4

Збірник найпопулярніших українських казок — перша
книжка із започаткованої бібліотеки «Скарбниця світової
казки».

у 4803640104—159 87.92.
206—92

ББК 84.2